

Jenni Luukkonen

**MUUHUN KUIN VAPAUTEEN KOHDISTUVAT PAKKOKKEINOT JA
ESITUTKINTA**

MUUHUN KUIN VAPAUTEEN KOHDISTUVAT PAKKOKEINOT JA ESITUTKINTA

Jenni Luukkonen
Opinnäytetyö
Kevät 2012
Liiketalouden koulutusohjelma
Oulun seudun ammattikorkeakoulu

Tekijä: Jenni Luukkonen

Opinnäytetyön nimi: Muuhun kuin vapautteen kohdistuvat pakkokeinot ja esitutkinta

Työn ohjaaja: Katja Sankala

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Kevät 2012

Sivumäärä: 91+5 liitesivua

TIIVISTELMÄ

Rikosprosessilla kokonaisuudessaan tarkoitetaan lailla säänneltyä menettelyä, jossa tavoitteena on rikosoikeudellisen rangaistusvastuun toteuttaminen yksittäistapauksessa. Rikosprosessille voidaan hahmottaa neljä eri vaihetta: esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti tuomioistuimessa ja lopulta rangaistuksen täytäntöönpano. Esitutkinta yhtenä osana rikosprosessia määritellään selvityksen hankkimiseksi tapahtuneeksi epäilystä rikoksesta, jotta myöhemmin mahdollinen syyteharkinta voitaisiin suorittaa ja rikosoikeudenkäynti valmistella. Rikosprosessuaaliset pakkokeinot ovat toimenpiteitä, joilla puututaan tarvittaessa fyysistä pakkoakin käyttäen yksilön lailla suojattuihin oikeushyviin. Tarkoituksena on turvata rikosprosessin häiriötön kulku ja saada rikosprosessi aineellisesti oikeaan tulokseen. Pakkokeinolaissa rikosprosessuaaliset pakkokeinot jaotellaan vapautteen kohdistuviin ja muuhun kuin vapautteen kohdistuviin pakkokeinoihin.

Opinnäytetyössä käsitellään muuhun kuin vapautteen kohdistuvia pakkokeinoja erityisesti esitutinnan aikana. Tavoitteena on ollut kirjoittaa perusasiat kertova teos, joka huomioi vallitsevan lainsäädännön lisäksi tulevat lainsäädäntöuudistukset. Opinnäytetyöllä ei ole toimeksiantoa työnantajapuolelta, jonka johdosta tekijä on voinut vapaasti valita aiheen suunnan ja sen rajaamisen. Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus, jonka tarkoituksena on ymmärtää enemmän pakkokeinoista osana esitutkintaa. Työn tutkimusmenetelmä on lainoppi. Keskeisimpiä lähteitä työssä ovat esitutkintalaki ja pakkokeinolaki. Käytännön näkökulmaa työhön tuovat kaksi teemahaastattelua, joissa haastateltavina ovat olleet Keskusrikospoliisin ylikomisario ja käräjäoikeuden käräjätuomari.

Yhteenvedona opinnäytetyön tutkimustuloksista voi todeta, että käsite esitutkinta on hyvin laaja kokonaisuus. Esitutinnan painoarvoa lisää se, että rikosprosessin muiden vaiheiden onnistuminen on riippuvainen kunnon pohjatyöstä eli esitutkinnasta. Näin ollen on perusteltua, että pakkokeinoja pystytään käyttämään esitutinnan aikana. Rikosprosessuaaliset pakkokeinot ovat jokapäiväisiä työkaluja, joita käytetään rikosprosessin kaikissa vaiheissa. Muuhun kuin vapautteen kohdistuvat pakkokeinot ovat joukko erilaisia toimenpiteitä, joille löytyy paljon yhdistäviä seikkoja. Nämä pakkokeinot eroavat toisistaan muun muassa edellytysvaatimusten, käyttötavan, kestoajan ja käytön yleisyyden perusteella. Esitutkinta- ja pakkokeinolakien tulevien vuosien uudistus ei pääpiirteissään tuo kovin isoja muutoksia käytäntöön. Uudistuksen vaikutus on tiettyjen periaatteellisten seikkojen korostamisessa, viranomaisten yhteistyön lisäämisessä ja lainsäädännön selkeyttämisessä.

Asiasanat: esitutkinta, henkilönkatsastus, kotietsintä, pakkokeino, peitetoiminta, takavarikko, telekuuntelu

Author: Jenni Luukkonen

Title of thesis: Coercive means focusing on other means than freedom and preliminary investigation

Supervisor: Katja Sankala

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2012

Number of pages: 91p.+5app.

ABSTRACT

Criminal procedure is a legislative procedure which aim is to fulfill criminal responsibility on individual case. Criminal procedure has four stages: preliminary investigation, consideration of charges, legal procedure at court and finally enforcement of a punishment. Preliminary investigation as a part of criminal procedure qualifies getting report from suspect crime. It is requirement that possible consideration of charges could be held and criminal trial prepared. Coercive means in criminal procedure measures within can be intervene with physical must to individual's object of legal protection. Meaning is to secure undisturbed progression by criminal procedure and to get right material result. Coercive means are divided up freedom and other means than freedom coercive means by coercive means law.

Thesis deals with coercive means focusing on other means than freedom during preliminary investigation. Aim is to get work of primary issues which observes in addition of current legislation prospective changes in legislation. In consequence of no commission from employer the author has freedom as for thesis direction and outline. Thesis is qualitative research aiming improve and deepen knowledge of coercive means part of preliminary investigation. Thesis research method is jurisprudence. Mainline source materials are law of preliminary investigation and law of coercive means. Practical perspective is getting by two theme interview. Interviewees are chief inspector from National Bureau of Investigation and local court judge from district court.

In conclusion concept preliminary investigation is remarkably large wholeness. Importance of preliminary investigation increases that success of other stages in criminal procedure pivot on proper groundwork otherwise preliminary investigation. That's why it's reasonable that coercive means can be held during preliminary investigation. As daily tools coercive means are used every stages of criminal procedure. Coercive means focusing on other means than freedom are group of varied measures which can be recovering lots of overarching matters. Named coercive means vary amongs other things on the strength of requirement, way of using, length and frequency of usage. Prospective reform of preliminary investigation and coercive means legislation in outline doesn't add significant changes to prevalent usage. Influence of reformation is to highlight certain principled matters, add collaboration of authorities and clarify legislation.

Keywords: coercive means, confiscation, cover operation, house search, physical examination, preliminary investigation, wiretapping

SISÄLLYS

| | |
|---|----|
| LYHENTEET..... | 7 |
| 1 JOHDANTO..... | 8 |
| 2 ESITUTKINTA RIKOSASIOISSA..... | 11 |
| 2.1 Esitutkinta yleisesti | 11 |
| 2.2 Poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen rooli esitutkinnassa | 13 |
| 2.3 Perus- ja ihmisoikeuksista | 17 |
| 3 RIKOSPROSESSUAALISISTA PAKKOKEINOISTA | 22 |
| 3.1 Yleistä rikosprosessuaalisista pakkokeinoista | 22 |
| 3.2 Oikeusturvakeinot..... | 27 |
| 4 ESITUTKINNASSA JA PAKKOKEINOJEN KÄYTÖSSÄ NOUDATETTAVIA PERIAATTEITA . | 30 |
| 5 MUUHUN KUIN VAPAUTEEN KOHDISTUVAT PAKKOKEINOT | 34 |
| 5.1 Takavarikko ja tutkimuspaikan eristäminen | 34 |
| 5.1.1 Takavarikko..... | 34 |
| 5.1.2 Tutkimuspaikan eristäminen..... | 39 |
| 5.2 Hukkaamiskielto ja vakuustakavarikko | 40 |
| 5.3 Kotietsintä..... | 44 |
| 5.4 Henkilöön kohdistuva etsintä ja henkilötuntomerkkien ottaminen..... | 48 |
| 5.4.1 Henkilöön kohdistuva etsintä..... | 48 |
| 5.4.2 Henkilötuntomerkkien ottaminen | 51 |
| 5.5 Telepakkokeinot | 52 |
| 5.5.1 Telekuuntelu..... | 52 |
| 5.5.2 Televalvonta..... | 53 |
| 5.5.3 Tekninen tarkkailu | 54 |
| 5.5.4 Telepakkokeinojen yhteisiä piirteitä..... | 57 |

| | |
|--|----|
| 5.6 Peitetoiminta ja valeostot..... | 60 |
| 5.6.1 Peitetoiminta | 61 |
| 5.6.2 Valeostot | 64 |
| 6 ESITUTKINTA- JA PAKKOKOKEINOLAINSÄÄDÄNTÖ UUDISTUU | 66 |
| 6.1 Uudistuksen taustasta | 66 |
| 6.2 Muuhun kuin vapautteen kohdistuvia pakkokeinoja koskevat muutokset | 70 |
| 7 JOHTOPÄÄTÖKSET | 75 |
| 8 POHDINTA | 85 |
| LÄHTEET | 89 |
| LIITTEET | 92 |

LYHENTEET

| | |
|----------------|--|
| AOK | Valtioneuvoston apulaisoikeuskansleri |
| EOAK | Eduskunnan apulaisoikeusasiamies |
| ETL | Esitutkintalaki 30.4.1987/449 |
| HE | Hallituksen esitys |
| KKO | Korkein oikeus |
| OK | Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4 |
| PKL | Pakkokeinolaki 30.4.1987/450 |
| PL | Perustuslaki 11.6.1999/731 |
| PoL | Poliisilaki 7.4.1995/493 |
| PolHall | Laki poliisin hallinnosta 14.2.1992/110 |
| PTR –yhteistyö | Poliisi-, tulli- ja rajavartiolaitosviranomaisten yhteistoiminta |
| ROL | Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689 |

1 JOHDANTO

Rikosprosessilla kokonaisuudessaan tarkoitetaan lailla säänneltyä menettelyä, jossa tavoitteena on rikosoikeudellisen rangaistusvastuun toteuttaminen yksittäistapauksessa. Rikosprosessille voidaan hahmottaa neljä eri vaihetta: esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti tuomioistuimessa ja lopulta rangaistuksen täytäntöönpano. Esitutkinta yhtenä osana rikosprosessia määritellään selvityksen hankkimiseksi tapahtuneeksi epäilystä rikoksesta, jotta myöhemmin mahdollinen syyteharkinta voitaisiin suorittaa ja rikosoikeudenkäynti valmistella. (Helminen, Lehtola & Virolainen 2005, 14.) Poliisin tai jonkun muun esitutkintaviranomaisen tulee toimittaa esitutkinta, kun joko sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muulla perusteella on syytä epäillä, että on tehty rikos (Esitutkintalaki 2 §).

Rikosprosessuaaliset pakkokeinot määritellään toimenpiteiksi, joilla puututaan tarvittaessa fyysistä pakkoakin käyttäen yksilön lailla suojattuihin oikeushyviin. Tarkoituksena on turvata rikosprosessin häiriötön kulku ja saada rikosprosessi aineellisesti oikeaan tulokseen. Rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttäminen edellyttää aina tapahtunutta tai tapahtuneeksi epäiltyä rikosta. (Helminen ym. 2005, 454.) Rikosprosessuaaliset pakkokeinot jaotellaan pakkokeinolaissa (30.4.1987/450) vapauteen kohdistuviin ja muuhun kuin vapauteen kohdistuviin pakkokeinoihin. Vapauteen kohdistuvia pakkokeinoja ovat kiinniottaminen, nouto, pidättäminen, vangitseminen ja matkustuskielto. Muuhun kuin vapauteen kohdistuvia pakkokeinoja puolestaan ovat takavarikko ja tutkimuspaikan eristäminen, hukkaamiskiello ja vakuustakavarikko, kotietsintä sekä henkilöön kohdistuva etsintä ja henkilötuntemerkkien ottaminen. Myös telekuuntelu, televalvonta ja tekninen tarkkailu sekä peitetoiminta ja valeostot ovat muuhun kuin vapauteen kohdistuvia pakkokeinoja.

Opinnäytetyössä käsitellään muuhun kuin vapauteen kohdistuvia pakkokeinoja erityisesti esitutkinnan aikana. Tarkoituksena on ollut kirjoittaa perusasiat kertova teos, joka huomioi vallitsevan lainsäädännön lisäksi tulevat lainsäädäntöuudistukset. Tavoitteena työssä on, että tietoa etsivän ei tarvitsisi etsiä käsiinsä montaa eri lähdettä halutessaan tietoa muuhun kuin vapauteen kohdistuvista pakkokeinoista ja esitutkinnasta. Opinnäytetyössä pyritään tuomaan esille esitutkinnan ja pakkokeinojen kerroksellista, mutta toisiinsa liittyvää kiinteää suhdetta. Työllä ei ole toimeksiantoa työnantajapuolelta, jonka johdosta työn tekijä on voinut vapaasti valita aiheen suunnan ja sen rajaamisen.

Työn tutkimuskysymyksiä on neljä:

1. Mitä esitutkinta on ja millaisia piirteitä siihen liittyy?
2. Mitä rikosprosessuaaliset pakkokeinot ovat ja miten niitä voidaan esitutkinnassa hyödyntää?
3. Millaisia muuhun kuin vapautteen kohdistuvat pakkokeinot ovat ja miten niitä pystytään käytännössä hyödyntämään?
4. Miten esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädäntö uudistuu tulevina vuosina?

Rikosprosessuaaliset pakkokeinot ovat viime aikoina olleet näkyvästi esillä tiedotusvälineissä. Esimerkiksi Ulvilan henkirikosjutun tutkinnassa käytetyistä pakkokeinoista kirjoitettiin voimakkaasti lehdistössä. Myös henkilöiden katoamisiin liittyvissä uutisoinneissa on kerrottu esitutkinnassa käytetyistä pakkokeinoista. Pelkästään uutisia seuraamalla saattaa pakkokeinojen todellinen käyttöarvon merkitys jäädä kuitenkin liian vähäiseksi. Opinnäytetyön tarkoitus on osaltaan tuoda esille sitä, kuinka esitutkinta on käytännön kentällä jokapäiväistä työtä. Esitutkinnassa käytettävät pakkokeinot kuuluvat perustyökaluna esitutkintaa suorittaville viranomaisille.

Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus, jonka tarkoituksena on tutkia pakkokeinoja osana esitutkintaa. Työ on rajattu käsittelemään esitutkintaa ja erityisesti muuhun kuin vapautteen kohdistuvia pakkokeinoja. Vapautteen kohdistuvat rikosprosessuaaliset pakkokeinot on rajattu työn ulkopuolelle. Työssä käsitellään poliisin ja käräjäoikeuden näkemyksiä mainituista pakkokeinoista, joten muiden esitutkintaan osallistuvien viranomaisten näkökantoja ei työssä ole käsitelty.

Opinnäytetyön tutkimusmenetelmä on lainoppi. Työn teoriaperusta on luotu voimassa olevan lainsäädännön, hallituksen esitysten, oikeuskirjallisuuden, oikeuskäytännön ja asiantuntijakirjoitusten avulla. Keskeisimpiä lähteitä työssä ovat esitutkintalaki (30.4.1987/449), joka yleisellä tasolla ohjaa esitutkinnan suorittamista sekä pakkokeinolaki (30.4.1987/450), joka antaa yksityiskohtaiset ohjeet kaikista pakkokeinoista. Käytännön näkökulmaa työhön on saatu kahdella teemahaastattelulla. Poliisiorganisaation puolelta haastateltavana oli Keskusrikospoliisin Oulun toimipisteen rikosylikomisario Ari Soronen (ks. LIITE 1). Hänen työuransa poliisina on kestänyt yli kolmekymmentä vuotta, joista reilut kuusitoista vuotta tutkinnanjohtajan tehtävässä. Tuomioistuimen puolelta haastateltavana oli Oulun käräjäoikeuden käräjätuomari Antti Karjala

(ks. LIITE 2). Hän on työskennellyt tuomioistuimen työtehtävissä seitsemän vuotta, joista reilut kolme vuotta käräjätuomarin toimessa. Opinnäytetyön teoria ja käytäntö on kirjoitettu lomittain toisiaan tukevasti. Työn lopuksi esittelen tekemäni tutkimuksen johtopäätökset ja pohdinnan.

2 ESITUTKINTA RIKOSASIOISSA

2.1 Esitutkinta yleisesti

Rikosprosessilla kokonaisuudessaan tarkoitetaan lailla säänneltyä menettelyä, jossa pyrkimyksenä on rangaistusvastuun toteuttaminen yksittäistapauksessa. Rikosprosessia onkin osuvasti kuvattu myös rikoksen oikeudelliseksi selvittelyksi. Kokonaisuutena rikosprosessille voidaan erottaa neljä eri vaihetta: esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti tuomioistuimessa ja lopulta rangaistuksen täytäntöönpano. Esitutkinta yhtenä osana rikosprosessia puolestaan määritellään selvityksen hankkimiseksi tapahtuneeksi epäilystä rikoksesta, jotta myöhemmin mahdollinen syyteharkinta voitaisiin suorittaa ja rikosoikeudenkäynti valmistella. Käytännönläheisesti ilmaistuna esitutkinnan aikana hankitaan ja järjestetään todistusaineisto, jota tarvitaan seuraavissa rikosprosessin vaiheissa. (Helminen, Lehtola & Virolainen 2005, 14.)

Esitutkinnassa on tarkoitus selvittää mahdollisesti tapahtunut rikos, rikoksen teko-olosuhteet, aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty. Esitutkinnassa selvitetään myös, ketkä ovat jutussa asianosaisia sekä muut syytteestä päättämistä varten tarvittavat seikat. Lisäksi esitutkinnan aikana selvitetään asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän on pyytänyt syyttäjää ajamaan vaatimustaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain nojalla. Esitutkinnassa selvitetään myöskin mahdollisuudet palauttaa rikoksella mahdollisesti saatu omaisuus. Esitutkinnan neljäntenä tehtävänä on selvittää suostuuko asianomistaja asian kirjalliseen käsittelyyn käräjäoikeudessa ja aikooko rikoksesta epäilty henkilö suostua kirjalliseen menettelyyn. (Esitutkintalaki 30.4.1987/449 5.1 §.)

Rikosprosessille asetetut vaatimukset ovat jatkuvasti kasvaneet. Esitutkinta toimii rikosoikeudenkäynnin valmisteluna. Pääkäsittely oikeudessa on keskitetty, eikä sitä saa pääsääntöisesti lykätä. Tämä edellyttää kaiken asiassa esitettävän todistelun selvittämistä jo ennen pääkäsittelyä. (Jokela 2002, 137.) Esitutkinnassa asia tulee valmistella siten, että todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa (ETL 5.2 §). Ennen pääkäsittelyn aloittamista tuomioistuimen tulee selvittää, voidaanko asia ottaa lopullisesti käsiteltäväksi (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689 6:1 §).

Kaikissa rikosprosessin eri vaiheissa käytetään pakkokeinoja prosessiaineiston hankkimiseksi ja varmistamiseksi, prosessin häiriöttömän kulun turvaamiseksi ja rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi. Käytetyt pakkokeinot tulee kertoa esitutkintapöytäkirjassa. Määrällisesti suurin osa syyteharkinnassa ja oikeudenkäynnissä relevantista aineistosta kootaan juuri esitutkintapöytäkirjaan ja sen liitteiksi. Vaihtoehtoisesti esitutkintapöytäkirjaan on otettava liitteiksi pakkokeinoista laaditut pöytäkirjat. (Helminen ym. 2005, 16.) Kuitenkin osa saadusta aineistosta, joko laatunsa tai laajuutensa vuoksi, toimitetaan syyttäjälle ja myöhemmin tuomioistuimelle jossakin muussa muodossa. Tällaisia ovat esimerkiksi tietyt kirjalliset todisteet ja rikoksentekevälaineet, jotka toimitetaan takavarikoituna materiaalina. (Helminen ym. 2005, 15.)

Poliisin tai jonkin muun esitutkintaviranomaisen tulee toimittaa esitutkinta joko sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai, jos muulla perusteella on syytä epäillä, että rikos on tehty (ETL 2 §). Näin ollen esitutkinnan aloittaminen edellyttää syytä epäillä –kynnyksen ylittymistä. Esitutkinnan aloittamiselle kynnyks on pienempi kuin syytekynnyks, joka puolestaan edellyttää todennäköisiä syitä tapahtuneesta rikoksesta. Käytännössä lähtökohtaisesti esitutkinnan käynnistää poliisille tehty rikosilmoitus. Lisäksi rikos voi tulla poliisin tietoon muun valvontatoiminnan yhteydessä, joltain muuta rikosta tutkittaessa tai jollain muulla tavalla. Tutkintapakolla tarkoitetaan, että pääsäännön mukaan esitutkinta tulee aina toimittaa silloin, kun on syytä epäillä rikosta. (Jokela 2002, 141-142.)

Esitutkintaviranomaisilla on velvollisuus ryhtyä suorittamaan esitutkintaa, kun esitutkinnan aloittamiskynnyks on ylitetty. Kirjattu rikosilmoitus ei kuitenkaan sellaisenaan sido esitutkintaviranomaista, sillä tutkinnan kohde ja asian rikosoikeudellinen arviointi voivat hyvinkin muuttua tutkinnan edetessä. Esitutkintaviranomaisten vastuulla on viedä tutkintaa eteenpäin sekä käyttää harkintaa sen suhteen, mitä esitutkintatoimenpiteitä suoritetaan. Koska esitutkinta on mahdollisen myöhemmän rikosoikeudenkäynnin valmistelua, on sen aikana kiinnitettävä huomiota myös asianosaisten ja heidän avustajien esittämiin toivomuksiin. Kuitenkin on huomattava, että esitutkinnan tosiasiallisen johtamisen tulee säilyä siitä vastaavan tutkinnanjohtajan ja tutkijan hallinnassa. Esitutkinta tulee suorittaa tasapuolisesti kaikkien osalta. (Helminen ym. 2005, 14-15.)

2.2 Poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen rooli esitutkinnassa

Poliisi on yleinen esitutkintaviranomainen. Erityisiä esitutkintaviranomaisia ovat puolestaan rajavartiolaitosviranomaiset, sotilasviranomaiset ja tulliviranomaiset. Poliisi-, tulli- ja rajavartiolaitosviranomaisilla on yhteistä toimintaa valvontatehtävissä ja muissa niiden toimivaltaan kuuluvissa asioissa. PTR –yhteistoiminnasta säädetään erikseen valtioneuvoston asetuksessa (VNA 257/2001). (Helminen ym. 2005, 80, 90.) Esitutkinnan toimittaa poliisi, jos erikseen ei ole toisin säädetty. Erikseen säädetään siitä, mille yksikölle poliisissa esitutkinta kuuluu. (ETL 13 §.)

Poliisin tehtävänä on oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen (Poliisilaki 7.4.1995/493 1.1 §). Paikallispoliisin tehtävänä on muun muassa ylläpitää yleistä järjestystä ja turvallisuutta, toimia rikollisuuden ennalta estämiseksi, tutkia rikoksia ja suorittaa muut poliisille säädetyt tai määrätyt tehtävät (Laki poliisin hallinnosta 14.2.1992/110 7.1 §). Paikallispoliisille kuuluu yleensä kaikkien poliisin tehtävien suorittaminen, jollei poikkeuksellisesti joitain tehtäviä ole siirretty muille poliisin yksiköille. Käytännössä paikallispoliisi tutkii suurimman osan poliisin tietoon tulleista rikoksista. Toimivallan jakamisessa noudatetaan niin sanottua alueperiaatetta: perusteena on, että tapahtuma tai tarpeellinen poliisitoimi paikantuu poliisilaitoksen toimialueelle tai asialla on muulla tavoin paikallinen kytkentä alueelle. (Helminen ym. 2002, 81-82.)

Keskusrikospoliisin tehtävänä on torjua kansainvälistä, järjestäytynyttä, ammattimaista, taloudellista ja muuta vakavaa rikollisuutta, suorittaa tutkintaa, tuottaa asiantuntijapalveluita ja kehittää rikostorjuntaa ja rikostutkintamenetelmiä (PolHallL 9.1 §). Käytännössä Keskusrikospoliisin suorittaman tutkinnan painopiste on ammattimaisen ja järjestäytyneen rikollisuuden, yksilöön kohdistuvien törkeiden rikosten, talousrikollisuuden ja huumausainerikollisuuden sekä rahanpesun, tietotekniikkarikosten ja törkeimpien omaisuusrikosten torjunnassa. Keskusrikospoliisin rikostekninen laboratorio on vastuussa puolestaan rikosteknisistä asiantuntijapalveluista. Suurin osa laboratorioon saapuneista tutkimuspyynnöistä koskee DNA-tutkimuksia, sormenjälkitutkimuksia, huumaus- ja lääkeainetutkimuksia sekä setelitutkimuksia. (Helminen ym. 2005, 84-86.)

Suojelupoliisin tehtävänä on muun muassa torjua hankkeita ja rikoksia, jotka voivat vaarantaa valtio- ja yhteiskuntajärjestystä tai valtakunnan sisäistä tai ulkoista turvallisuutta sekä suorittaa

tällaisten rikosten tutkintaa (PolHallL 10.1 §). Sisäasiainministeriö on antanut määräyksen tehtävistä, joita Suojelupoliisille kuuluu rikostorjunnassa (SM 2003-00288/Tu). Määräyksen mukaan Suojelupoliisi suorittaa erityisesti maanpetosrikosten ja valtiopetosrikosten esitutkintaa. Erityisestä syystä Suojelupoliisi voi tehdä myös terrorismiin liittyvän rikoksen tutkinnan. (Helminen ym. 2005, 87.)

Liikkuvan poliisin tehtävänä on muun muassa ylläpitää järjestystä ja turvallisuutta, ohjata ja valvoa liikennettä sekä tutkia rikoksia ja muita yleistä järjestystä ja turvallisuutta vaarantavia tapahtumia (PolHallL 11 §). Suurelta osin Liikkuvan poliisin tietoon tulleet rikokset tutkii paikallispoliisi (Helminen ym. 2005, 88).

Esitutkintaa johtaa tutkinnanjohtaja. Tutkinnanjohtaja määrittää virkamieheksi, jonka johdon ja valvonnan alaisena esitutkinta toimitetaan. Tutkija puolestaan on se, joka suorittaa kuulustelut ja muut rikostutkintaan kuuluvat toimenpiteet sekä toteuttaa tutkinnanjohtajan antamat määräykset. (Helminen ym. 2005, 99.) Tutkinnanjohtajana on pakkokeinolain mukaan pidättämiseen oikeutettu virkamies. Kuitenkin erityisestä syystä tutkinnanjohtajana saa olla poliisin toimittamassa esitutkinnassa rikosylikonstaapeli, ylikonstaapeli ja muun viranomaisen toimittamassa esitutkinnassa virkamies, jolle tämä oikeus on erikseen annettu. (ETL 14.1 §.) Tutkinnanjohtajan määräytyminen varsinaisessa yksittäisessä rikosasiassa määräytyy esitutkintaviranomaisten sisäisten hallinnollisten määräysten mukaan. Käytännössä rikosylikonstaapelit toimivat tutkinnanjohtajina suuressa osassa esitutkinnoista. Tutkinnanjohtajan ei tarvitse kuitenkaan olla koko ajan sama henkilö. Näin ollen laki ei muodosta estettä esimerkiksi tilanteelle, jossa tutkinnanjohtajan tehtävät vaihtuvat pidättämiseen oikeutettujen virkamiesten työvuorojen vaihtuessa. (Helminen ym. 2005, 101-102.)

Pidättämisestä päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies, joita ovat muun muassa rikosylikomisario ja virallinen syyttäjä (Pakkokeinolaki 30.4.1987/450 1:6 §). Pakkokeinojen käyttämisestä vastaa yleensä käytännössä pidättämiseen oikeutettu virkamies. Tutkinnanjohtajan tehtäviä ei kuitenkaan yksityiskohtaisemmin lainsäädännössä juurikaan kuvailla, vaan kerrotaan ainoastaan asiat, joista tutkinnanjohtajan tulee tehdä päätökset. Tutkinnanjohtajan tulee määrätä tutkinnan suuntaamisesta ja toteuttamisesta, jolloin hän myös viimesijassa vastaa siitä mihin toimenpiteisiin on ryhdytty ja mihin ei. Lisäksi tutkinnanjohtaja vastaa siitä, millä tavalla toimenpiteet toteutetaan ja millaiseen tärkeysjärjestykseen ne pannaan. Tutkinnanjohtaja ei yleensä osallistu itse varsinaiseen tutkintaan, mutta toisaalta laki ei aseta estettä esimerkiksi sille,

että tutkinnanjohtaja toimittaa itse tärkeimmät ja vaativimmat kuulustelut. On syytä painokkaasti korostaa, että tutkinnanjohtajalla on vastuu esitutinnan oikeellisuudesta, jota toteutetaan muun muassa valvomalla, että tutkijat hoitavat tehtävänsä lain mukaisesti ja joutuisasti. Jos esitutkinnassa tapahtuu virhe, voi tutkinnanjohtaja joutua vastuuseen valvontavelvollisuutensa laiminlyönnistä. (Helminen ym. 2005, 99-105.)

Poliisi ja syyttäjä tekevät yhteistyötä esitutinnan aikana. Poliisin tulee ilmoittaa sille tutkittavaksi tulleesta rikosasiasta syyttäjälle, kun jotakuta voidaan epäillä syylliseksi rikokseen. Ilmoitusta ei kuitenkaan tarvitse tehdä, jos asia on yksinkertainen. (ETL 15.1 §.) Sisäasiainministeriön mukaan syyttäjälle olisi hyvä ilmoittaa muun muassa, jos näyttö on vakavassa rikoksessa yksinomaan teknisen tallenteen tai DNA –näytteen varassa. Vaikka laki ei siihen velvoitakaan, voidaan syyttäjälle ilmoittaa myös hukkaamiskiellosta tai vakuustakavarikosta sekä telekuuntelusta, televalvonnasta ja teknisestä tarkkailusta. Ilmoitus tehdään syyttäjälle lähettämällä hänelle rikoksesta kirjatun ilmoituksen jäljennös tai muulla selvityksellä. Ilmoitus on myös mahdollista toimittaa sähköisessä muodossa tai telekopiona. Ilmoituksen tulisi sisältää selostus tapahtuneesta rikoksesta, mahdollisen epäillyn tai epäiltyjen nimet sekä tutkinnanjohtajan ja tutkijan yhteystiedot. (Helminen ym. 2005, 114-115.)

Syyttäjän tehtävänä on huolehtia rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisesta rikosasian käsittelyssä, syyteharkinnassa ja myöhemmässä oikeudenkäynnissä siten kuin asianosaisten oikeusturva ja yleinen etu vaatii. Kun syyttäjä tekee tähän liittyviä oikeudellisia ratkaisuja ja muita toimenpiteitä, tulee syyttäjän noudattaa tasapuolisuutta, joutuisuutta ja taloudellisuutta. (Laki yleisistä syyttäjistä 11.3.1997/199 1.1 §.)

Yleisiä syyttäjiä ovat valtakunnansyyttäjä, apulaisvaltakunnansyyttäjä, valtiosyyttäjä, kihlakunnansyyttäjä sekä Ahvenanmaan maakunnansyyttäjä. Syyttäjä on tekemisissä rikosasiassa aina esitutkinnasta mahdolliseen ylimpään oikeusasteeseen tapahtuvaan muutoksenhakuun saakka. Syyttäjistä tulee rikosprosessin asianosainen sen jälkeen, kun hän on päättänyt nostaa syytteen, mutta syyttäjä ei ole rikosprosessin asianosainen vielä esitutkintavaiheessa. Virallinen syyttäjä on prosessissa virkamies, joka valvoo yhteiskunnan etua ja edustaa koko yhteiskuntaa. (Helminen ym. 2005, 110-111.)

Suoritetun esitutinnan asianmukaisuudesta huolehtii ensisijaisesti poliisi tai muu esitutkintaviranomainen. Tämän lisäksi syyttäjällä on vastuu osaltaan huolehtia siitä, että

esitutkinta, johon syyttäjänkin ratkaisut perustuvat, on asianmukainen. Syyttäjä huolehtii tästä tehtävästä esitutkintayhteistyön puitteissa eikä erillisenä kontrolloivana elimenä. Syyttäjän tulee pystyä puolustamaan esitutkinnassa saadun aineiston objektiivisuutta ja virheettömyyttä. Euroopan neuvoston suosituksen Rec (2000)19 mukaan virallisten syyttäjien ei tulisi esittää epäiltyjä henkilöitä vastaan todisteita, jotka he tietävät saaduksi lainvastaisin menetelmin tai joita he kohtuudella voivat epäillä sellaisiksi. (Helminen ym. 2005, 112.)

Syyttäjän asemaa esitutkinnassa on syytä katsoa kahdessa merkityksessä. Syyttäjällä on ensinnäkin vain syyttäjälle kuuluvia ja itsenäisiä tehtäviä esitutkinnassa. Toisaalta syyttäjän tehtävänä on toimia läheisessä yhteistyössä poliisin kanssa. Valtakunnansyyttäjänvirasto pitää lähtökohtaisena toimintamallina sitä, että syyttäjä määrää, mitä selvitetään ja poliisi esitutkintaviranomaisena puolestaan ratkaisee, miten se tehdään. Syyttäjän asema onkin lainsäädäntöuudistusten myötä tullut aiempaa merkittävämmäksi. Huomattavaa on, että syyttäjä ei johda esitutkintaa, eikä hän kuulu esitutkintaviranomaisiin. Syyttäjälle on annettu kuitenkin erilaisia keinoja vaikuttaa esitutkinnan kulkuun. (Helminen ym. 2005 112-113.) Esimerkkinä mainittakoon, että poliisin tulee syyttäjän pyynnöstä toimittaa esitutkinta tai lisätutkimuksia sekä antaa määräyksiä esitutkinnan tavoitteiden turvaamiseksi (ETL 15.2 §). Lisäksi syyttäjällä on oikeus olla kuulusteluissa läsnä (ETL 32.2 §). Syyttäjä voi myös esittää kuulusteltavalle kysymyksiä (ETL 34 §). Erityisesti laajoissa talousrikosasioissa syyttäjän tulisi tutkinnan loppuvaiheessa ja esitutkintapöytäkirjaa kootessa olla yhteistyössä tutkinnanjohtajan tai tutkijan kanssa, vaikka esitutkintalaki ei siihen varsinaisesti syyttäjää velvoitakaan. Esitutkinnan lopettamisen jälkeen syyttäjällä on velvollisuus perehtyä hänelle toimitettuun esitutkintamateriaaliin ja pyytää tarpeen tullen lisätutkintaa asiasta. (Helminen ym. 2005, 114.)

Myös tuomioistuimilla on rooli esitutkinnassa, sillä tuomioistuimet ovat saaneet esitutkintalain ja pakkokeinolain uudistusten myötä merkittäviä tehtäviä esitutkinnan aikana. Esimerkiksi vuonna 1995 pakkokeinolakiin lisättiin uusi 5a luku. Pakkokeinoasioissa toimivaltaisesta tuomioistuimesta säädetään puolestaan pakkokeinolain 1 luvussa. (Helminen ym. 2005, 115.) Vangitsemisesta päättää se tuomioistuin, joka on syyteasiassa toimivaltainen. Lisäksi ennen syytteen nostamista pidätetyn vangitsemisesta voi päättää myös kiinniottamisaikakunnan tai pidätetyn säilyttämispaikkakunnan käräjäoikeus ja lisäksi kiireellisissä tapauksissa muukin käräjäoikeus. (PKL 1:9.1 §.) Huomattavaa on, että ennen edellä mainittujen lakien voimaantuloa tuomioistuimet eivät millään tavalla olleet osallisina rikosprosessissa ennen kuin varsinaisen syytteen käsittely oli alkanut (Helminen ym. 2005, 115).

Vaikka uudistusten myötä tuomioistuimille onkin annettu merkittäviä ja oleellisia tehtäviä esitutinnan kannalta, ei tuomioistuinta kuitenkaan voida pitää varsinaisena esitutkintaviranomaisena. Enemmän tuleekin päinvastoin korostaa sitä, että esitutkintaa suorittava viranomainen esiintyy tuomioistuimessa vaatimuksen esittäjänä ja hakijana. (Helminen ym. 2005, 118.)

Syyttäjän tulee toimittaa tuomioistuimelle esitutkintapöytäkirja, kirjalliset todisteet, todisteena käytettävät esineet ja muut asiaan liittyvät tarpeelliset asiakirjat, joko haastehakemuksen yhteydessä tai viipymättä syytteen nostamisen jälkeen (ROL 5:4 §). Jos esitutkinnassa on puute, jonka vuoksi pääkäsittelyä ei olisi mahdollista toimittaa yhtäjaksoisesti, on tuomioistuimen ilmoitettava tästä puutteesta syyttäjälle ja kehotettava häntä määräajassa huolehtimaan esitutinnan täydentämisestä (ROL 5:7 §). Toisaalta poliisin on syyttäjän pyynnöstä toimitettava lisätutkimuksia sekä noudatettava syyttäjän esitutinnan tavoitteiden turvaamiseksi antamia määräyksiä (ETL 15.2 §). Tämän johdosta tuomioistuimet joutuvat käytännössä erittäin harvoin kehottamaan syyttäjää huolehtimaan esitutinnan täydentämisestä, jotta turvattaisiin pääkäsittelyn aloittaminen (Helminen ym. 2005, 116).

On tärkeää huomata, että maamme ylimmät laillisuusvalvojat valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies eivät kuulu esitutkintaviranomaisiin (Helminen ym. 2005, 99). Oikeuskanslerilla on kuitenkin tehtäviä suorittaessaan oikeus saada viipymättä kaikilta viranomaisilta virka-apua, jonka antamiseen kyseinen viranomainen on toimivaltainen (Laki valtioneuvoston oikeuskanslerista 25.2.2000/193 8 §). Myös eduskunnan oikeusasiamies voi määrätä suoritettavaksi poliisitutkinnan tai esitutkinnan tutkittavanaan olevan asian selvittämiseksi (Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä 14.3.2002/197 8 §).

2.3 Perus- ja ihmisoikeuksista

Suomessa julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. (Perustuslaki 11.6.1999/731 2.3 §.) Valtion toimielinten perusteista tulee säätää lailla, jos niiden tehtäviin kuuluu julkisen vallan käyttöä (PL 11:119.2 §). Virkamies vastaa virkatoimiensa lainmukaisuudesta (PL 11:118.1 §). Uuden perustuslain vaatimusten mukaisesti viranomaisten toimivaltuudet pyritään säätämään mahdollisimman yksityiskohtaisesti laintasolla. Erityisen merkityksellistä tämä sääntely on pakkokeinojen ja muiden vastaavien viranomaistoimien kohdalla, koska niiden vaikutukset kohdistuvat käytännössä yksityisiin

henkilöihin. Lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja siitä seuranneessa soveltamiskäytännössä edellytetään, että pakkokeinojen käyttöä koskevat säännökset ovat riittävän yksityiskohtaiset. (Helminen ym. 2005, 36.)

Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PL 22 §). Tämä tarkoittaa käytännön elämässä paitsi sitä, että julkisen vallan edustajat pidättäytyvät itse loukkaamasta perusoikeuksia, mutta myös, että he aktiivisin toimenpitein edistävät niiden toteutumista. Tämä on erittäin tärkeä näkökohta poliisin ja muiden turvallisuusviranomaisten toiminnassa. Perusoikeudet vaikuttavat julkista valtaa käyttävien viranomaisten toimintaan, joka puolestaan kohdistuu yksityisiin kansalaisiin. (Helminen ym. 2005, 38-39.)

Suomessa on perusoikeussäännöksiin vedottu pitkään poliittisen järjestelmän ylätasolla eli lähinnä lainsäädäntömenettelyssä. Perusoikeudet ovat alkaneet saamaan yksilön oikeuksien konkretisoitumista käytännössä vasta kahden viimeisen vuosikymmenen aikana, kun tuomioistuimet ja ylimmät laillisuusvalvojat ovat alkaneet soveltamaan perusoikeussäännöksiä suoraan yksittäisissä ratkaisuissaan. (HE 309/1993 vp, 5.) Aiemmin tuomioistuimet ja muut viranomaiset viittasivat vain harvoin suoraan perusoikeussäännöksiin omassa toiminnassaan. Erityisesti 1980 -luvulla alkoi yleistymään suora viittaaminen perusoikeussäännöksiin erityisesti korkeimpien oikeuksien ja ylimpien lainvalvojen käytännössä. Vakiintuneesti on katsottu, että yleisiltä tuomioistuimilta puuttuu oikeus tutkia lakien perustuslainmukaisuutta ja näin ollen lakien suhdetta perusoikeussäännöksiin. Toisaalta kuitenkin tuomari tai muu virkamies ei saa soveltaa perustuslain tai muun lain kanssa ristiriidassa olevaa asetuksen säännöstä. Näin ollen tuomioistuimilla ja muilla viranomaisilla on velvollisuus tutkia, ovatko asetukset ja muut lakia alemmanasteiset säädökset sopusoinnussa perusoikeussäännösten kanssa. (HE 309/1993 vp, 7-8.) Yksityisen ihmisen näkökulmasta on tärkeää, että hän voisi vedota suoraan perusoikeuksiinsa (HE 309/1993 vp, 5).

Perusoikeussäännösten tarkoituksena on turvata ihmisarvon loukkaamattomuus, yksilön vapaus ja oikeudet kuin myös edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Kautta aikojen on kansalaisille turvattu perinteisiä vapausoikeuksia, kuten hengen, vapauden, sananvapauden, kotirauhan, puhelinsalaisuuden sekä omaisuuden suojaa. Vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa lisättiin muun muassa ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kielto ja yleissäännös yksityiselämän suojaan. (Helminen ym. 2005, 37.)

Rikosoikeudellisen legaliteetti- eli laillisuusperiaatteen mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen, eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, joka ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi (PL 8 §). Perustuslain mukaan jokaisella on oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Ketään ei myöskään saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua, eikä vapautta riistää mielivaltaisesti. Ilman laissa säädettyä perustetta ei ole lupa puuttua näihin oikeuksiin. Lisäksi rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Vapautensa menettäneen henkilön oikeudet turvataan lailla. (PL 7 §.) Rikosprosessuaalisista pakkokeinoista osa puuttuu vahvasti henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, kuten esimerkiksi henkilöön kohdistuva etsintä. Käytännössä oikeushyviin vaikuttavilla pakkokeinoilla tulee olla laintasoinen säädösperusta. (Helminen ym. 2005, 41.)

Perustuslain mukaan myös jokaisen ihmisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Lisäksi kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton. Lailla on kuitenkin mahdollista säätää perusoikeuksien turvaamiseksi tai rikosten selvittämiseksi perustelluista kotirauhan piiriin koskevista toimenpiteistä. (PL 10 §.) Järjestystä ja turvallisuutta ylläpitävien viranomaisten toiminnassa on mahdollista puuttua kotirauhan piiriin, joko henkilön tavoittamiseksi tai paikkoihin ja esineisiin kohdistuvan etsinnän toimittamiseksi. Perustuslakivaliokunta onkin ohjeeksi todennut, että kotirauhan piiriin puuttuminen on sallittua tärkeän yleisen edun sitä vaatiessa. Lisäksi toimivalta siihen voidaan antaa pelkästään virkavastuiselle henkilölle. Tarkastuksen toimittaminen jonkun henkilön kodissa on mahdollista vain erityisestä syystä. Rikosprosessuaalisista pakkokeinoista muun muassa kirjeiden takavarikointi, kotietsintä sekä telekuuntelu, televalvonta ja tekninen tarkkailu puuttuvat erittäin vahvalla tavalla yksityiselämän suojaan. (Helminen ym. 2005, 43.)

Lailla on mahdollista säätää myös omaisuuden hallintaa väliaikaisesti rajoittavia pakkokeinoja. (Helminen ym. 2005, 44.) Perustuslain mukaan jokaisen ihmisen omaisuus on turvattu (PL 15.1 §). Omaisuuden hallintaa väliaikaisesti rajoittavia pakkokeinoja ovat esimerkiksi omaisuuden takavarikko, hukkaamiskielto ja vakuustakavarikko. (Helminen ym. 2005, 44.)

Perusoikeuksiin kuuluu, että jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai jossakin muussa viranomaisessa. Lisäksi jokaisella on oikeus saada henkilökohtaisia oikeuksiaan ja

velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Käsittelyn julkisuus, oikeus tulla kuulluksi, oikeus saada perusteltu päätös ja oikeus hakea muutosta sekä muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla. (PL 21 §). Tämä oikeusturvapykälä koskee muun muassa jokaisen rikossyytteen käsittelyä. Säännös on velvoittava myös silloin, kun asia on vähäinen. (Helminen ym. 2005, 45.)

Valtioneuvoston oikeuskanslerin tehtävänä on valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muut julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tätä tehtävää hoitaessaan oikeuskansleri valvoo perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista. (PL 108.1 §.) Samanlainen valvontavelvollisuus on asetettu myöskin eduskunnan oikeusasiamiehelle (PL 109.1 §). Eduskunnan perustuslakivaliokunta puolestaan valvoo perusoikeussäännösten soveltamista käytännössä tapahtuvassa viranomaistoiminnassa siten, että se käsittelee ylimpien laillisuusvalvojen eduskunnalle antamat vuosikertomukset ja kiinnittää mietinnöissään huomiota erityisesti perus- ja ihmisoikeuskysymyksiin (Helminen ym. 2005, 39).

Suomi osallistuu kansainväliseen yhteistyöhön rauhan ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi sekä yhteiskunnan kehittämiseksi (PL 1.3 §). Julkisen vallan tulee turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PL 22 §). Suomen perustuslaki sisältää näin ollen muutamia säännöksiä, joissa viitataan kansainvälisiin ihmisoikeuksiin. Yleismaailmallisten ihmisoikeuksien turvaaminen kansainvälisillä sopimuksilla syntyi vastareaktionä toisen maailmansodan aikana esiintyneille vainoille ja julmuuksille. Inhimillisyyttä ja ihmisyksilön arvoa korostavalle luontaisoikeudelliselle oikeusajattelulle on tyypillistä, että jokaiselle ihmiselle "luonnostaan" kuuluu tällaisia perustavaa laatua olevia oikeuksia. Kuten perusoikeudet, myös ihmisoikeudet luovat yksilölle suojatun vapauspiirin suhteessa valtioon tai julkisyhteisöön, joka käyttää häneen nähden oikeudellista tai tosiasiallista valtaa. Koska ihmisoikeudet perustuvat kansainvälisiin sopimuksiin, sitovat ne sopimuksen hyväksyneitä valtioita eli kaikkia niiden toimielimiä: lainsäädäntö-, lainkäyttö- ja hallintovaltaa käyttäviä viranomaisia. Kansainvälisen ihmisoikeuksien sääntelyn lähtökohdaksi pidetään YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen hyväksymistä vuonna 1948. Euroopan ihmisoikeussopimuksen noudattamista valvoo Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. (Helminen ym. 2005, 46-47.)

Ihmisoikeussopimukset ovat tulleet osaksi Suomen oikeutta, joten niihin liittyvät sopimusmääräykset ovat rinnastettavissa valtion sisäisen lain säännöksiin ja sovellettavissa

niiden tavoin. Suomen voimassa olevat perusoikeudet on tietoisesti muotoiltu siten, että ne antavat vähintään samansisältöistä ja –asteista suojaa kuin vastaavat ihmisoikeuksia koskevat sopimusmääräykset. Muutamien perusoikeuksien tulkinnassa on mahdollista tukeutua ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntöön. Myös muiden säännösten tulkinnassa on olettamuksena, että ne ovat sopuoinnussa ihmisoikeussopimusten kanssa. Näin ollen säädöksissä on noudatettava ihmisoikeusystävällistä tulkintatapaa samalla tavoin, kuin perusoikeusmyönteistä tulkintaa. (Helminen ym. 2005, 48.)

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvataan esimerkiksi oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Tällä määräyksellä annetaan suojaa ennen kaikkea laitonta tai muutoin mielivaltaista vapaudenriistoa vastaan. Ihmisoikeussopimuksessa vaaditaan, että oikeusjärjestyksessä tulee olla riittävän täsmälliset säännökset laillisista vapaudenriistoperusteista. (Helminen ym. 2005, 50.) Perustuslain mukaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua, eikä vapautta riistää mielivaltaisesti, eikä ilman laissa säädettyä perustetta (PL 7.3 §). Kyseinen säännös tarkoittaa, että esimerkiksi henkilökohtaiseen koskemattomuuteen kohdistuvasta henkilöntarkastuksesta ja –katsastuksesta tulee säätää laissa. Tämä onkin säädelty yksityiskohtaisesti pakkokeinolaissa. (Helminen ym. 2005, 50).

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa on määräyksiä myös rikoksesta epäillyn ja syytetyn henkilön vähimmäisoikeuksista. Sanamuodon mukaan määräykset koskevat varsinaisesti rikosoikeudenkäyntiä, mutta joista useat on otettava huomioon jo esitutkintavaiheessa. Esitutkinnassa erityisesti huomioitavia oikeuksia ovat esimerkiksi puolustuksen valmistelua, oikeusavustajan käyttöä sekä tulkkivun saamista koskevat sopimusmääräykset. Oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen soveltamiskäytännön mukaan oikeus olla edistämättä oman syyllisyyden selvittämistä eli ns. itsekriminointikielto. (Helminen ym. 2005, 55, 57.)

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa on myös sopimusmääräyksiä, jotka koskevat yksityis- ja perhe-elämän sekä kodin ja kirjeenvaihdon suojaa. Tulkintakäytännön mukaan kirjeenvaihdon tarkoitetaan myös muita luottamuksellisia viestinnän muotoja, kuten puhelinkeskusteluja. Yleisesti ottaen yksityiselämä onkin muodostunut yhä merkittävämmäksi suojelukohteeksi käytännön oikeuselämässä. (Helminen ym. 2005, 57.)

3 RIKOSPROSESSUAALISISTA PAKKOKEINOISTA

3.1 Yleistä rikosprosessuaalisista pakkokeinoista

Rikosprosessuaaliset pakkokeinot ovat toimenpiteitä, joilla puututaan tarvittaessa fyysistä pakkoakin käyttäen yksilön lailla suojattuihin oikeushyviin. Tarkoituksena on pystyä turvaamaan rikosprosessin häiriötön kulku ja saamaan prosessi aineellisesti oikeaan tulokseen. Pakkokeinojen käyttäminen edellyttää tapahtunutta tai tapahtuneeksi epäiltyä rikosta. Pakkokeinojen käyttämisen tarkoituksena voi olla muun muassa todisteiden talteenotto ja varmistaminen, varmistaa rikoksen tuottaman hyödyn poisottaminen ja muiden menettämisseuraamusta koskevien vaateiden täytäntöönpano, sekä rikollisen toiminnan jatkamisen estäminen. (Helminen ym. 2005, 454.) Käytännössä poliisin suorittamassa esitutkinnassa rikosprosessuaaliset pakkokeinot saavat erittäin suuren merkityksen. Pakkokeinojen merkitystä voisi kuvata esimerkiksi siten, että pakkokeinot ovat poliisin työssä yhtä tärkeitä työkaluja kuin vasara on timpurille. Pakkokeinoja käytetään kaikissa sellaisissa tutkittavissa jutuissa, jotka koskevat kaikkea vähäistä vakavamman rikoksen tutkintaa. Pakkokeinoja on mahdollista käyttää kaikenlaisissa poliisin tutkimissa rikosjutuissa. Lisäksi niillä on erittäin suuri merkitys silloin, kun halutaan saada ns. pimeitä juttuja vietyä eteenpäin. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Pakkokeinoja voidaan käyttää kaikissa rikosprosessin eri vaiheissa: esitutkinnassa, asian ollessa syyttäjällä syyteharkintaa varten, rikosoikeudenkäynnin aikana sekä oikeudenkäynnin päätyttyä varmistamassa rikostuomion täytäntöönpanoa (Helminen ym. 2005, 454). Esitutkintavaiheen päättymisenkin jälkeen käytetään pakkokeinoja laajasti, mutta riippuen aina juttukohtaisesta tilanteesta. Hyvin tyyppillistä on takavarikon käyttö syyteharkinnan ja rikosoikeudenkäynnin aikana. Myös hukkaamiskieltoa ja vakuustakavarikkoa käytetään turvaamistoimena. (Karjala 30.9.2011, haastattelu.)

Pakkokeinojen oikeudellisena luonteena on julkisen vallan käyttö, johon oikeus on mahdollista antaa vain viranomaiselle. Näin ollen pakkokeinon käyttäjänä tulee olla yksilöitävissä oleva virkamies. Poikkeustapauksissa yksityishenkilölle on annettu valta tilapäisesti ryhtyä pakkokeinon käyttämiseen esimerkiksi itseavun muodossa. (Helminen ym. 2005, 454-455.) Pakkokeinojen käyttöön liittyy paljon erilaisia toimivaltaan ja määräaikoihin liittyviä sääntöjä, jotka käytännön

esitutkinnan kannalta ovat hyvin selviä ja käytännön työtä ohjaavia (Soronen 14.9.2011, haastattelu).

Rikosprosessuaaliset pakkokeinot on mahdollista jaotella monella eri tavalla. Pakkokeinolaissa ne on jaoteltu vapauten kohdistuviin ja muuhun kuin vapauten kohdistuviin pakkokeinoihin. Vapauten kohdistuvia pakkokeinoja ovat kiinniottaminen, nouto, pidättäminen, vangitseminen ja matkustuskielto. Muuhun kuin vapauten kohdistuvia pakkokeinoja ovat takavarikko ja tutkimuspaikan eristäminen, hukkaamiskiello ja vakuustakavarikko, kotietsintä, henkilöön kohdistuva etsintä ja henkilötuntemerkkien ottaminen, telekuuntelu, televalvonta ja tekninen tarkkailu sekä peitetoiminta ja valeostot. (Helminen ym. 2005, 462.) Käytännön esitutkinnassa järjestäytyneitä rikollisuutta tutkittaessa nousevat erityisesti salaiset pakkokeinot merkityksellisiksi. Pakkokeinojen olemassaolossa voidaan nähdä suuria ajallisia eroja. Vapauten kohdistuvat pakkokeinot ovat kaikkein vanhimpia, telepakkokeinot puolestaan ovat tulleet 1990 – luvulla. Peitetoiminta ja valeostot ovat olleet 2000 –luvulta asti poliisin pakkokeinovalikoimassa. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Pakkokeinojen välillä voidaan nähdä eroja niiden kestoajan perusteella. Hetkellisiä pakkokeinoja ovat esimerkiksi kotietsintä ja henkilöön kohdistuva etsintä, kun taas pitempikestoisia ovat muun muassa takavarikko ja telekuuntelu. Pitempikestoisille pakkokeinoille on yhteistä se, että laissa on asetettu enimmäismääräaikoja, joita tuomioistuin voi kuitenkin tietyissä tapauksissa pidentää. (Helminen ym. 2005, 463.)

Rikosprosessuaalisilla pakkokeinoilla on mahdollista puuttua yksilön oikeushyviin, joita lainsäädäntö normaalisti suojaa jopa viranomaistoimenpiteitä vastaan. Yleensä kysymyksessä ovat perustuslain 2 luvun perusoikeussäännösten nojalla suojaa saavat oikeushyvät. Huomattavaa on, että useimmat pakkokeinot on mahdollista kohdistaa vain luonnolliseen henkilöön. Suomessa oleskelevaan ulkomaalaiseen voidaan pääsääntöisesti kohdistaa samoja pakkokeinoja ja samoin edellytyksin kuin Suomen kansalaiseen. (Helminen ym. 2005, 457-458, 484.)

Rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttäminen edellyttää aina, että on joko tapahtunut tai ainakin epäillä tapahtuneeksi rikos. Rikoksella tarkoitetaan aktiivista tekoa tai laiminlyöntiä, joka täyttää jonkin rikostunnusmerkistön objektiivisen ja subjektiivisen puolen tunnusmerkistöttekijät. Lisäksi jokaisen yksittäisen pakkokeinon käytölle on säädetty erityisiä

edellytyksiä kyseisen pakkokeinon käyttämiseen. (Helminen ym. 2005, 471.) Pakkokeinojen yhteydessä on huomattava tutkittavien rikosten erilaisuus, joka omalta osaltaan vaikuttaa käytettäviin pakkokeinoihin ja koko esitutkintaan. Esimerkiksi talousrikokset ja henkirikokset ovat jo konkreettisesti tapahtuneet siinä vaiheessa, kun mahdollisia pakkokeinoja käytetään. Sen sijaan huumorikollisuus on hyvin usein piilorikollisuutta, hyvin organisoitua toimintaa, jolloin ei välttämättä ole varmuutta edes epäilyistä henkilöistä. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Yksittäisen pakkokeinon käyttäminen suhteutetaan pakkokeinon käyttämisen perusteena olevan rikoksen suuruusluokkaan. Tämä ilmentää suhteellisuusperiaatetta käytännön tasolla siten, että ankarampien pakkokeinojen käyttäminen edellyttää ankarammin rangaistavaa rikosta, kuin lievempien pakkokeinojen käyttö. Useimmiten perusteeksi otetaan rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus. Enimmäisrangaistusta harkittaessa ei huomioida rangaistuksen yleisiä vähentämisperusteita, kuten esimerkiksi tekijän nuoruutta tai osallisuuden asteen jäämistä avunannon tasolle. (Helminen ym. 2005, 473-476.)

Käytännön esitutkinnassa vangitsemista pidetään kaikkein ankarimpana pakkokeinona. Vastaavasti lievimpiä ovat esimerkiksi henkilöntarkastus ja henkilötuntemerkkien ottaminen. Mitä vakavamman pakkokeinon käyttöä esitutkinnassa harkitaan, sitä enemmän harkintaa sen käyttö vaatii. Lisäksi vakavampien pakkokeinojen kohdalla tarvitaan enemmän näyttöä tukevia indisoita. Kaikissa tapauksissa on erittäin merkityksellistä, että kyseisen pakkokeinon käyttämiseen vaadittavat edellytykset täyttyvät aina kyseessä olevassa tilanteessa. Erityisesti törkeissä huumejutuissa on mahdollista käyttää kaikkia pakkokeinoja. Henkirikoksia ja muita vakavia rikoksia tutkittaessa on mahdollista käyttää myös peitetoimintaa ja valeostoja, joista valeostot ovat useimmiten käytettyjä. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Käräjätuomarin näkökulmasta katsottuna pakkokeinolaki on suhteellisen tiukka laki. Tuomarilta haettavalle pakkokeinoluvulle puitteet luo laki ja kyseisen pakkokeinon kohdalla mainitut edellytykset tulee tutkia aina yksittäisessä tapauksessa. Jos lain vaatimia edellytyksiä pakkokeinon käyttämiseksi ei ole, ei tällöin myöskään voida antaa lupaa pakkokeinon käyttämiseksi. Harkintaa tarvitaan lain sanamuotojen tulkinnassa, esimerkiksi täytyykö lain vaatima ”syytä epäillä” –vaatimus yksittäisessä tapauksessa. Vallitseva oikeuskäytäntö muovaa paljon käytännön työtä. Jos tuomari päättää tehdä oikeuskäytännöstä poikkeavan ratkaisun, kasvaa perustelujen merkitys ratkaisussa. (Karjala 30.9.2011, haastattelu.)

Esitutinnan aikana enimmäisrangaistukseen liittyvä harkinta tulee tehdä sillä hetkellä tiedossa olevien seikkojen perusteella. Kun esitutkinta edistyy, voidaan uusien tietoon tulevien seikkojen johdosta joutua tarkistamaan törkeysarviota. Tällöin eteen saattaa tulla tilanne, jossa on välttämätöntä kumota voimassa oleva pitempiaikainen pakkokeino, kuten esimerkiksi tekninen tarkkailu. (Helminen ym. 2005, 476.)

Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännössä käytetään erilaisia todennäköisyyden astetta kuvaavia ilmaisuja. Ilmaisun ”on syytä epäillä” tarkoittaa lakiehdotuksissa käytetyistä ilmaisuista pienintä todennäköisyyden astetta. Kynnystä ei ole mahdollista asettaa kovinkaan korkealle esimerkiksi silloin, kun harkitaan tuleeko esitutkintaan ryhtyä. Tällöin aika, joka kuluisi odoteltaessa epäilyksien vahvistumista, saattaisi helposti vaarantaa rikoksen selvittämisen. Ilmaisun ”on syytä epäillä” kanssa samanasteista todennäköisyyden astetta tarkoittaa ilmaisu ”on syytä olettaa”. Tällä ilmaisulla kuvataan mahdollisesti esineellä olevaa todistusarvoa. Aiempia ilmaisuja suurempaa todennäköisyyden astetta tarkoittavat ilmaisut ”on todennäköistä” sekä ”todennäköisin syin epäilty”. Nämä ilmaisut tarkoittavat, että tulee olla enemmän todennäköistä, että epäily osoittautuu oikeaksi kuin, että se osoittautuu vääräksi. Näin ollen matemaattista ilmaisua käyttäen todennäköisyyden pitää olla yli 50 –prosenttinen. Kaikkien aiemmin mainittujen ilmaisujen yläpuolelle sijoittuu ”erittäin pätevin perustein voidaan olettaa”. Tätä ilmaisua käytetään, kun kuvataan pakkokeinojen edellytyksiä siinä poikkeuksellisessa tilanteessa, että pakkokeinot kohdistuvat johonkin muuhun kuin rikoksesta epäiltyyn henkilöön. (HE 14/1985 vp, 16-17.)

Lakiin otettu todennäköisyysporrastus on hyvin karkea, sillä inhimillistä toimintaa arvioitaessa ei käytännössä ole mahdollista päästä esimerkiksi matemaattisesti täsmällisiin todennäköisyysarvioihin, kuten esimerkiksi prosenttilukuihin. Kielelliset ilmaisut eivät myöskään riitä moniportaiseen todennäköisyysluokitukseen, sillä samaakin todennäköisyysastetta kuvaavan ilmaisun sisältö saattaa vaihdella käytännön erilaisissa tilanteissa. Esitutkintaviranomaisten on todisteiden näyttöarvoa arvioidessaan käytettävä hyväksi ammattitoiminnan myötä kertynyttä elämäkokemusta, sekä kyseistä tapausta koskevia näytön arviointia tukevia konkreettisia yksityiskohtia. Näiden seikkojen nojalla tulee pyrkiä tekemään harkittu kokonaisarviointi, jolloin pelkkä jäsentymätön ”musta tuntuu” –arvio ei ole riittävä. (Helminen ym. 2005, 479.)

Käytännössä tutkinnanjohtajan on suhteellisen helppoa valita aina kulloiseenkin tilanteeseen sopiva pakkokeino. Valinnassa auttaa suuresti työvuosien tuoma kokemus pakkokeinoista ja erilaisista tilanteista. Esitutkinnassa kynnys on suuresti alhaisemmalla tasolla kuin prosessin

myöhemmissä vaiheissa, joissa tulee ensin syytekynnyksen ja myöhemmin tuomitsemiskynnyksen ylittyä. Kuitenkin nämä myöhemmin huomioitavat kynnykset vaikuttavat osaltaan esitutkintavaiheessa, sillä esitutkintaa suoritettaessa tulee huomioida se, että asialla on menestymismahdollisuudet myös tuomioistuimessa. Kolmiportainen todennäköisyysporrastus auttaa käytännön työssä ja asettaa rajoja pakkokeinojen valitsemiselle. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Esine tai asiakirja voidaan takavarikoida, jos on syytä olettaa, että se voi olla todisteena rikosasiassa, jos se on rikoksella viety joltakulta taikka jos tuomioistuin julistaa sen menetetyksi (PKL 4:1.1 §). Tätä pienintä todennäköisyysastetta käytetään kyseisessä pykälässä kuvaamaan esineellä mahdollisesti olevaa todistusarvoa (Helminen ym. 2005, 478). Henkilönkatsastus saadaan kohdistaa siihen, jota todennäköisin syin epäillään rikoksesta, josta on joko säädetty ankarimmaksi rangaistukseksi enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta taikka rattijuopumuksesta tai huumausaineen käyttörikoksesta (PKL 5:11.1 §). Tämä kuvaa sitä todennäköisyyden astetta, jolla henkilö on mahdollista kytkeä jo tapahtuneeseen rikokseen. Koska tämä porras merkitsee suurempaa todennäköisyyden astetta, tulee näiden ilmaisujen kuvaamissa tilanteissa olla enemmän todennäköistä, että epäilty osoittautuu oikeaksi kuin, että se osoittautuu vääräksi. Tällöin todennäköisyyden tulee olla yli 50 –prosenttinen. (Helminen ym. 2005, 478.) Kotietsintä on mahdollista toteuttaa myös sellaisessa paikassa, joka ei ole sen henkilön hallinnassa, jota on syytä epäillä rikoksesta. Tällöin edellytyksenä on, että rikos on tehty siellä, epäilty on otettu siellä kiinni taikka muuten voidaan erittäin painavin perustein olettaa, että etsinnällä löydetään esimerkiksi takavarikoitava esine taikka muutoin saadaan selvitystä rikoksesta. (PKL 5:1.2 §.)

Kun säännellään toimivallasta eri pakkokeinojen käyttämiseen, huomioidaan se, että virkamiehillä tulee olla pakkokeinojen asianmukaiseen käyttämiseen riittävä koulutukseen ja kokemukseen perustuva valmius. Tämän vuoksi useiden pakkokeinojen käyttämisestä vastaa pidättämiseen oikeutettu virkamies. Sen sijaan joidenkin pakkokeinojen tutkintavalta on annettu yleisesti tutkinnanjohtajalle, kuten esimerkiksi vakuustakavarikkoasiassa, jolloin kysymyksessä on laajempi pakkokeinojen käyttämiseen oikeutettu virkamiespiiri. Oikeusturvasyiden johdosta oikeus päättää vangitsemisesta ja eräistä muista pakkokeinoista on annettu vain tuomioistuimelle. Tällöin toimivalta esityksen tekemiseen on pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä, muulla tutkinnanjohtajalla tai syyttäjällä. (Helminen ym. 2005, 28.)

Vuonna 2010 poliisi, tulli ja rajavartiolaitos suorittivat yhteensä 215 000 pakkokeinoa. Tämä määrä on 10 000 vähemmän kuin edellisvuonna. Yleisimpinä pakkokeinoina pidetään tutkimuksen perusteella henkilöntarkastusta ja henkilönkatsastusta, sekä niihin liittyvää mahdollista takavarikkoa (yhteensä 32 000 tapausta). Tämä luku on kaksi prosenttia edellisvuotta suurempi. Lisäksi yleisiä ovat myöskin takavarikko, sekä kotietsintä ja takavarikko (yhteensä 40 000 tapausta). Naisiin kohdistettiin yhteensä 26 000 pakkokeinoa, joka on 12 prosenttia kaikista pakkokeinoista. Yleisesti ottaen naisten osuudet olivat pieniä kaikissa pakkokeinolajeissa. (Tilastokeskus, hakupäivä 21.8.2011.)

3.2 Oikeusturvakeinot

Pakkokeinoilla puututaan hyvin vahvasti kansalaisten perusoikeuksiin, joten on erinomaisen välttämätöntä huolehtia pakkokeinon kohteeksi joutuvien henkilöiden oikeusturvan toteutumisesta. Ihmisoikeussopimukset muun muassa edellyttävät, että jokaisella, jonka Euroopan ihmisoikeusyleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, tulee olla mahdollisuus tehokkaaseen oikeussuojakeinoon kansallisen viranomaisen edessä. Oikeusturvakeinoja kuitenkin vaikeuttaa olennaisella tavalla se, että eritoten esitutkintavaiheessa käytettävät pakkokeinot ovat usein kiireellisiä toimenpiteitä. Käytettävän pakkokeinon kestoaika on usein niin lyhyt, ettei ole mahdollista turvata normaalia muutoksenhakumenettelyä. Lisäksi oman haasteensa asiaan tuo esitutkinnan salaisuus, jolloin käytettyjen pakkokeinojen viranomaiskontrolli ei ole yhtä tehokasta kuin joillain toisilla viranomaistoiminnan alueilla. (Helminen ym. 2005, 500.)

Yksilön oikeusturvan suojaamiseksi on säädetty mahdollisuus erilaisiin muutoksenhakekeinoihin. Prosessuaalisella kantelulla tarkoitetaan, että tuomioistuimen tekemiin pakkokeinoja koskeviin päätöksiin voidaan yleensä hakea erikseen muutosta. Käräjäoikeuden pakkokeinoasiassa tekemiin päätöksiin tyytymätön voi halutessaan kannella päätöksistä hovioikeuteen ja siitä edelleen korkeimpaan oikeuteen. (Helminen ym. 2005, 502.) Lain mukaan kantelulle ei ole asetettu mitään määräaikaa. Lisäksi laissa on säädetty, että kantelu tulee käsitellä kiireellisenä. (PKL 1:27.2 §.) Kantelu tulee toimittaa siihen tuomioistuimeen, joka ratkaisee kantelun (Helminen ym. 2005, 502). Esimerkiksi tuomioistuimen päätöksestä suorittaa telekuuntelua voidaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen vaatimuksesta kannella ilman määräaikaa ja asia käsitellään kiireellisenä (PKL 5a:6 §). Käytännössä virkamies voi hakea muutosta, jos hänen tekemänsä hakemus on hylätty tai, jos lupaehdot ovat hänen mielestään liian tiukat. Myös

varsinaisella epäilyllä on mahdollisuus kannella, mutta käytännössä se tulee ajankohtaiseksi erittäin harvoin johtuen tämän pakkokeinon salaisesta luonteesta. (Helminen ym. 2005, 502.)

Varsinainen muutoksenhakukeino eli valitus tulee kysymykseen silloin, kun tuomioistuin on tehnyt hukkaamiskieltoa, vakuustakavarikkoa tai takavarikkoa koskevan päätöksen. Valitusoikeus on päätöksen sisällöstä riippuen, joko hakijalla tai sillä henkilöllä, jonka omaisuuteen hakemus kohdistuu. Viimeksi mainitun henkilön tekemä valitus ei kuitenkaan estä kyseisen pakkokeinon toimeenpanoa tai voimassapysyttämistä. (Helminen ym. 2005, 503.) Tuomioistuimen hukkaamiskieltoa tai vakuustakavarikkoa koskevasta päätöksestä on mahdollisuus valittaa erikseen. Valitus ei kuitenkaan estä omaisuuden panemista hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon, ellei valitusta käsittelevä tuomioistuin määrää toisin. (PKL 3:7 §.) Myös tuomioistuimen takavarikkoa koskevasta päätöksestä saa valittaa erikseen, jolloin valitus ei tällöinkään estä esineen takavarikoimista. Takavarikon voimassaoloajan pidentämistä koskevaan päätökseen ei ole kuitenkaan mahdollista hakea muutosta. (PKL 4:16 §.) Lisäksi lain mukaan jokaisella on oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi (PL 21.1 §). Tämä yksilön oikeusturvaa tehostava säännös laajentaa mahdollisuuksia saada pakkokeinoasia tuomioistuimen harkittavaksi myös sellaisissa tilanteissa, kun siitä ei ole nimenomaista säännöstä varsinaisessa pakkokeinolainsäädännössä (Helminen ym. 2005, 503).

Esitutkintaa toimittavan virkamiehen tai syyttäjän toimeenpanemasta pakkokeinoratkaisusta on mahdollista myös tehdä hallintokantelu, eli virkavalvontakantelu päätöksen tehneen virkamiehen esimiehelle tai ylemmälle viranomaiselle. Hallintokantelua luonnehditaan valvontakeinoksi ja yhdeksi kansalaisvalvonnan muodoksi. Huomattavaa on, että hallintokantelu ei ole varsinainen muutoksenhakukeino, kuten prosessuaalinen kantelu. Hallintokantelun seurauksena esimies tai ylempi viranomainen voi oman toimivaltansa rajoissa ottaa asian ratkaistavakseen ja päätyä esimerkiksi kumoamaan voimassa olleen pakkokeinon. Asiaa tutkittaessa voi myös käydä niin, että pakkokeinon käyttämisestä päättänyt virkamies tekee itse henkilökohtaisesti uuden päätöksen, jolla aiempi pakkokeino kumotaan. (Helminen ym. 2005, 503-504.) Käytännössä kantelut ovat kuitenkin suhteellisen harvinaisia suhteutettuna siihen, kuinka paljon pakkokeinoratkaisuja käytännössä tehdään (Soronen 14.9.2011, haastattelu).

Pakkokeinon toimenpiteiden kohteeksi joutunut henkilö tai esimerkiksi hänen lähiomainen voi kannella viranomaisen tai virkamiehen menettelystä halutessaan myös ylimmille

laillisuusvalvojille, joita ovat valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies. Käytännössä esitutkintaviranomaisten tai syyttäjien pakkokeinoja koskevat ratkaisut eivät tule pääsääntöisesti tuomioistuinten tutkittavaksi, joten oikeuskanslerin ja oikeusasiamiehen ratkaisuilla on suuri käytäntöä ohjaava vaikutus. Lisäksi oikeuskansleri ja oikeusasiamies tekevät eri viranomaisiin kohdistuvia tarkastuksia, jolloin voidaan kiinnittää huomiota esimerkiksi pakkokeinojen käyttöön ja niiden asianmukaiseen kirjaamiseen. Tämän lisäksi telekuuntelusta, televalvonnasta ja teknisen kuuntelun käytöstä tulee vuosittain antaa kertomus oikeusasiamiehelle. (Helminen ym. 2005, 504.)

4 ESITUTKINNASSA JA PAKKOKEINOJEN KÄYTÖSSÄ NOUDATETTAVIA PERIAATTEITA

Esitutkintaa ja pakkokeinojen käyttöä käytännön tilanteissa ohjaavat useat erilaiset periaatteet. Jokainen henkilö, jolta voidaan otaksua saatavan saada selvitystä rikoksesta tai jonka läsnäolo esitutkintatoimenpidettä suorittaessa on muuten tarpeen rikoksen selvittämiseksi, on velvollinen osallistumaan esitutkintaan (ETL 17.1 §). Lainsäätäjällä on esitutkintaa säännellessään pyrkinyt saattamaan tasapainoon kaksi vastakkaista periaatetta: esitutkinnan tehokkuuden vaatimuksen ja toisaalta asianosaisten, etenkin rikoksesta epäillyn oikeusturvan. Lisäksi ihmisoikeuksien kunnioittaminen asettaa omat vaateensa esitutkinnalle. Myös rikosoikeudenkäyntiin tarkoitetut prosessiperiaatteet, kuten esimerkiksi vastapuolen kuulemisen periaate ja suullisuusperiaate, tulee ottaa huomioon esitutkinnankin aikana. Yleensä esitutkintaa ja pakkokeinoja ohjaavat säännökset on kirjoitettu yleisluonteisella tasolla. Rikoksia, niiden teko-olosuhteita sekä asianosaisten henkilöllisten ominaisuuksien, olosuhteiden ja elämäntilanteen erityispiirteitä ei säännöksissä ole pystytty ottamaan huomioon. Tämän vuoksi on erittäin merkityksellistä, että pakkokeinosäännösten soveltamista ohjataan tietyin periaatepäätöksin. Hyvin usein esitutkintaa koskevissa ylimpien laillisuusvalvojen kanteluratkaisuissa vedotaan perusteluna juuri näihin periaatteisiin. (Helminen ym. 2005, 58-59.)

Poliisin tulee toimia asiallisesti ja puolueettomasti sekä sovinnollisuutta edistäen (PoL 2.1 §). Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä, eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan muun muassa iän, mielipiteen, uskonnon tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella (PL 6 §). Esitutkinnassa tulee selvittää ja ottaa huomioon sekä epäiltyä vastaan, että hänen puolestaan vaikuttavat seikat ja todisteet (ETL 7.1 §). Tätä tasapuolisuus- eli objektiivisuusperiaatetta pidetään esitutkinnan ”kultaisena sääntönä”. Esitutkintaa suorittavan virkamiehen tulisi huomioida, että hän ei henkilökohtaisesti ole asianosaisen asemassa tutkinnassa, jonka lisäksi on erityisesti varottava suhtautumasta rikoksesta epäiltyyn henkilöön vastapuolena. Tutkintaa suorittavalla virkamiehellä ei saa olla ennakkokäsitystä tutkittavasta asiasta, vaan hänen tulee avoimesti huomioida kaikkia kysymykseen liittyviä seikkoja. (Helminen ym. 2005, 60-61.)

Objektiivisuusperiaatteen noudattaminen edistää aineellisen eli materiaalisen totuuden selvittämistä tutkittavassa asiassa. Tämä on välttämättömänä edellytyksenä myös, jotta asiassa

lopulta saatava tuomio on oikea ja oikeudenmukainen. Aineellista totuutta ei ole kuitenkaan lupa selvittää ”keinolla millä hyvänsä”, vaan lain mukaisten menettelyjen ja toimenpiteiden nojalla. Lisäksi tulee kiinnittää huomiota siihen, että ei ryhdytä asian laatuun nähden liian kalliisiin toimenpiteisiin. Tasapuolisuusperiaate on merkityksellinen myös kuulusteluissa, sillä kuulustelijan tulee varoa johdattelemasta kuulusteltavaa. (Helminen ym. 2005, 61.) Tutkija voi sallia asianosaisen ja hänen avustajansa olla läsnä toista asianosaista tai todistajaa kuulusteltaessa, jollei siitä voi aiheutua haittaa rikoksen selvittämiseksi (ETL 32.1 §). Tätä asiaa koskevaa pyyntöä ei voi evätä kuin tutkinnallisista syistä tai kuulusteltavan suojaamiseksi (Helminen ym. 2005, 61-62).

Epäiltyä tulee kohdella esitutkinnassa syyttömänä (ETL 7.2 §). Syyttömyysolettama kuuluu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijöihin ja se on ilmaistu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksessa. Jo kautta historian on pidetty merkittävänä periaatteena sitä, että henkilö voidaan katsoa rikokseen syylliseksi vasta, kun tuomioistuin on sen omassa rangaistustoiminnassaan todennut. Esitutkinnassa syyttömyysperiaate näkyy muun muassa siten, että syyllisen sijasta puhutaan epäilystä. Tällä korostetaan sitä, että esitutkintaviranomaisen asiana ei ole yhteiskunnan puolesta lausua paheksumista rikoksen tekijälle, vaan tämä tehtävä kuuluu tuomioistuimelle. Käytännön tilanteissa esitutkintaviranomaisten tulee pyrkiä suojaamaan epäiltyä muun muassa leimaamiselta ja kostonhimolta. (Helminen ym. 2005, 62.)

Syyttömyysolettama vaikuttaa laajasti eri viranomaisten toimintaan ja sen katsotaan ulottavan vaikutuksensa aina lainsäätäjään saakka. Tämä on luonnollista, sillä syyttömyysolettaman toteutumisella on tavanomaisen oikeuden lisäksi turva myös perustuslaissa ja kansainvälisissä sopimuksissa. Perinteisessä rikosprosessioikeudellisessa keskustelussa syyttömyysolettamaa tarkastellaan ennen kaikkea tuomioistuimen toiminnan kannalta. Tämä on ymmärrettävää, sillä eräät syyttömyysolettamasta johdettavat periaatteet, kuten esimerkiksi syyttäjän todistustaakka ja ratkaisuntekijän velvollisuus arvioida näyttöaineiston epäselvyydet ja puutteet syytetyn eduksi, ovat keskeisellä sijalla etenkin tuomioistuinmenettelyssä. Syyttömyysolettaman katsotaan suojaavan epäiltyä koko rikosprosessin ajan aina esitutkinnasta lainvoimaiseen tuomioon saakka. (Launiala 2010, 17.)

Esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän toimintaan sisältyy väistämättä näkemys epäillyn syyllisyydestä, jotta asian vieminen eteenpäin ylipäätään olisi mahdollista. Esimerkiksi syyttäjän tehtävänä on pääkäsitelyssä pyrkiä syyttömyysolettaman kumoamiseen, jolloin

luonnollisestikaan ei ole kyse syyttömyysolettaman loukkaamisesta. Syyttömyysolettaman johdonmukainen huomioiminen edellyttää, että esitutkintaviranomainen, syyttäjä tai tuomioistuin esimerkiksi pakkokeinopäätöksessä ei totea epäillyn syyllisyydestä enempää, kuin kyseisen pakkokeinon käyttäminen edellyttää. (Launiala 2010, 20.)

Vähimmän haitan periaatteen mukaan esitutkinnan aikana ei saa kenenkään oikeuksiin puuttua enempää, kuin on välttämätöntä esitutkinnan tarkoituksen saavuttamiseksi. Lisäksi esitutkinta tulee hoitaa siten, ettei ketään aiheuttomasti saateta epäluulon alaiseksi ja ettei kenellekään aiheuteta tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa. (ETL 8 §.) Käytännössä esimerkiksi kuulustelujen aika ja paikka tulee yrittää valita siten, ettei kuulusteltavalle aiheuteta kohtuutonta matkustamista, ajanhukkaa tai ansioiden menetystä. Tutkintatoimenpiteet, joiden vuoksi joku on itse saapunut tai noudettu esitutkintaan, määrätty jäämään paikalle tai viety kuultavaksi, tulee aloittaa viipymättä (ETL 20 §). Ketään ei ole myöskään lupa pitää esitutkinnassa kauempaa, kuin on välttämätöntä (ETL 21.1 §). Kuulustelua ei saa toimittaa pääsäännön mukaan kello 22 ja 7 välisenä aikana (ETL 24.2 §).

Pakkokeinoja käytettäessä vähimmän haitan periaate tarkoittaa yleisellä tasolla sitä, että käytettävällä pakkokeinolla ei saa olla rankaisullisia päämääriä, vaan sitä on mahdollisuus käyttää vain laissa tarkoitettussa prosessuaalisessa tarkoituksessa (Helminen ym. 2005, 64). Lisäksi esitutkinta tulee toimittaa siten, ettei kenellekään aiheuteta tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa (ETL 8.2 §). Tällainen hienotunteisuusperiaate korostuu käytännössä muun muassa silloin, kun epäilty on nuori henkilö tai, kun kyseessä on arkaluonteinen rikos, kuten seksuaalirikos. Hienotunteisuusperiaate on tärkeä myös silloin, jos esitutkinnasta annetaan tietoja julkisuuteen. (Helminen ym. 2005, 65.)

Suhteellisuusperiaatteen mukaan toimenpiteiden laadun, laajuuden ja ankaruuden tulee, viranomaistoiminnassa niihin käytettyjen voimavarojen ja kansalaisille mahdollisesti aiheutuvien haittaseuraamusten osalta, olla järjellisessä ja hyväksyttävässä suhteessa toiminnan päämäärään ja tavoiteltuihin tuloksiin. Esitutkinnassa tulee kiinnittää huomiota teon törkeyteen, teolla aiheutettujen tai tavoiteltujen haittaseuraamusten laatuun ja vakavuuteen sekä tekijän vaarallisuuteen ja rikollisen toiminnan jatkamisvaaraan. (Helminen ym. 2005, 66.) Poliisin toimenpiteiden on oltava perusteltuja suhteessa tehtävän tärkeeseen ja kiireellisyyteen sekä tilanteen kokonaisarviointiin vaikuttaviin seikkoihin (PoL 2.2 §). Esitutkintalaissa ei suoranaisesti ole suhteellisuusperiaatetta ilmentävää yleissäännöstä (Helminen ym. 2005, 66).

Pakkokeinolaki ilmentää myös suhteellisuusperiaatetta. Suhteellisuusperiaatteen mukaan pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaus ja muut asiaan vaikuttavat seikat (PKL 7:1a §). Esitutkinnassa puolustettavuuskriteerillä on merkitystä ennen kaikkea, kun harkitaan ryhdytäänkö tietynlaisia pakkokeinoja käyttämään ja miten se käsillä olevassa tilanteessa toteutetaan. Kokonaisuarkinnassa on kiinnitettävä huomiota myös rikoksen vakavuuteen ja siihen yksityiselämän tai telesalaisuuden loukkaukseen, joka aiheutuu pakkokeinon käytöstä. Mitä lievempi rikos on kyseessä, sitä enemmän saattavat harkinnassa painaa pakkokeinon sallimista vastaan puhuvat näkökohdat. (Helminen ym. 2005, 66.)

Esitutinnan tehokkuudella ja joutuisuudella tarkoitetaan, että poliisin tehtävät on hoidettava mahdollisimman tehokkaalla ja tarkoituksenmukaisella tavalla. Olosuhteiden vaatiessa tehtävät on asetettava tärkeysjärjestykseen. (PoL 3 §.) Esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä (ETL 6 §). Mitä nopeammin esitutkinta aloitetaan ja toimitetaan, sitä paremmat mahdollisuudet on saada selvitetyn aineellisen totuus. Sen jälkeen, kun perustellut epäilyt ovat kohdistuneet tiettyyn henkilöön, on myös tämän henkilön etujen mukaista, ettei tutkintaa tarpeettomasti viivytetä. Pakkokeinoille säädetyt enimmäisajat edellyttävät omalta osaltaan tutkinnan suorittamista riittävän joutuisasti. Virkamies eli yleensä tutkinnanjohtaja on vastuussa siitä, että yksikössä toimitettavat tutkinnat toteutetaan riittävän joutuisasti. Esitutkinnan viivästyminen saattaa kuitenkin yksittäistapauksessa olla hyväksyttävä aiheellinen peruste. Tutkinnan loppuunsaattaminen saattaa viivästyä esimerkiksi sen vuoksi, että joudutaan odottamaan tuomioistuimen kannanottoa tutkinnan kannalta merkittävään oikeudelliseen tai tosiasiakysymykseen. Hyväksyttävästä syystä johtuva tutkinnan viivästyminen aiheuttaa tutkinnanjohtajan päätöksellä esitutkinnan keskeyttämisen, jolloin keskeyttämisestä ja sen perusteesta tulee ilmoittaa asianosaisille. (Helminen ym. 2005, 75-77.)

5 MUUHUN KUIN VAPAUTEEN KOHDISTUVAT PAKKOKEINOT

5.1 Takavarikko ja tutkimuspaikan eristäminen

5.1.1 Takavarikko

Esine tai asiakirja on mahdollista takavarikoida, jos voidaan olettaa, että se voi olla todisteena rikosasiassa. Takavarikko on mahdollista myös, jos esine tai asiakirja on rikoksella joltakulta viety tai, jos tuomioistuin julistaa sen valtiolle menetetyksi (PKL 4:1.1 §). Esitutkinnassa tulee myös selvittää, onko rikoksella hankittu omaisuus mahdollista saada palautettua. Rikoksella saatua omaisuutta pyritään palauttamaan takaisin, jotta rikoksen johdosta tuomittava menettämisseuraamus tai asianomistajalle tuleva vahingonkorvaus voidaan panna käytännössä täytäntöön. (ETL 5 §.) Käytännön esitutkinnassa takavarikkoa käytetään tyypillisesti tilanteissa, joissa oletetaan esineellä tai asiakirjalla olevan todistusarvoa rikosasiassa. Hyvin yleistä on käyttää takavarikkoa myös tilanteissa, joissa esine tai asiakirja on viety rikoksella joltain henkilöltä. Huumausainerikosjutuissa on erittäin tyypillistä käyttää takavarikkoa. Omaisuusrikoksissa on tarkoituksena saada takavarikoitava kohde pois sen haltijalta. Kirjanpitorikoksissa takavarikkoa käytetään, jotta omaisuutta ei päästäisi perusteettomasti hävittämään. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Takavarikolla tietty esine otetaan viranomaisten haltuun tai se jollakin muulla tavalla erotetaan haltijansa määräysvallasta. Pakkokeinolain mukaista takavarikkoa käytetään myös menettämisseuraamuksen turvaamiseksi, jos on tarpeen saada määrätty esine menetetyksi valtiolle. Tällöin puhutaan esinekonfiskaatiosta ja sen kohteena voi olla esimerkiksi surmaamiseen käytetty ase. Jos sen sijaan olisikin menetetyksi tuomittavana esineen arvo, ei takavarikko ole tällöin oikea pakkokeino. Tällöin arvokonfiskaatiossa olisi käytettävä pakkokeinolain mukaista hukkaamiskieltoa tai vakuustakavarikkoa. Näiden pakkokeinojen merkitys on käytännössä kasvanut, koska rikoshyödyn jäljittäminen on nykyisessä kriminaalipolitiikassa asetettu tärkeäksi alueeksi. (Helminen ym. 2005, 620.)

Takavarikko edellyttää tapahtunutta rikosta tai ainakin syytä olettaa, että rikos on tehty. Takavarikointi voidaan aloittaa jo siinä vaiheessa, kun tutkitaan liittyykö tiettyyn tapahtumaan

minkäänlaista rikosta. Huomattavaa on, että takavarikon edellytyksenä ei pääsääntöisesti ole, että tutkittavana olevasta rikoksesta olisi säädetty jokin tietty enimmäisrangaistus. Kuitenkin, jos esineen takavarikoiminen edellyttää esimerkiksi kotietsintää, vaaditaan tällöin luonnollisesti, että tämän pakkokeinon käyttämiseen vaaditut edellytykset ovat täyttyneet. Takavarikointi on mahdollista myös joltain muulta henkilöltä, kuin varsinaiselta rikoksesta epäillyltä. Samalla tavoin on myös mahdollista takavarikoida esimerkiksi hylättyinä löydetty esine, jonka oikeasta omistajasta ei ole tietoa. (Helminen ym. 2005, 622.)

Käytännön esitutkinnassa on mahdollista takavarikoida kaikenlaista omaisuutta. Hyvin tyypillisesti takavarikoidaan tietokoneita ja kirjanpitomateriaalit, sekä anastettuna omaisuutena esimerkiksi puhelimia. Myös todisteena käytettäväksi voidaan takavarikoida kaikenlaista omaisuutta. Todisteena käytettävät takavarikoitavat kohteet palautetaan myöhemmin niiden omistajalle. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.) Yksi suuri takavarikoinnin kohde ovat myöskin rikosentekovälineet, kuten esimerkiksi aseet ja pesäpallomailat (Karjala 30.9.2011, haastattelu).

Hallituksen esityksen mukaan lakiin on ollut perusteltua sisällyttää laajennettu rikoksesta saadun hyödyn menettäminen. Yleensä hyödyn menettäminen edellyttää, että on näytetty toteen tapahtunut rikos, siitä saatu hyöty ja kuka henkilö kyseisestä rikoksesta on hyötynyt. Laajennettu rikoksesta saadun hyödyn menettäminen on mahdollista silloin, jos on tehty törkeä rikos, jonka tarkoituksena on ollut saada taloudellista hyötyä. Tällöin on mahdollista tuomita menetettäväksi myös muuta omaisuutta kuin mitä konkreettisesti pystytään osoittamaan rikoksella aikaansaaduksi, jollei voida saattaa todennäköiseksi, että omaisuus on saatu laillisesti hankittua. (HE80/2000 vp, 1.) Laajennetun hyödyn menettäminen koskee muun muassa rikosentekijän läheisiä sekä elinkeinonharjoittajia, yhteisöjä ja säätiöitä, joille on mahdollisesti tietoisesti siirretty omaisuutta menettämisseuraamuksen tai korvausvelvollisuuden pakoilemiseksi (Helminen ym. 2005, 620). Laajennettu rikoksesta saadun hyödyn menettäminen on tärkeä erityisesti huumejuttujen kohdalla (Soronen 14.9.2011, haastattelu).

Hyötykonfiskaation yhteydessä puhutaan yleensä "rikoksen" tuottamasta taloudellisesta hyödystä. Rikoksen tuottama taloudellinen hyöty tuomitaan valtiolle menetetyksi, koska rikoksen tekeminen ei saa olla taloudellisesti kannattavaa. Perustuslakivaliokunta on kannanotoissaan yleisesti todennut, että tämän seuraamuksen käyttöä rajoitetaan kytkemällä se vain huomattavaa taloudellista hyötyä tyypillisesti tuottaviin rikoksiin. Näin ollen käytännössä laajennettua hyötykonfiskaatiota sovelletaan törkeään rikollisuuteen. Käytännössä saatu hyöty hyvin usein

siirretään johonkin ns. verokeidasvaltioon tai jollekin näennäisesti ulkopuoliselle henkilölle, kuten esimerkiksi rikoksenteijän läheiselle tai rikoksenteijän tosiasiallisessa määräysvallassa olevalle oikeushenkilölle. Tällaisia rikoksia ovat usein esimerkiksi huumausainerikokset, kätkemisrikokset, rahanpesu, velallisen rikokset ja muu suunnitelmallinen taloudellinen rikollisuus. Tällaisissa tapauksissa rikollisorganisaation johdossa olevat henkilöt teettävät ns. likaisen työn muilla ja keräävät itse suurimman osan voitoista, jotka sijoitetaan uusiin rikoksiin tai jopa osaksi lailliseen toimintaan. Tavanomaisella hyötykonfiskaatiolla ei tällaiseen toimintaan välttämättä olisi mahdollista puuttua. (Viljanen 2007, 179-182.)

Epäillylle henkilölle tarkoitetut tai epäillyltä henkilöltä lähtöisin olevat kirjeet, muut postilähetykset sekä posti- ja telelaitoksen hallussa olevat sähkösanomat on mahdollista takavarikoida vain, jos rikoksesta on säädetty ankarimmaksi rangaistukseksi vähintään vuosi vankeutta. Lisäedellytyksenä on, että ne tämän lain mukaan voitaisiin takavarikoida vastaanottajan hallusta. Jos takavarikoidun postilähetyksen tai sähkösanoman sisältö on mahdollista ilmoittaa vastaanottajalle ilman, että se aiheuttaa haittaa rikoksen selvittämiseksi, on tällöin jäljennös sisällöstä tai ote siitä lähetettävä vastaanottajalle ilman viivytyksiä. (PKL 4:3 §.)

Kokonaisen esineen sijasta on mahdollista takavarikoida todisteena käytettäväksi esineestä irrotettu osa, jos tutkintatoimenpidettä ei voida muuten suorittaa ilman suuria vaikeuksia (PKL 18.2 §). Käytännössä esimerkiksi voidaan veritahran sisältävä osa joutua irrottamaan tapetista (Helminen ym. 2005, 621). Esineeseen rinnastetaan myös aine (PKL 18.1 §). Käytännössä on takavarikoitu esimerkiksi näytettä palavasta nesteestä ja huumausaineita (Helminen ym. 2005, 621).

Pakkokeinolakia säädettäessä pohdittiin laajasti, miten yhteneväiset asiakirjojen takavarikointia koskevien säännösten tulee olla vastaavien todistelua koskevien säännösten kanssa. Peruseriaatteena voi helposti pitää, että jos joku henkilö on todistajan asemassa oikeutettu kieltäytymään ilmaisemasta tiettyä tietoa, ei hän tällöin olisi myöskään velvollinen tuomaan tuomioistuimeen asiakirjaa, jossa tällainen tieto on. Tällöin ei myöskään voitaisi kyseistä asiakirjaa takavarikoida häneltä. Kuitenkaan totaaliseen yhteneväisyyteen todistelukieltojen ja asiakirjojen takavarikkokieltojen välillä ei ole käytännössä mahdollista mennä. (Helminen ym. 2005, 623.)

Rikoksesta epäillyn tai häneen oikeudenkäymiskaareissa tarkoitetussa suhteessa olevan henkilön hallusta ei saa takavarikoida sellaista asiakirjaa, joka sisältää epäillyn ja sanotussa suhteessa olevien henkilöiden välisen tiedonannon. Poikkeuksellisesti tällaisen asiakirjan saa kuitenkin takavarikoida, jos tutkittavana olevasta rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. (PKL 4:2.1 §.) Oikeudenkäymiskaareen viitatulla henkilöllä tarkoitetaan sellaista henkilöä, joka on tai on ollut avioliitossa tai kihloissa asianosaisen henkilön kanssa tai, joka on asianosaiseen nähden etenevässä tai takenevassa polvessa oleva sukulainen. Tällaisilla henkilöillä tarkoitetaan myös asianosaisten sisaruksia ja näiden aviopuolisoita sekä asianosaisen ottovanhempia tai ottolapsia. (Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4 17:20 §.) Asiakirjan esittämisvelvollisuutta oikeudessa ei myöskään sovelleta syytettyyn ja häneen mainitussa suhteessa olevaan henkilöön (OK 17:12.1 §). Huomattavaa on, että asiakirjojen takavarikoiminen tällaisessa suhteessa olevan henkilön hallusta ei ole kiellettyä, vaan käytännössä jopa laajasti sallittua. Lain tarjoama takavarikointikielto koskee asiakirjaa, joka koskee epäillyn ja hänen lähiomaisensa välistä tiedonantoa. Takavarikointikielto on voimassa vain, kun kyseinen asiakirja on joko epäillyn tai sanotunlaisen lähiomaisen hallussa. Jos kuitenkin asiakirja on siirtynyt jonkun muun sukulaisen haltuun, ei tällöin ole estettä takavarikoimiselle. (Helminen ym. 2005, 623-624.)

Asiakirjaa ei saa takavarikoida, jos sen voidaan olettaa sisältävän sellaista tietoa, josta oikeudenkäymiskaareissa tarkoitettu henkilö ei saa todistaa oikeudenkäynnissä. Lisäedellytyksenä on, että asiakirja on edellä mainitun henkilön hallussa tai sen henkilön hallussa, jonka hyväksi vaitiolovelvollisuus on säädetty. (PKL 4:2.2 §). Tällaisella henkilöllä tarkoitetaan muun muassa virkamiestä sellaisessa asiassa, jota hänen tulee toimessaan pitää salassa. Tällaisia henkilöitä ovat esimerkiksi lääkäri, apteekkari ja kättilö sellaisessa asiassa, mitä he asemansa perusteella ovat saaneet tietää ja, jota on salassa pidettävä. Tällaisena henkilönä pidetään myös oikeudenkäyntiavustajaa sellaisessa asiassa, mitä päämies on hänelle asian ajamista varten uskonut. (OK 17:23 §.) Tällainen kielto on käytännössä ajankohtainen esimerkiksi silloin, kun lääkärinsalaisuuden piiriin kuuluva asiakirja on kyseisen lääkärin potilaan hallussa (Helminen ym. 2005, 624). Asiakirja on kuitenkin poikkeuksellisesti mahdollista takavarikoida, jos edellä tarkoitettu henkilö olisi esitutkinnassa oikeutettu tai velvollinen todistamaan kyseiseen asiakirjaan liittyvästä seikasta esitutkintalain nojalla (PKL 4:2.2 §).

Takavarikoinnista päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Tuomioistuin saa päättää takavarikoinnista, kun se käsittelee syytettä. (PKL 4:5 §.) Käytännössä kuitenkin tuomioistuimen antamat päätökset asiaan ovat harvinaisia (Helminen ym. 2005, 631). Jos poliisimies ottaa

rikoksesta epäillyn henkilön kiinni, toimittaa kotietsinnän tai henkilöön kohdistuvan etsinnän, on hänellä tällöin oikeus ilman pidättämiseen oikeutetun virkamiehen määräystäkin ottaa haltuunsa löytynyt esine. Poliisimies saa myös silloin, jos asia ei siedä viivytystä, ottaa haltuunsa takavarikoitavan esineen. Tällöin ei kuitenkaan ole mahdollista ottaa posti- tai telelaitoksen hallussa olevaa lähetystä. Esineen haltuunottamisesta tulee viipymättä ilmoittaa pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle, jonka tulee päättää välittömästi tuleeko esine takavarikoida. (PKL 6 §.)

Jos henkilö, jonka luona esine takavarikoidaan tai otetaan haltuun, ei ole saapuvilla, tulee hänelle viipymättä ilmoittaa tapahtuneesta takavarikosta (PKL 7 §). Takavarikon toimittajan tulee antaa toimitetusta takavarikosta todistus sille, jonka hallussa esine on ollut (PKL 9 §). Todistuksen antaminen on pakollista. Jos todistusta ei ole mahdollista antaa heti takavarikoimisen yhteydessä, on todistus annettava heti, kun se on mahdollista. Takavarikosta tulee laatia pöytäkirja, jossa pitää mainita takavarikon tarkoitus, toimituksen kulku sekä luetteloida takavarikoidut esineet. Luetteloinnissa pitää noudattaa sellaista tarkkuutta, että luettelon perusteella on mahdollista yksiselitteisesti päätellä takavarikoitu omaisuus. (Helminen ym. 2005, 636-637.)

Takavarikon toimittajan tulee ottaa takavarikoitu esine haltuun tai laittaa se sinetöityyn säilöön. Esine on myös mahdollista jättää haltijalle, jos sen ei katsota vaarantavan takavarikon tarkoitusta. Tällöin esineen haltijaa kielletään myymästä esinettä tai muuten luovuttamasta tai hukkaamasta sitä. Jos katsotaan tarpeelliseksi, tulee esine merkitä sinetillä tai muulla tavoin. Lisäksi esineen haltijaa voidaan kieltää käyttämästä esinettä. (PKL 4:10.1 §.) Kun esine on takavarikoitu, tulee se säilyttää sellaisenaan ja sitä on hoidettava sellaisella tavalla, ettei sitä käytetä väärin (PKL 4:10.2 §). Poliisin tulee järjestää takavarikoiduille kohteille erityisiä säilytystiloja, kuten esimerkiksi kylmätiloja. Käytännön todellisuutta kuitenkin on, että poliisilaitoksilla ei ole kunnollisia säilytystiloja takavarikoiduille kohteille tilanpuutteen vuoksi. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Poikkeuksellisesti poliisipiirin päällikkö voi määrätä takavarikoidun esineen välittömästi myytäväksi. Tällöin esine voi olla helposti pilaantuva, se tulee hävittää pian, se on arvoltaan nopeasti aleneva tai vastaavasti erittäin kallishoitoinen. Todisteena käytettäväksi takavarikoidulle esineelle on mahdollista tehdä kokeita, jos se on tarpeen rikoksen selvittämiseksi. (PKL 4:10.2 §.) Jos ajankohtaiseksi tulee esineen myyminen, jää tällöin kauppahinta takavarikkoon esineen sijasta (Helminen ym. 2005, 637-638). Käytännössä takavarikoidun esineen myyminen on erittäin harvinaista. Myytävä esine voi olla esimerkiksi ajoneuvo, jonka arvo tippuu pitkäaikaisella säilyttämisellä. Toinen esimerkki myytävästä takavarikoitavasta kohteesta on esimerkiksi

ulkomaille menevä kalaerä, joka helposti pilaantuvana myydään tällöin nopeasti paikallisille tukkumyyjille. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Takavarikko pitää kumota heti, kun se ei enää ole tarpeellista. Lisäksi takavarikko tulee kumota, jollei syytetä nosteta sen aiheuttaneesta rikoksesta neljässä kuukaudessa esineen takavarikoimisesta lukien. Jos kyseisenä aikana pidättämiseen oikeutettu virkamies tekee pyynnön pidentää takavarikointia, on tuomioistuimella mahdollisuus pidentää aikaa aina neljäksi kuukaudeksi kerrallaan. (PKL 11 §.) Käytännön esitutkinnassa takavarikon kesto voi vaihdella suuresti esimerkiksi yhdestä vuorokaudesta aina useisiin vuosiin saakka. Näin ollen lain mukaiselle neljän kuukauden määräajalle on erittäin tyypillistä hakea tuomioistuimelta jatkoaikaa. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.) Tuomioistuimelta haetaan neljän kuukauden määräajalle pidennyksiä lähinnä isoissa ja laajoissa jutuissa. Käräjätuomarin näkökulmasta katsottuna neljän kuukauden määräaika on hyvä aika epäillyn henkilön oikeusturvan kannalta. Tätä lyhyempi aika vaatisi lisää resursseja viranomaispuolelle. (Karjala 30.9.2011, haastattelu.) Käytännössä voi tulla eteen tilanteita, joissa takavarikoitu kohde palautetaan omistajalleen takaisin heti takavarikoinnin jälkeen. Takavarikoitu rikoksentekovälineistö hävitetään kokonaan poliisin toimesta. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Takavarikon kumoamisesta päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Tuomioistuin kuitenkin päättää takavarikon kumoamisesta tapauksissa, joissa se on itse päättänyt takavarikoinnista. Tuomioistuin päättää takavarikon kumoamisesta myös silloin, jos se on vaatimuksesta huolimatta päättänyt pitää takavarikon voimassa tai, jos oikeudenkäynnissä on esitetty esineeseen kohdistuva vaatimus (PKL 14 §; Helminen ym. 2005, 632). Selvissä tapauksissa esitutkintaviranomainen palauttaa rikoksella viedyn omaisuuden asianomistajalle mahdollisimman nopeasti ja kumoaa samalla takavarikon. Jos asia on joltain osin epäselvä, tulee tällöin odottaa tuomioistuimen ratkaisua. (Helminen ym. 2005, 634.)

5.1.2 Tutkimuspaikan eristäminen

Rikoksen selvittämisen turvaamiseksi voidaan sulkea kokonainen rakennus tai yksittäinen huone. Lisäksi on mahdollista kieltää pääsy tietylle alueelle, jonkin tietyn esineen siirtäminen muualle tai jokin muu vastaava toimenpide. (PKL 6:2 §.) Huomattavaa on, että vähimmän haitan periaatteen mukaisesti eristettävää aluetta ei saa määrätä laajemmaksi, kuin mitä tutkinnan kannalta on

välttämätöntä. Eristettävä alue voi kuitenkin olla laaja. Esimerkkinä mainittakoon abstrakti tilanne, jossa kokonainen tehdaslaitos hajoaa räjähdyksessä. Yksittäinen asuinhuoneisto voidaan eristää esimerkiksi vaihtamalla lukot. Sen sijaan kokonainen alue eristetään käytännössä yleensä teipillä, jossa lukee ”poliisin eristämä alue”. (Helminen ym. 2005, 643.)

Tutkimuspaikan eristämistä hyödynnetään käytännön tilanteissa yleensä vakavien rikosten tutkinnan kohdalla. Esimerkkinä näistä ovat henkirikokset, törkeät ryöstöt ja törkeät varkaudet. Tutkimuspaikan eristäminen kestää tyypillisesti muutaman vuorokauden. Haastateltavan tutkinnanjohtajan virkauran aikana tutkimuspaikan eristäminen on enimmillään kestänyt kolme kuukautta, jota voi jo luonnehtia hyvin pitkäksi ajanjaksoksi. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Tutkimuspaikan eristämisen kohdalla on soveltuvin osin voimassa se, mitä takavarikoinnista on pakkokeinolaissa säädetty. Tällöin tarkoitetaan lähinnä viranomaistoimivaltaa ja toimen voimassaoloa koskevia säännöksiä. Sen sijaan pöytäkirjan ja todistuksen osalta käytäntö on hieman erilaista. Kuitenkin jälkikäteisen seurannan vuoksi olisi asiakirjoihin myös tässä tilanteessa syytä tehdä merkintä, josta ilmenee toimenpiteestä päättänyt virkamies, toimenpiteen laatu sekä sen kokonaiskesto. (Helminen ym. 2005, 643.)

Valtioneuvoston apulaisoikeuskanslerin päätöksessä oikeutetaan poliisia eristämään tarpeellinen tutkimuspaikka tutkimusten ajaksi, mutta tällöin ei kuitenkaan ole lupa antaa lainvastaisia määräyksiä.

Poliisipartio oli ottanut kiinni omakotitalon katolla työskentelevän henkilön, jonka se epäili vakavasta rikoksesta epäillyn talon omistajan rikoskumppaniksi. Paikalla tehdyssä alustavassa kuulustelussa kuitenkin selvisi, ettei kiinniotettu henkilö liittynyt tutkittavana olevaan rikokseen. Poliisipartio käski kuitenkin kiinniotetun henkilön poistua työpaikaltaan ja olla ottamatta yhteyttä talon omistajaan. Apulaisoikeuskanslerin mukaan poliisilla on oikeus eristää tutkimuspaikka tarvittaessa tutkimusten ajaksi. Sen sijaan käsky olla ottamatta yhteyttä rikoksesta epäiltyyn kantelijan työnantajaan ei perustunut lakiin. (AOK 7.12.2001. Dnro 1024/1/00. Finlex.)

5.2 Hukkaamiskielto ja vakuustakavarikko

Käytännössä voi olla olemassa vaara, että rikoksesta epäilty henkilö tai henkilö, joka voidaan rikoksen johdosta tuomita korvaamaan vahinko tai menettämään valtiolle rahamäärä, yrittää välttää sakon, korvauksen tai menetettäväksi tuomittavan rahamäärän maksamisen. Tämä voi tapahtua esimerkiksi kätkemällä tai hävittämällä omaisuutta, pakenemalla tai muulla näihin

rinnastettavalla tavalla. Tällöin on mahdollista laittaa henkilön omaisuutta hukkaamiskieltoon enintään sellainen määrä, joka oletettavasti vastaa tuomittavaa sakkoa, korvausta ja menettämisseuraamusta. Jos hukkaamiskieltoa ei kuitenkaan voida pitää riittävänä saamisen turvaamiseksi, on tällöin mahdollista laittaa vastaava määrä irtainta omaisuutta maksamisen vakuudeksi takavarikkoon. Tällöin puhutaan vakuustakavarikosta. (PKL 3:1 §.)

Omaisuuuden mahdollinen kätkeminen jakautuu tosiasialliseen ja oikeudelliseen kätkemiseen. Tosiasiallista kätkemistä on esimerkiksi omaisuuden piilottaminen. Oikeudellista kätkeminen puolestaan on silloin, kun omaisuutta siirretään toisen henkilön nimiin jollain valeoikeustoimella. Näiden lisäksi hukkaamiskiellon tai vakuustakavarikon perusteena voi lisäksi olla se, että rikoksesta epäilty henkilö pyrkii välttämään summan suorittamista muulla näihin rinnastettavalla tavalla. Tällaisina tapoina voidaan pitää esimerkiksi omaisuuden vähentämistä maksamalla erääntymättömiä velkoja taikka kuvitteellisen velan tunnustaminen. (Helminen ym. 2005, 648.)

Hyvin moniin rikoksiin liittyy omaisuus ja sen avulla saavutettava valta. Näin ollen hukkaamiskiellon ja vakuustakavarikon yksi päätavoite juuri on, että rikoksella saadun hyödyn poisottaminen toimii yhtenä sanktiona. Yhteistä hukkaamiskielolle ja vakuustakavarikolle on, että ulosottoviranomainen toimii tärkeänä yhteistyöinstanssina molempia pakkokeinoja käytettäessä. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.) Hukkaamiskieltoa ja vakuustakavarikkoa käytetään laajasti turvaamistoimena erityisesti talousrikosjutuissa (Karjala 30.9.2011, haastattelu).

Hukkaamiskieltoon voidaan panna sekä irtainta että kiinteää omaisuutta. Hukkaamiskiellossa oleva esine jää omistajansa tai muun haltijan haltuun, mutta tätä henkilöä kielletään myymästä tai muuten luovuttamasta sitä. (Helminen ym. 2005, 644.) Käytännössä hukkaamiskieltoon asetetaan hyvin usein kiinteää omaisuutta. Usein tätä pakkokeinoa käytetään huumekaupalla saatuun hyötyyn. Tavallista on myöskin tehdä merkintä kiinteistörekisteriin, jolloin omistaja ei pysty myymään kyseistä esinettä. Hukkaamiskiellon alaiseen omaisuuteen on mahdollista tehdä pantti, joka käytännössä vapauttaa omistajan esineen rajoituksilta. Hukkaamiskiellon alainen omaisuus voi myöhemmin palautua takaisin omistajalleen tai se voidaan myydä ulosotossa. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Vakuustakavarikkoon voidaan panna vain irtainta omaisuutta. Tällöin esine otetaan viranomaisen haltuun. Poikkeuksellisesti se voidaan myös jättää omistajalleen tai haltijalleen takavarikoiduksi merkittynä. (Helminen ym. 2005, 644.) Vakuustakavarikko edellyttää, että hukkaamiskieltoa ei

voida pitää riittävänä toimenpiteenä. Tällöin käytännössä hakemuksessa pitää tuoda esiin se peruste, jonka vuoksi irtainta omaisuutta vaaditaan laitettavaksi nimenomaan vakuustakavarikkoon. Tällaisena perusteena voi toimia esimerkiksi se, että kyseessä on poikkeuksellisen suuri omaisuuden hävittämisen tai kätkemisen vaara. Irtain omaisuus määrätään laitettavaksi vakuustakavarikkoon yleensä sellaisissa tilanteissa, joissa omaisuus on hukkaamisvaaran vuoksi syytä ottaa viranomaisten haltuun. (Helminen ym. 2005, 651, 657.)

Omaisuutta on siis mahdollista panna hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon sakon, korvauksen tai menetettäväksi tuomittavan rahamäärän maksamisen vakuudeksi. Käytännössä sakon maksamisen vakuudeksi tällaisia vakuustoimenpiteitä määrätään harvoin, sillä sakon määrä mitoitetaan tuomittavan maksukyvyyn mukaan. Sanalla korvaus tarkoitetaan muun muassa vahingonkorvausta ja oikeudenkäyntikulujen korvausta, mutta käytännössä tällaisetkin kustannukset jäävät suhteellisen pieniksi. Tyypillisesti valtiolle menetettäväksi tuomittava rahamäärä on rikoksen tuottama laitton rikoshyöty, jonka määrä voi nousta jopa hyvin korkeaksi. Rikokseen syyllistynyt voidaan myös tuomita menettämään valtiolle määrätty esine, kuten esimerkiksi rikoksentekoväline. (Helminen ym. 2005, 647.)

Hukkaamiskiellosta ja vakuustakavarikosta päättää tuomioistuin. Ennen kuin syyte tulee vireille, voi vaatimuksen omaisuuden laittamisesta hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon tehdä tutkinnanjohtaja tai syyttäjä. Kun syyte on tullut vireille, voi vaatimuksen tehdä syyttäjä ja itselleen tulevan korvauksen maksamisen turvaamiseksi asianomistaja. (PKL 3:2 §.) Jos hukkaamiskielloille tai vakuustakavarikolle säädetyt edellytykset ovat olemassa, eikä asia siedä viivytystä, voi tutkinnanjohtaja tai syyttäjä panna väliaikaistoimenpiteenä mainittua omaisuutta väliaikaisesti hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon siihen asti, kunnes tuomioistuin on päättänyt asiasta. Toimenpide peräytyy, jos vaatimusta hukkaamiskiellosta tai vakuustakavarikosta ei tehdä tuomioistuimelle viikon kuluessa väliaikaisen määräyksen antamisesta. Tutkinnanjohtajan tai syyttäjän tulee välittömästi ilmoittaa kiinteän omaisuuden väliaikaisesta hukkaamiskiellosta tai vastaavasti sen kumoamisesta omaisuuden sijaintipaikkakunnan tuomioistuimelle, jotta voitaisiin tehdä merkintä kiinnitysrekisteriin. (PKL 3:3 §.)

Tuomioistuin määrää päätöksessään siitä, että vastaajan omaisuutta on pantava hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon tietyn rahamäärän arvosta. Tällöin tuomioistuin ei määrää mitään yksittäistä esinettä vakuuden alaiseksi. Käytännössä määräystä haettaessa ei

välttämättä edes tiedetä, onko vastaajalla omaisuutta ja millaista se on. Hakemuksessa pyydetään vain yleisesti, että vastaajan omaisuutta määrätään pantavaksi hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon tietty määrä. (Helminen ym. 2005, 650-651.) Käytännössä rahamäärät vaihtelevat suuresti asia- ja juttukohtaisesti. Rahasummien määrä vaihtelee reilusta kymmenestä tuhannesta aina miljoonaan euroon saakka. (Karjala 30.9.2011, haastattelu.)

Tuomioistuimen tulee kumota hukkaamiskielto tai vakuustakavarikko, kun sakon, korvauksen tai menetettäväksi tuomittavan rahamäärän maksamisen vakuudeksi asetetaan joko riittävä pantti tai takaus eli torjuntavakuus. Hukkaamiskielto tai vakuustakavarikko tulee kumota myös silloin, kun muuten ei enää ole syytä pitää sitä voimassa. Lisäksi tuomioistuimen tulee kumota hukkaamiskielto tai vakuustakavarikko, jos syytettä ei nosteta neljän kuukauden kuluessa hukkaamiskieltoa tai vakuustakavarikkoa koskevan määräyksen antamisesta. Tuomioistuimen on mahdollista tutkinnanjohtajan tai syyttäjän mainittuna määräaikana tekemästä pyynnöstä pidentää tätä aikaa enintään neljällä kuukaudella kerrallaan. (PKL 3:4 §.) Kun tuomioistuin tuomitsee henkilölle maksettavaksi sakon, korvauksen tai menettämisseuraamuksen, jonka vakuudeksi on määrätty hukkaamiskielto tai vakuustakavarikko, tulee tuomioistuimen päättää onko hukkaamiskielto tai vakuustakavarikko pidettävä voimassa siihen saakka, kunnes sakko, korvaus tai menetetyksi tuomittu rahamäärä on maksettu, sen perimiseksi on toimitettu ulosmittaus taikka asiasta toisin määrätään. (PKL 3:6 §.)

Käytännön esitutkintaa suorittavan tutkinnanjohtajan mukaan neljän kuukauden määräaika on aivan liian lyhyt, sillä jo yksistään esitutkintavaihe voi kestää useista kuukausista useisiin vuosiin saakka. Tällöin määräajan pidentämispyyntöjen hakeminen tuomioistuimelta nähdään pelkästään lisätyöllistävänä seikkana. Esimerkiksi talousrikosten esitutkinta voi kestää useita vuosia, jolloin koko ajanjakson ajan on poliisin toimesta huolehdittava, että kyseinen määräaika ei pääse umpeutumaan. Lisäksi asian käsittely tuomioistuimessa voi kestää jopa tunnin kerrallaan. Tämä aika on luonnollisesti pois muusta työajasta. Näin ollen käytännössä neljän kuukauden määräaika ei pidetä toimivana ja haastateltavan tutkinnanjohtajan ehdotuksen mukaan kyseistä määräaika voit pidentää esimerkiksi yhteen vuoteen. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.) Käräjätuomarin näkökulmasta neljän kuukauden jatkoajoja haetaan isoissa jutuissa. Mahdollista on myös se, että juttuun haetaan pelkästään yksi neljän kuukauden jatko aika. Tyypillinen kokonaiskesto aika vaihtelee näin ollen huomattavasti jutusta riippuen. Jatko aikakäsittelyt käsitellään tavallisesti kansliassa kirjallisena. Jos epäilty haluaa, järjestetään istuntokäsittely. Istuntokäsittelyt ovat suhteellisen yleisiä. Merkityksellistä tässä on huomata se, että pyrkimyksenä

on koko ajan syytteen nostaminen, joten koko ajan on pakkokeinojen laissa säädetyt edellytykset täytyttävä. (Karjala 30.9.2011, haastattelu.)

5.3 Kotietsintä

Jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Vain lailla voidaan säätää perusoikeuksien turvaamiseksi tai rikosten selvittämiseksi välttämättömistä kotirauhan piiriin ulottuvista toimenpiteistä. (PL 10 §.) Kotirauha on perinteisesti pitkään ollut erityisen suojeluksen piirissä. Kotirauhalla ja sitä rajoittavilla toimenpiteillä, kuten esimerkiksi kotietsinnällä, on kiinteä yhteys perustuslailla suojattuun yksityisyyden suojaan eli yksityiselämän ja henkilötietojen suojaan. (Korhonen 2005, 113.) Suomessa ei ole esimerkiksi luvallista suorittaa salaista kotietsintää, jossa poliisi voisi tutkia asianosaisen tietämättä tämän kodin ja mahdollista muuta omaisuutta (Jokela 2002, 172). Kotirauhaan on mahdollista puuttua vain erityisin edellytyksin, joista säädetään pakkokeinolain kotietsintää koskevista säännöksissä (Niemi-Kiesiläinen 2000, 61).

Kotietsinnällä tarkoitetaan pakkokeinoa, jolla tarkastetaan kotirauhalla suojattu asunto tai muu säilytyspaikka rikosprosessuaalisessa tarkoituksessa. Kotietsintää koskevat säännökset on lainsäädännössä jaettu kahteen: kotietsintä esineen löytämiseksi ja kotietsintä henkilön löytämiseksi. (Helminen ym. 2005, 662.)

Kotietsintä esineen löytämiseksi on mahdollista, jos on syytä epäillä, että on tehty rikos, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi kuukautta vankeutta. Tällöin on mahdollista toimittaa kotietsintä sellaisessa rakennuksessa, yksittäisessä huoneessa, suljetussa säilytyspaikassa tai suljetussa kulkuneuvossa, joka on sellaisen henkilön hallinnassa, jota on syytä epäillä rikoksesta. Kotietsintä voidaan toimittaa tietyn esineen tai omaisuuden löytämiseksi taikka muuten sellaisen seikan tutkimiseksi, jolla voi olla merkitystä kyseisen rikoksen selvittämisessä. (PKL 5:1.1 §.) Suljettuja säilytyspaikkoja ovat muun muassa komerot, laatikot ja lippaat. Myöskin suljetussa kulkuneuvossa toimitettu etsintä on kotietsintää, joka tarkoittaa muun muassa auton tavaratilan ja veneen hyttitilojen tutkimista. (Helminen ym. 2005, 664.)

Esineellinen kotietsintä on mahdollista tehdä myös silloin, kun ei ole kovinkaan suurta todennäköisyyttä siitä, että etsintä tuottaa tuloksia. Tällöin kuitenkin vaaditaan, että

kotietsintäpaikka on sen henkilön hallussa, jota on syytä epäillä mainitusta rikoksesta. (Helminen ym. 2005, 666.) Sellaisessa paikassa, joka ei ole sen henkilön hallinnassa, jota on syytä epäillä rikoksesta, saadaan kotietsintä toimittaa vain, jos kyseinen rikos on tehty siellä tai epäilty on siellä otettu kiinni. Etsintä tällaiseen paikkaan on mahdollista myös, jos muuten voidaan erittäin pätevin perustein olettaa, että etsinnällä löydetään haluttu esine tai omaisuus taikka muuten saadaan selvitystä rikoksesta. Sellaisessa paikassa, johon yleisöllä on oikeus päästä tai jossa rikoksenteijöillä on tapana oleskella, saadaan kotietsintä toimittaa riippumatta epäilyistä rikoksesta säädetystä rangaistuksesta. (PKL 5:1 §.)

Kotietsinnän mahdollisuutta paikkaan, jossa rikoksenteijöillä on tapana oleskella, kutsuttiin aiemmin ”murjupykäläksi”. Tällainen mahdollinen huoneisto, jossa tekijät usein oleskelevat, ratkaistaan käytännössä kokemuseräisesti ja paikkakuntaakohtaisesti. Käytännössä tällaisilla paikoilla tarkoitetaan esimerkiksi niin sanottuja huumeikämppejä. (Helminen ym. 2005, 666.)

Kotietsintä henkilön löytämiseksi voidaan toimittaa etsittävän henkilön hallinnassa olevassa paikassa muun muassa kiinni otettavan, tuomioistuimeen tuotavan taikka henkilönkatsastukseen toimitettavan henkilön tavoittamiseksi. Muualla kuin etsittävän henkilön hallinnassa olevassa paikassa saadaan kotietsintä toimittaa vain, jos etsittävän henkilön voidaan erittäin pätevin perustein olettaa oleskelevan siellä. Tästä riippumatta etsintä on mahdollista aina toimittaa sellaisessa paikassa, johon yleisöllä on pääsy tai jossa rikoksenteijöillä on tapana oleskella. (PKL 5:2 §.) Henkilöllisen kotietsinnän toimittamista ei ole asetettu riippuvaiseksi rikoksen suuruusluokasta. (Helminen ym. 2005, 666.)

Käytännön tilanteissa kotietsintä pakkokeinona on erittäin laajasti käytetty, ja sen käyttökohde voi olla melkein mikä tahansa tutkittava tilanne esitutkinnassa. Jos laissa säädetty kuuden kuukauden vankeusrangaistusuhka täyttyy, suorittaa poliisi yleensä kotietsinnän. Näin ollen voisikin todeta, että poliisilla on hyvin pieni kynnys lähteä suorittamaan kotietsintää. Jos kuitenkin kotietsinnässä on tarkoitus mennä jonkun sivullisen henkilön luo, on tällöin luonnollisesti kotietsintäkynnys korkeammalla. Kotietsinnällä on hyvin konkreettinen tavoite käytännössä, koska sen avulla on tavoitteena löytää takavarikoitava esine tai henkilö. Esineellisen kotietsinnän kohteena ovat tyypillisimmin epäiltyjen ajoneuvot, kodit, varastot ja erilaiset piilokämpät. Henkilöllisen kotietsinnän kohteena ovat usein epäillyn henkilön lähiomaiset ja seurustelukumppanit. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Käytännön tilanteissa esineellisessä kotietsinnässä voidaan etsiä hyvin monenlaisia asioita ja esineitä, kuten esimerkiksi muistiinpanoja, kännyköitä, rikoksentekovälineitä, tietokoneita ja kirjanpitoaineistoa. Myös hyvin mitättömältä vaikuttava kohde voi olla käytännön esitutkinnan kannalta erittäin merkityksellinen, kuten esimerkiksi yksittäinen puhelinnumero paperilapulla roskakorissa. Kotietsintä kytkeytyy hyvin tyypillisesti takavarikkoon, sillä kotietsinnän avulla on ensivaiheessa mahdollista saada näyttöä rikoksesta. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Kotietsinnästä päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Ilman määräystä saa poliisimies toimittaa kotietsinnän, kun sen tarkoituksena on muun muassa tuomioistuimeen tuotavan tai henkilönkatsastukseen toimitettavan henkilön tavoittaminen. Mahdollista tämä on myös, jos kyseessä on sellaisen esineen takavarikoiminen, jota on voitu seurata tai jäljittää rikoksen teosta verekseltään. Poliisimies voi toimittaa ilman määräystä kotietsinnän myös muulloin, jos asia ei siedä viivytystä. (PKL 5:3 §.) Käytännössä on tavallista, että kotietsinnässä on vähintään kaksi henkilöä tutkimassa kotietsinnän kohdetta. Tavallisella poliisimiehellä on oikeus ottaa tavara hetkellisesti haltuun, mutta myöhemmin varsinaisesta esineen takavarikoimisesta päättää aina tutkinnanjohtaja. Hyvin usein kotietsinnöissä on mukana poliisikoira. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Käytännössä kotietsintä toimitetaan siten, että kotietsintää aloitettaessa tulee esittää kirjallinen etsintämääräys paikalla olevalle henkilölle eli sille, jonka luona etsintä suoritetaan. Etsintämääräys voidaan esittää myös vaihtoehtoisesti jollekin hänen talonväkeensä kuuluvalla paikalla olevalle henkilölle. Jollei kirjallista määräystä ole, on etsinnän tarkoitus esitettävä suullisesti. (PKL 5:1 §.) Poliisin sisäisessä ohjeistuksessa korostetaan selkeästi, että kirjallinen määräys tulisi olla pääsääntö. Määräys laaditaan asianomaiselle lomakkeelle. Suullista määräystä on mahdollista käyttää vain kiireellisissä tapauksissa, joissa kirjallisen määräyksen hankkiminen ei ole käytännössä mahdollista. (Helminen ym. 2005, 668.) Käytännön tilanteissa suullista määräystä käytetään vain kiiretapauksissa, ja suullisen määräyksen nojalla toteutettava kotietsintä pidetään selvänä poikkeuksena pääsäännöstä. Käytännössä suullista määräystä käytetään lähinnä silloin, jos tilanne tulee eteen niin äkkiä, että kirjallisen määräyksen hankkiminen ei ole mahdollista. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Valtioneuvoston apulaisoikeuskanslerin päätöksessä korostetaan selkeästi, että kotietsinnässä pitää noudattaa pakkokeinolain muotovaatimuksia. Tällainen on muun muassa vaatimus kirjallisesta kotietsintämääräyksestä muissa kuin kiireellisissä tapauksissa.

Kaksi rikosylikonstaapelia ja vanhempi rikoskonstaapeli Keskusrikospoliisista olivat saapuneet kantelijan omakotitaloasuntoon suorittamaan kotietsinnän reilun kuukauden kuluttua sen jälkeen, kun kantelijan avomies oli pidätetty ja myöhemmin vangittu epäiltynä ammattimaisesta kätkemisrikoksesta. Kantelija ei suostunut päästämään poliisimiehiä sisälle asuntoon, koska heillä ei ollut esittää pidättämiseen oikeutetun virkamiehen antamaa kotietsintämääräystä kirjallisena. Poliisit olivat poistuneet poliisiasemalle noutamaan esimieheltään kirjallisen kotietsintämääräyksen vasta sitten, kun kantelija oli puhelimitse ottanut yhteyttä asianajajaan. Apulaisoikeuskansleri totesi kantelun johdosta antamassaan päätöksessä, että kotietsinnän osalta tulee noudattaa pakkokeinolain säädettyjä muotovaatimuksia, joihin muun muassa kuuluu vaatimus kotietsintämääräyksen kirjallisesta muodosta muissa kuin kiireellisissä tapauksissa. Poikkeuksia tuosta pääsäännöstä voidaan sallia vain perustelluista syistä, joihin ei kuitenkaan voida lukea pelkkiä mukavuusnäkökohtia. (AOK 3.5.2001. Dnro 226/1/00, Finlex.)

Kotietsintä tulee toimittaa siten, että siitä ei aiheudu haittaa tai vahinkoa enempää kuin on välttämätöntä. Huone tai säilytyspaikka saadaan tarpeen vaatiessa avata myös voimakeinoja käyttäen. Kotietsintää ei saa ilman erityistä syytä toimittaa kello 21 ja 6 välisenä aikana. (PKL 5:5 §.) Kotietsinnän toimittamisaika riippuu käytännön esitutkinnassa selkeästi tutkittavasta kohteesta ja siitä, mitä ollaan etsimässä. Kotietsinnän kestoaika vaihtelee muutamasta minuutista muutamaan päivään. Pääsääntönä kuitenkin pidetään sitä, että kotietsintä toimitettaisiin yhden ja saman vuorokauden sisällä. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Toimitusmiehen tulee pitää kotietsinnästä pöytäkirjaa. Kotietsinnästä tulee pyynnöstä antaa todistus sille, jonka luona on toimitettu kotietsintä. (PKL 5:7 §.) Käytännössä kuitenkin tällaisia todistuksia pyydetään erittäin harvoin (Soronen 14.9.2011, haastattelu). Pöytäkirja suoritetusta kotietsinnästä tulee laatia ilman aiheetonta viivytystä asianomaiselle poliisilomakkeelle. Jos etsinnän yhteydessä on toimitettu esimerkiksi takavarikko, tulee tämän pakkokeinon käyttämisestä tehdä merkintä samalle lomakkeelle. Käytännössä eduskunnan oikeusasiamies on pitänyt usein virheellisenä menettelynä esimerkiksi sitä, että kotietsinnän yhteydessä tapahtunutta tietokoneen kovalevyn kopiointia ei ole merkitty kotietsintäpöytäkirjaan. (Helminen ym. 2005, 672.) Käytännössä kotietsinnän yhteydessä toimitetusta takavarikosta annetaan aina lomake asianomaiselle henkilölle (Soronen 14.9.2011, haastattelu).

Kotietsintää toimitettaessa tulee mahdollisuuksien mukaan olla saapuvilla toimitusmiehen kutsuma todistaja. Sille henkilölle, jonka luona kotietsintä pidetään tai vaihtoehtoisesti hänen poissa ollessaan jollekin hänen talonväkeensä kuuluvalla paikalla olevalle henkilölle on annettava tilaisuus olla etsinnässä saapuvilla. Lisäksi edellä mainituilla henkilöillä tulee olla oikeus kutsua

etsintään todistaja, jollei se viivytä toimitusta. Jollei kukaan edellä mainituista henkilöistä eikä heidän kutsumansa todistaja ole ollut läsnä toimituksessa, on etsinnästä tällöin viipymättä ilmoitettava sille henkilölle, jonka luona etsintä on toimitettu. Myös asianomistajan tai hänen asiamiehensä voidaan sallia olla läsnä toimituksessa antamassa tarpeellisia tietoja. (PKL 5:4 §.)

5.4 Henkilöön kohdistuva etsintä ja henkilötuntemerkkien ottaminen

5.4.1 Henkilöön kohdistuva etsintä

Henkilöön kohdistuvalla etsinnällä tarkoitetaan henkilöntarkastusta, jolla tutkitaan mitä tarkastettavalla on vaatteissaan tai muuten yllään. Henkilöön kohdistuvalla etsinnällä tarkoitetaan toisaalta myös henkilönkatsastusta, jolla tarkoitetaan katsastettavan henkilön ruumiin tarkastamista, verinäytteen ottamista tai muuta ruumiiseen kohdistuvaa tutkimusta. (PKL 5:9 §.) Nämä pakkokeinot kohdistuvat henkilön ruumiilliseen koskemattomuuteen ja vapauteen erittäin voimakkaasti (Helminen ym. 2005, 674).

Sellaiselle henkilölle, jota on syytä epäillä rikoksesta ja josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi kuukautta vankeutta tai rikosnimikkeistä muun muassa lievistä pahoinpitelystä, näpistyksestä, lievistä vahingonteosta tai lievistä petoksesta, saadaan tehdä henkilöntarkastus takavarikoitavan esineen tai omaisuuden löytämiseksi. Henkilöntarkastus voidaan tehdä myös väliaikaiseen hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon pantavan esineen tai omaisuuden löytämiseksi. Henkilöntarkastus on mahdollista tehdä myös muutoin sellaisen seikan tutkimiseksi, jolla voi olla merkitystä rikoksen selvittämisessä. Se henkilö, jota ei ole syytä epäillä rikoksesta saadaan tarkastaa vain, jos erittäin pätevin perustein voidaan olettaa, että tarkastuksessa saatetaan löytää takavarikoitava taikka väliaikaiseen hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon pantava esine tai omaisuus. Tällainen henkilö saadaan tarkastaa myös, jos tehtävällä tarkastuksella muutoin saadaan selvitystä rikoksesta. (PKL 5:10 §.)

Hyvin usein henkilöntarkastuksessa tarkastetaan henkilön taskut, lompakko, kukkaro, kassi tai käsilaukku. Sen tarkoituksena voi olla takavarikoitavan esineen käsiinsaamisen lisäksi myös muun rikosta selvittävän seikan tutkiminen, kuten esimerkiksi tahrojen, karvojen, kuitujen ja pölyn löytäminen henkilön vaatteista. (Helminen ym. 2005, 674-675.) Henkilöntarkastuksen kohteet ovat aina rikoksesta epäiltyjä henkilöitä. Poliisin toiminnan kannalta yleisöltä saatavat vihjeet ovat

usein tärkeitä, ja niiden perusteella voidaan myös suorittaa henkilöntarkastusta. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Henkilönkatsastus saadaan kohdistaa siihen henkilöön, jota todennäköisin syin epäillään sellaisesta rikoksesta, josta on säädetty ankarimmaksi rangaistukseksi enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta. Henkilönkatsastus voidaan kohdistaa myös henkilöön, jota epäillään rattijuopumuksesta tai huumausaineen käyttörikoksesta. Jos epäilyyn ei ole todennäköisiä syitä saadaan epäilty henkilö katsastaa vain, jos erittäin pätevin perustein voidaan olettaa, että katsastuksessa saatetaan löytää takavarikoitava esine tai omaisuus. Tällainen henkilö saadaan lisäksi katsastaa, jos erittäin pätevin perustein voidaan olettaa, että katsastamisella löydetään väliaikaiseen hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon pantava esine tai omaisuus taikka muutoin saadaan selvitystä rikoksesta. (PKL 5:11 §.)

Jos on tehty rikos, josta on säädetty ankarimmaksi rangaistukseksi vähintään neljä vuotta vankeutta, on tällöin mahdollista DNA –tunnisteen määrittämiseksi tai muun vastaavan toimenpiteen vuoksi tehdä tutkinnan suorittamisen kannalta tarpeellinen henkilönkatsastus myös henkilöille, joita ei varsinaisesti epäillä kyseisestä rikoksesta. Tällöin kyseisellä tutkinnalla tulee olla erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiseksi. Tällaisessa tapauksessa rikoksen selvittäminen olisi mahdotonta tai ainakin olennaisesti vaikeampaa käyttämällä tutkinnan kohteiden oikeuksiin vähemmän puuttuvia keinoja. DNA –tunniste ja muut vastaavat tutkintatulokset tulee hävittää ja saadut näytteet tuhota, kun asia on ratkaistu tai jätetty sillensä. (PKL 5:11 §.) Rikoksesta epäillylle henkilölle saadaan tehdä DNA –tunnisteen määrittämistä varten tarpeellinen henkilönkatsastus, jos rikoksesta on säädetty ankarimmaksi rangaistukseksi vähintään kuusi kuukautta vankeutta. DNA –tunniste saadaan silloin tallettaa poliisin henkilörekisteriin. (PKL 6:5 §.) Tunnisteen määrittämisestä huolehtii Keskusrikospoliisin rikostekninen laboratorio (Helminen ym. 2005, 683).

Käytännössä tehtävät henkilönkatsastukset kohdistuvat elävän henkilön kehoon, jolloin pyritään tarkastamaan rikosta tehtäessä syntyneitä vammoja, kuten esimerkiksi haavoja, mustelmia tai veritahroja. On myös tavallista tarkastaa ruumiinonteloita esimerkiksi niihin kätketyn esineen löytämiseksi. Henkilönkatsastuksen piiriin kuuluvat myös sellaiset toimenpiteet, joissa henkilöstä otetaan verinäytteen lisäksi esimerkiksi virtsa-, hius- tai karvanäyte. Tutkittavalle henkilölle voidaan tehdä myös muunlainen tutkimus, kuten esimerkiksi kliininen humalaturkimus, röntgentutkimus tai näön tai kuulon tarkastus. (Helminen ym. 2005, 675.) Poliisimies voi määrätä

moottorikäyttöisen ajoneuvon kuljettajan kokeeseen, joka tehdään tämän henkilön mahdollisesti nauttiman alkoholin tai muun huumaavan aineen toteamiseksi. Kyseinen koe on tehtävä siten ja sellaisella menetelmällä, ettei siitä aiheudu tarpeetonta tai kohtuutonta haittaa tutkittavalle. Poliisihallitus on antanut tarkemmat ohjeet kokeen tekemisestä. (PKL 6:3 §.) Kokeesta käytetään yleiskielistä nimitystä puhalluskoe. Puhalluskokeen rinnalla on myös mahdollista käyttää sylkitestiä huumaavan aineen käytön toteamiseksi. (Helminen ym. 2005, 683-684.) Henkilönkatsastus kohdistuu aina rikoksesta epäiltyyn henkilöön (Soronen 14.9.2011, haastattelu).

Jos henkilöön kohdistuva etsintä on perusteellinen, tulee se toimittaa sitä varten varatussa huoneessa. Lääketieteellistä asiantuntemusta vaativan tutkimuksen saa suorittaa vain lääkäri. (PKL 5:12 §.) Henkilöön kohdistuvan etsinnän kohteena olevalle henkilölle on suullisesti esitettävä etsinnän tarkoitus (Helminen ym. 2005, 680). Henkilönkatsastusta ei saa toimittaa tutkittavan kanssa eri sukupuolta oleva henkilö, ellei hän kuulu terveydenhuoltohenkilöstöön (PKL 5:12 §). Käytännön tilanteissa henkilönkatsastuksessa vaadittavaa sukupuolisääntöä noudatetaan erittäin tarkasti (Soronen 14.9.2011, haastattelu). Sellaisen henkilönkatsastuksen, joka tarkoittaa vain sylkinäytteen ottamista DNA –tunnisteen määrittämiseksi, saa toimittaa myös tutkittavan kanssa eri sukupuolta oleva henkilö, vaikka hän ei kuulu terveydenhuoltohenkilöstöön. Henkilönkatsastuksen yhteydessä tehtävästä tutkimuksesta ei saa aiheutua tutkittavalle sanottavaa haittaa. (PKL 5:12 §.)

Naiseen kohdistuvan henkilönkatsastuksen voi toteuttaa myös muuhun kuin varsinaiseen poliisihenkilöstöön kuuluva naishenkilö, jos poliisihenkilöstöön kuuluvaa naishenkilöä ei ole tavoitettavissa. Pakkokeinolaki sallii, että henkilöntarkastuksen saa toimittaa myös tarkastettavan kanssa eri sukupuolta oleva henkilö. Myös tällöin on kuitenkin hyvän tavan mukaista, että henkilöntarkastuksessa olevan henkilön joutuessa riisuuntumaan, otetaan tarkastajaksi tarkasteltavan henkilön kanssa samaa sukupuolta oleva henkilö. Käytännössä naishenkilöön kohdistuvaan tarkastukseen voi osallistua esimerkiksi poliisin kansliatehtävissä työskentelevä nainen. (Helminen ym. 2005, 679-680.)

Toimivalta henkilöön kohdistuvassa etsinnässä on järjestetty samalla tavoin kuin kotietsinnässä, jolloin määräyksen henkilöntarkastuksen tai –katsastuksen suorittamisesta antaa pääsääntöisesti pidättämiseen oikeutettu virkamies. Myös muu poliisimies on oikeutettu suorittamaan henkilöntarkastuksen silloin, jos asia ei siedä viivytystä, kuten esimerkiksi rattijuopumuksesta

epäillyn henkilön toimittaminen verinäytteen ottoon. Henkilöön kohdistuvasta etsinnästä on pidettävä pöytäkirjaa ja toimenpiteen kohteeksi joutuneelle henkilölle on pyynnöstä annettava siitä todistus. Tähän tarkoitukseen käytetään samoja poliisilomakkeita kuin takavarikon ja kotietsinnän yhteydessä. (Helminen ym. 2005, 679, 681.)

Seuraavassa Korkeimman oikeuden ratkaisussa tuodaan ilmi, kuinka käytännön tilanteissa toimivaltakysymykset eri toimenpiteisiin eivät ole välttämättä aivan yksiselitteisiä.

Poliisimies oli otattanut huumausainerikoksesta epäillyltä A:lta virtsanäytteen virtsaputken kautta katetroimalla. A oli potkimalla vastustanut tätä toimenpidettä. Vaikka poliisilla ei ollut ilman pidättämiseen oikeutetun virkamiehen määräystä oikeutta päättää toimenpiteestä, ei toimenpide kuitenkaan ollut niin selvästi poliisimiehen toimivaltaan kuuluvaksi virkatoimi, että A:lla sen vuoksi olisi ollut oikeus vastustaa sitä. A tuomittiin haitanteosta virkamiehelle. (KKO 26.9.2000 T 2104, Finlex.)

5.4.2 Henkilötuntomerkkien ottaminen

Esitutinnan yhteydessä otetaan eri tarkoituksiin henkilötuntomerkkejä rikoksesta epäillyistä henkilöstä ja mahdollisesti myös muista henkilöistä. Henkilötuntomerkkejä otettaessa joudutaan usein puuttumaan henkilön ruumiilliseen koskemattomuuteen, joten nämä toimenpiteet muistuttavat läheisesti henkilönkatsastusta. (Helminen ym. 2005, 681.) Lähtökohtana pidetään yleisesti sitä, että tuntomerkit saa ottaa epäillyistä henkilöstä riippumatta siitä, millaisesta rikoksesta häntä epäillään (Niemi-Kiesiläinen 2000, 56). Käytännössä henkilötuntomerkit on mahdollista ottaa myös alle 15 –vuotiaasta henkilöstä. Henkilötuntomerkit otetaan aina, kun kyseessä on rikoksesta epäilty henkilö. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Poliisimies saa ottaa rikoksesta epäillyistä henkilöstä henkilötuntomerkkejä henkilön tunnistamista, rikoksen selvittämistä ja rikosentekijän rekisteröintiä varten. Tällaisia henkilötuntomerkkejä ovat sormen-, käden- ja jalanjäljet, käsiala- ja ääninäytteet, valokuva sekä tuntomerkkitiedot. Painavista rikostutkinnallisista syistä poliisimies saa ottaa tunnistamista ja rikoksen selvittämistä varten henkilötuntomerkit myös muusta kuin rikoksesta epäillyistä henkilöstä. Tällöin kuitenkin edellytetään, että asia koskee sellaista rikosta, josta säädetty ankarin rangaistus on enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta. Aiemmin mainittuja tuntomerkkejä ei kuitenkaan saa käyttää muun kuin tutkittavan rikoksen selvittämiseksi, eikä niitä saa myöskään säilyttää tai rekisteröidä muuta tarkoitusta varten. (PKL 6:4 §.)

Käytännössä henkilöistä otetaan poliisin käyttämiin tuntomerkkilomakkeisiin sisältyviä tietoja, kuten henkilön pituus ja paino, hiusten malli ja väri, kasvojen muoto sekä erityistuntomerkkejä kuten tatuoinnit ja arvet. Ääninäytteiden tutkimus on viime vuosien aikana suuresti kehittynyt. (Helminen ym. 2005, 682.)

5.5 Telepakkokeinot

5.5.1 Telekuuntelu

Telekuuntelulla tarkoitetaan teleliittymään, sähköpostiosoitteeseen tai muuhun sellaiseen teleosoitteeseen tulevan tai siitä lähtevän viestin kuuntelua tai tallentamista. Tarkoituksena on selvittää salaa viestin sisältö. (PKL 5a:1 §.) Hyvin tyypillisesti telekuuntelussa on kysymys puhelinkuuntelusta. Poliisihallinnolta saadun tiedon mukaan keskimääräinen telekuuntelun kestoaika on 111 vuorokautta. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2003, hakupäivä 20.8.2011.)

Teleyrityksen tulee varustaa viestintäverkkonsa sellaisilla teknisillä apuvälineillä ja ominaisuuksilla, että telekuuntelu ja televalvonta on mahdollista käytännössä suorittaa (Viestintämarkkinalaki 23.5.2003/393 9:95 §). Lisäksi teleyritys suorittaa televerkkoon telekuuntelun ja –valvonnan edellyttämät kytkennät (PKL 5a:9.1 §).

Lupa telekuunteluun on mahdollista antaa, kun on syytä epäillä jotakuta henkilöä muun muassa törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, murhasta, ihmiskaupasta, törkeästä huumausainerikoksesta taikka tällaisten rikosten rangaistavasta yrityksestä. Luvan antaminen edellyttää, että saatavilla olevilla tiedoilla voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiseksi. Lisäksi telekuuntelulupa voidaan antaa, kun on syytä epäillä jotakuta henkilöä liike- tai ammattitoimintaan liittyvän rikoksen, muun muassa törkeän petoksen, törkeän velallisen epärehellisyysden taikka näiden rikosten rangaistavasta yrityksestä. Lisäedellytyksenä on, että näissä tapauksissa tavoitellaan erityisen suurta rikoshyötyä ja rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti. (PKL 5a:2 §.) Yhteistä kaikille näille rikoksille on, että niistä on rikoslaissa säädetty vähintään 4 kuukauden vankeusrangaistus (Helminen ym. 2005, 698).

Käytännön esitutkinnassa telekuuntelulla nähdään olevan erittäin tärkeä merkitys rikosten selvittämisessä. Telekuuntelu muodostaa usein pohjan monille muille pakkokeinoille, kuten

esimerkiksi myöhemmin suoritettaville takavarikolle ja vangitsemiselle. Telekuuntelun käyttöä valvotaan erittäin tarkasti. Sen käyttämisen yhteydessä tulee täyttää yhteensä kahdeksan lomaketta, joka tutkinnanjohtajan näkökulmasta katsottuna on erittäin työllistävää ja byrokraattista. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa korostetaan pakkokeinosäännösten tiukkaa soveltamista ja pakkokeinolain tulkittamista perusoikeusmyönteisellä tavalla.

Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksen tutkiessa törkeää huumausainerikosta, jossa epäiltynä oli henkilö A, käytettiin telekuuntelua, johon oli saatu lupa käräjäoikeudelta. Esitutkintapöytäkirjan johdantoon oli merkitty tallennetun puhelun osalta seuraavaa: ennen varsinaisen puhelun kytkeytymistä A mainitsee ”meidän järjestö otti haltuun olikse kuukausi sitten kaksi ilotaloa Virossa”. Puhelun kuuntelutallennetta käytettiin sittemmin näyttönä käräjäoikeudessa ja tallenne koski osittain A:n lausumaa jo ennen puhelun alkamista. Asiaa selvitettyä kävi ilmi, että telekuuntelujärjestelmä toimii siten, että teknisistä syistä tallentaminen alkaa jo silloin, kun soittaja painaa ”lähetä” -näppäintä. Puhelun vastaanottajan toimenpiteet eivät vaikuta tallennuksen alkamiseen. Siten telekuuntelujärjestelmä tallentaa keskustelun, jota soittaja käy vastaamista odotellessaan. Tapauksen ratkaisun katsotaan sopivan huonosti yhteen pakkokeinolain säännösten kanssa. Telekuuntelussa on kysymys yksityisyyden ja luottamuksellisen viestin suojan ydinalueelle puuttumisesta, jolloin pakkokeinosäännösten tiukka soveltaminen korostuu. Tässä tapauksessa pakkokeinolakia ei ole tulkittu perusoikeusmyönteisellä tavalla. (EOAK 28.9.2004. Dnro 2396/2/02, Oikeusasiamies, hakupäivä 21.8.2011.)

Vuonna 2010 poliisin pakkokeinolain mukaisen telekuuntelun kohteena oli epäiltyjä enemmän kuin koskaan ennen eli reilu 600 kappaletta. Tuomioistuinten poliisille myöntämien telekuuntelulupien määrä laski hieman ollen vajaa 1800 kappaletta. Myönnettyjen telekuuntelulupien määrän suhde rikoksesta epäiltyjen määrään oli 2,8 lupaa per rikoksesta epäilty. Telekuuntelun kohteena olleiden liittymien ja muiden teleosoitteiden määrä oli reilu 2000. Poliisissa pakkokeinolain mukaisen telekuuntelun käytön merkitystä pidettiin ratkaisevana tai tärkeänä 68 prosentissa tapauksista. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2010, hakupäivä 20.8.2011.)

5.5.2 Televalvonta

Televalvonnalla tarkoitetaan kolmentyyppisiä toimenpiteitä (Helminen ym. 2005, 685). Ensinnäkin sillä tarkoitetaan salassapidettävien tunnistamistietojen hankkimista televiesteistä, jotka on lähetetty tai vastaanotettu valvottavasta teleliittymästä. Toiseksi televalvonnalla tarkoitetaan

matkaviestimen sijaintitiedon hankkimista ja kolmanneksi teleliittymän tilapäistä sulkemista. (PKL 5a:1 §.) Tällä pakkokeinolla puututaan kansalaisten perusoikeuksiin vähemmän kuin telekuuntelulla, sillä televalvonnalla ei saada tietoja viestin varsinaisesta sisällöstä (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2003, hakupäivä 20.8.2011). Käytännön esitutkinnassa televalvonta nähdäänkin telekuuntelua lievempänä pakkokeinona (Soronen 14.9.2011, haastattelu).

Televalvonnan edellytyksenä on, että jotakuta on syytä epäillä sellaisesta rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta (PKL 5a:3.1 §). Käytännössä useimmiten kysymykseen tulevat tällöin telekuunteluun oikeuttavat rikostyytit (Helminen ym. 2005, 701). Lisäksi televalvontaa voidaan suorittaa muun muassa, kun henkilöä epäillään parituksesta, huumausainerikoksesta tai tällaisten rikosten rangaistavasta yrityksestä. Tällöin saatavilla tiedoilla voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys kyseisen rikoksen selvittämiseksi. Lisäksi rikoksen esitutkintaa suorittavalle viranomaiselle voidaan antaa asianomistajan suostumuksella lupa kohdistaa televalvontaa tämän hallussa olevaan tai käyttämään teleliittymään, jos se on tarpeen aiemmin mainittujen rikosten selvittämiseksi. Jos esitutkinta koskee kuitenkin sellaista rikosta, jonka vuoksi joku henkilö on saanut surmansa, ei tällöin luvan myöntäminen edellytä surmatun oikeudenomistajien suostumusta. (PKL 5a:3 §.)

5.5.3 Tekninen tarkkailu

Tekninen tarkkailu jaetaan kolmeen alalajiin (Helminen ym. 2005, 686). Tekninen kuuntelu tarkoittaa keskustelun tai viestin kuuntelua ja tallentamista salaa teknisellä laitteella, joka ei ole tarkoitettu tulemaan ulkopuolisen tietoon, ja jonka keskusteluun kuuntelija ei itse henkilökohtaisesti osallistu. Tekninen katselu tarkoittaa henkilön tai sellaisen paikan, jossa epäillyn oletetaan oleskelevan, joko jatkuvaa tai toistuvaa kuvaamista tai tarkkailua salaa. Tämä voidaan käytännössä toteuttaa esimerkiksi kiikarilla, kameralla tai muulla vastaavalla menetelmällä. Tekninen seuranta tarkoittaa kulkuneuvon tai tavarantoiminnan seurantaan joko siihen kiinnitetyllä radiolähettimellä, tai muulla vastaavalla menetelmällä. (PKL 5a:1 §.)

Poliisin esitutkinnan aikana käyttämästä teknisestä tarkkailusta säädetään poliisilaissa ja pakkokeinolaissa, joista ensimmäinen oikeuttaa pakkokeinon käytön ennakollisesti ja

jälkimmäinen sitten, kun mahdollinen rikos on jo tapahtunut. Käytännössä poliisilla on erittäin matala kynnyks tekniselle tarkkailulle. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Teknistä kuuntelua on mahdollista käyttää, kun on syytä epäillä jotakuta henkilöä rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta. Lisäksi kuuntelu on mahdollista huumausainerikoksen kohdalla tai tällaisten rikosten rangaistavasta yrityksestä. Lisäksi kuuntelulla saatavilla tiedoilla tulee olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiseksi. Tällöin teknistä kuuntelua saa kohdistaa epäiltyyn henkilöön vain hänen ollessaan vakituiseen asumiseen tarkoitetun tilan ulkopuolella. (PKL 5a:4 §.) Käytännössä tekninen kuuntelu kotirauhan alueella on ainakin toistaiseksi erittäin harvinaista (Karjala 30.9.2011, haastattelu).

Jos kuitenkin on syytä epäillä jotakuta henkilöä muun muassa taposta, murhasta, törkeästä huumausainerikoksesta tai tällaisten rikosten rangaistavasta yrityksestä, voidaan viranomaiselle antaa lupa kohdistaa teknistä kuuntelua myös vakituiseen asumiseen tarkoitettuun tilaan, jossa epäilty henkilö todennäköisesti oleskelee. Tällöin vaatimuksena kuitenkin on, että rikoksen selvittäminen olisi olennaisesti vaikeampaa tai jopa mahdotonta käyttämällä epäillyn henkilön tai muiden henkilöiden oikeuksiin vähemmän puuttuvia pakkokeinoja. (PKL 5a:4 §.)

Ottaessaan käsiteltäväkseen teknistä kuuntelua koskevan lupa-asian, on tuomioistuimen määrättävä kuuntelun kohteena olevan rikoksesta epäillyn henkilön ja muiden kuuntelun kohteeksi mahdollisesti joutuvien henkilöiden etuja valvomaan julkinen asiamies. Julkisen asiamiehen tulee noudattaa tehtävässään hyvää asianajotapaa. (PKL 5a:6a §.) Julkiseksi asiamieheksi tulee tämän suostumuksen perusteella määrätä asianajaja tai julkinen oikeusavustaja (PKL 5a:6b §). Koska tekninen kuuntelu on salainen pakkokeino, on näin ollen sen kohteeksi joutuneilla henkilöillä vain harvoin mahdollisuus itse valvoa omia etujaan. Julkinen asiamies saa käyttöönsä teknistä kuuntelua koskevan vaatimuksen ja tuomioistuimelle esitettävän selvityksen. Lisäksi hänellä on mahdollisuus esittää lisäkysymyksiä kuunteluluvan hakijalle. Julkisella asiamiehellä on myös mahdollisuus kannella tuomioistuimen päätöksestä. (Helminen ym. 2005, 712.)

Käytännön esitutkintaa suorittavan tutkinnanjohtajan näkökulmasta julkinen asiamies on tässä prosessissa aivan turha opponoiija, jonka käyttö saattaa näyttää ulospäin hyvältä. Tosiasiassa hän ei näe julkisella asiamiehellä olevan kovinkaan merkityksellistä roolia asian ratkaisemisen kannalta. Lisäksi esitutkintaviranomaisia mietityttävät asianajajien jääviyskysymykset, jolloin

parempana vaihtoehtona voisi pitää julkisen asiamiehen määräämistä yleisessä oikeusaputoimistossa työskentelevästä julkisesta oikeusavustajasta. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Julkisen asiamiehen käyttö on käytännössä harvinaista, eikä haastateltavan käräjätuomarin uran aikana ole tullut vastaan yhtään sellaista tapausta, missä olisi ollut paikalla julkinen asiamies. Käräjätuomarin mukaan julkisen asiamiehen käyttö on hyvä asia, sillä se luo läpinäkyvyyttä prosessille. Asiamiehen osallistuessa istuntokäsittelyyn, tutkitaan tuomioistuimessa yleiset ja erityiset edellytykset. Tämän johdosta asiamiehellä on mahdollisuus ottaa kantaa käsiteltäviin seikkoihin. Lisäksi hänellä on asiassa kantelumahdollisuus. Julkinen asiamies toimii prosessissa puolustajan roolissa. Julkisen asiamiehenä voi toimia asianajaja tai oikeusavustaja, joka on ilmoittanut suostumuksensa. Käytännön kannalta olisi kuitenkin hyvä, että tällaisia käytettävissä olevia asiamiehiä olisi useampi henkilö. (Karjala 30.9.2011, haastattelu.)

Poliisi sai vuonna 2010 tuomioistuimelta 139 lupaa pakkokeinolain mukaiseen tekniseen kuunteluun. Näin ollen teknisen kuuntelun käytön voidaan katsoa nousseen selvästi edellisvuosista. Annetuista luvista 18 kohdistui vakituiseen asumiseen tarkoitettuun tilaan. Pakkokeinolain mukaista teknistä kuuntelua käytettiin pääasiassa törkeiden huumausainerikosten selvittämisessä. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2010, hakupäivä 20.8.2011.)

Teknistä katselua saadaan käyttää, kun on syytä epäillä jotakuta henkilöä rikoksesta, josta on säädetty ankarimmaksi rangaistukseksi enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta. Tällöin lisäedellytyksenä on, että katselulla saatavilla tiedoilla voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys kyseisen rikoksen selvittämiselle. Teknistä katselua on lupa kohdistaa epäiltyyn henkilöön vain, kun hän on vakituiseen asumiseen tarkoitetun tilan ulkopuolella. (PKL 5a:4a §.)

Teknistä seuranta on mahdollista käyttää, kun on syytä epäillä jotakuta henkilöä rikoksesta, josta on säädetty ankarimmaksi rangaistukseksi enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta. Tällöin hänen käyttämänsä kulkuneuvon tai rikoksen kohteena olevaan tavarauerään saadaan rikoksen selvittämiseksi kohdistaa teknistä seuranta. Esitutkintaa toimittavalla virkamiehellä on oikeus sijoittaa seurantalaitte seurattavan kulkuneuvon sisälle, jos seurannan suorittaminen sitä käytännössä vaatii. (PKL 5a:4b §.)

5.5.4 Telepakkokeinojen yhteisiä piirteitä

Telekuuntelusta, televalvonnasta ja teknisestä tarkkailusta käytetään yhteisnimitystä telepakkokeinot. Näiden pakkokeinojen kohteilla olevilla henkilöillä on mahdollisuus reagoida pakkokeinojen käyttöön yleensä vähäisemmässä määrin kuin ns. tavallisten pakkokeinojen kohdalla, jotka käytännössä tulevat heti tai hyvin pian tietoon. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2003, hakupäivä 20.8.2011.) Telekuuntelu, televalvonta ja tekninen tarkkailu ovat pakkokeinoina salaisia kahdessa suhteessa. Ensinnäkin toimenpiteen kohteeksi tuleva epäilty henkilö ei ole henkilökohtaisesti läsnä, kun lupa-asiaa käsitellään tuomioistuimessa tai esitutkintaviranomaisessa. Toiseksi salaisuus näkyy siinä, että konkreettinen pakkokeino pannaan täytäntöön salaisesti. Yleensä henkilöllä, jonka perusoikeuksiin on pakkokeinolla puututtu, on myöhemmin oikeus saada tieto häneen kohdistetuista pakkokeinoista. (Helminen ym. 2005, 715.)

Telepakkokeinojen osalta on myös huomattava, että ne kohdistuvat varsin usein myös sellaisiin henkilöihin, joita ei varsinaisesti epäillä rikoksesta. Esimerkiksi telekuuntelussa olevalla puhelulla on aina myös toinen osapuoli, jolla välttämättä itsellään ei ole mitään tekemistä rikoksen kanssa. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2003, hakupäivä 20.8.2011.) Yhteistä kaikille näille pakkokeinoille on, että ne toteutetaan käytännössä erilaisin teknisin järjestelyin, jotka usein ovat suhteellisen kalliita ja työläästi toteutettavia. Kyseiset pakkokeinot ovat useimmiten myös ajallisesti melko pitkäkestoisia. (Helminen ym. 2005, 686.)

Telekuuntelun, televalvonnan ja teknisen tarkkailun lisäämistä esitutkintaviranomaisten pakkokeinovalikoimaan on perusteltu muun muassa sillä, että on tarpeen omaksua nykyaikaisia, muissa maissa jo tehokkaiksi havaittuja teknisiä keinoja suunnitelmallisen ja organisoituneen rikollisuuden selvittämiseen. Erityisesti näitä keinoja käytetään huumausainerikosten tutkinnassa. Lisäksi niitä hyödynnetään muun muassa henkirikoksissa, törkeää väkivaltaa sisältävissä omaisuusrikoksissa, kätkemisrikoksissa ja muissa törkeissä taloudellisissa rikoksissa, joihin hyvin usein liittyy rahanpesua. (Helminen ym. 2005, 687-688.)

Käräjätuomarin mukaan telekuunteluun ja televalvontaan liittyviä lupapyyntöjä käsitellään viikoittain, joten ne ovat yleisimpiä salaisia pakkokeinoja. Tekninen tarkkailu on puolestaan harvinaisempaa, mutta jonkin verran sitäkin käytetään. Haettaessa telelupaa tuomioistuimelta,

selvästi suurin osa rikosepäilyistä liittyy törkeisiin huumausainerikoksiin, mutta myös jonkin verran törkeisiin ryöstöihin, törkeisiin kiristyksiin ja henkirikoksiin. (Karjala 30.9.2011, haastattelu.)

Telekuuntelu, televalvonta ja tekninen tarkkailu ovat esitutkinnassa perustyökaluja, joilla nähdään olevan käytännön työn kannalta erittäin tärkeä merkitys. Niiden avulla voidaan paljastaa eritoten sellaista rikollisuutta, joka muutoin saattaisi jäädä täysin selvittämättä. Todennäköisyys näiden pakkokeinojen käyttöön on suurempi kuin, että niitä ei käytettäisi. Näiden pakkokeinojen kohteeksi joutuvat henkilöt ovat karkean arvion mukaan suurin osa 18-30 -vuotiaita, joista valtaosa on miehiä. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Salaisten pakkokeinojen kohdalla oikeusturvakysymykset ovat korostetusti tärkeitä, niin pakkokeinojen kohteeksi joutuvien henkilöiden kannalta kuin ylipäätään koko oikeudellisen järjestelmän uskottavuudenkin kannalta. Oikeusturvaa onkin pyritty varmistamaan erityisjärjestelyillä sekä ennen pakkokeinojen käyttöä, että myös sen jälkeen. Lainsäätäjä on pitänyt erittäin keskeisenä sitä, että päätöksenteko on pääsääntöisesti uskottu poliisiorganisaation ulkopuolelle eli tuomioistuimelle. Lisäksi jälkivalvontaa on korostettu. Sisäasiainministeriö valvoo näiden pakkokeinojen käyttöä eikä tätä valvontaa voida rinnastaa muuhun yleiseen poliisitoimen valvontaan. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2003, hakupäivä 20.8.2011.) Käytännön esitutinnan kannalta näiden pakkokeinojen on oltava salaisia, sillä muuten ammattirikollisilla olisi mahdollisuus seurata poliisin toimintaa. Tämä puolestaan vaikeuttaisi rikosten selvittämistä. Koska ennen näiden pakkokeinojen käyttämistä ei ole varmuutta tapahtuneista seikoista, joudutaan näistä pakkokeinoista päättämään pelkästään todennäköisten syiden vallitessa. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Pidättämiseen oikeutetun virkamiehen kirjallisesta vaatimuksesta tuomioistuin päättää, myönnetäänkö lupaa telekuunteluun, televalvontaan tai tekniseen tarkkailuun. Jos televalvonnan kohteena oleva toimenpide ei siedä viivytystä, saa pidättämiseen oikeutettu virkamies päättää toimenpiteestä siihen asti, kunnes tuomioistuin on ratkaissut luvan myöntämistä koskevan vaatimuksen. Vaatimus tulee tehdä heti, kun se on mahdollista, mutta kuitenkin viimeistään 24 tunnin kuluttua toimenpiteen aloittamisesta. (PKL 5a:5 §.) Vaatimuksen tekijän tai hänen määräämänsä virkamiehen tulee olla oikeuden käsittelyssä läsnä henkilökohtaisesti (Helminen ym. 2005, 710). Telekuuntelua ja televalvontaa koskevan luvan voi tuomioistuin antaa kerrallaan enintään yhdeksi kuukaudeksi. Televalvontaa koskeva lupa voidaan myöntää myös päätöstä edeltäneeseen aikaan, joka voi olla kuukautta pidempikin. Tuomioistuin voi liittää lupaan erilaisia

rajoituksia ja ehtoja. (PKL 5a:7.1 §.) Käytännössä tuomioistuimet ovat kuitenkin olleet erittäin pidättyväisiä tällaisten ehtojen määrittämisessä (Helminen ym. 2005, 711). Tuomioistuimen harkitessa luvan antamista on lain vaatimat edellytykset oltava kunnossa. Kaikki tapaukset ovat yksittäistapauksia, joten on mahdoton arvioida sitä, onko tavallisempaa hyväksyä vai hylätä virkamiehen esittämä vaatimus pakkokeinoluvalle. (Karjala 30.9.2011, haastattelu.)

Tuomioistuimen tulee käytännön tilanteissa arvioida, ylittyykö tapauksessa näyttöä koskeva kynnys eli ”on syytä epäillä” ja koskeeko tämä epäily niin vakavaa rikosta, että näitä pakkokeinoja voidaan käyttää. Lisäksi on myös arvioitava pakkokeinon konkreettinen tarpeellisuus kyseessä olevan rikoksen esitutkinnassa. Laki edellyttää, että pakkokeinolla saatavilla tiedoilla voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiseksi. Näin ollen kriteerit ovat suhteellisen väljiä ja päätöksenteossa on käytännössä paljon harkinnanvaraa. Lisäksi tuomioistuin tekee päätöksensä esitutkintaviranomaiselta saamansa tiedon perusteella. Käytännössä telepakkokeinoja koskevia kanteluita on oikeusasiamiehelle tullut kuitenkin suhteellisen vähän. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2003, hakupäivä 20.8.2011.) Myönnetyn pakkokeinon suorittajalle jää lain ja tuomioistuimen myöntämän päätöksen sallimissa rajoissa velvollisuus siihen, että pakkokeino toteutetaan tapauskohtaisesti tarkoituksenmukaisella tavalla. (Helminen ym. 2005, 697.)

Kun esitutkinta on päätetty lopettaa, tulee epäilylle henkilölle ilmoittaa häneen kohdistetuista pakkokeinoista (PKL 5a:11.2 §). Tutkinnanjohtajan tulee lopettaa pakkokeinon käyttö, kun sen tarkoitus on saavutettu tai, kun luvan tai päätöksen voimassaolo on päättynyt. Hänen tulee ilmoittaa päättämisestä luvan myöntäjälle tai päätöksen tekijälle. (PKL 5a:11.1 §.) Käytettyjen pakkokeinojen käytöstä tulee laatia pöytäkirja, josta säädetään tarkemmin asetuksella (PKL 5a:8 §). Jos asiassa sen sijaan ei ole päätetty tutkinnan lopettamisesta tai asiaa ei ole saatettu syyttäjän harkittavaksi vuoden kuluttua pakkokeinon lopettamisesta, on pakkokeinon käytöstä viimeistään tällöin ilmoitettava epäilylle henkilölle. Lisäksi tuomioistuin voi tutkinnanjohtajan esityksestä ja tärkeästä tutkinnallisesta syystä päättää, että ilmoitus voidaan tehdä epäilylle henkilölle myöhemminkin tai, että se voidaan jättää myös kokonaan tekemättäkin (PKL 5a:11.2 §). Käytännössä ilmoitus voidaan jättää tekemättä esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, jossa epäilyt ovat niin vahvat, että tutkintaa päätetään jatkaa. Tällöin etenkin ammattimaisen ja muun vakavan rikollisuuden ollessa kysymyksessä olisi tutkinnan kannalta vaarallista ilmaista epäilylle henkilölle, että häneen kohdistetaan seuranta. (Helminen ym. 2005, 715.) Käytännössä

kuitenkin käytettyjen pakkokeinojen ilmoittamatta jättäminen on suuri poikkeus pääsäännöstä (Soronen 14.9.2011, haastattelu).

Kun telekuuntelun, televalvonnan, teknisen kuuntelun tai teknisen tarkkailun avulla kertyy aineistoa, tulee tutkinnanjohtajan tai hänen määräämänsä virkamiehen tarkastaa pakkokeinojen käytöstä kertyneet tallenteet. Tallenteita saavat tarkemmin tutkia vain tutkinnanjohtaja, syyttäjä, tuomioistuin ja asianomaisen rikoksen tutkijat. Tallenteita saavat tutkia myös asiantuntija tai muu henkilö, jota käytetään apuna rikoksen selvittämisessä tai jota muuten kuullaan. (PKL 5a:12 §; PKL 4:8 §.) Tällaisia muita henkilöitä ovat esimerkiksi tulkit sekä henkilöt, joita tarvitaan viestintään osallistuvien henkilöiden tunnistamisessa. Tutkinnanjohtaja vastaa siitä, että näitä tietoja eivät käsittele muut edes poliisiorganisaatioon kuuluvat henkilöt. Tallenteet arkistoidaan Keskusrikospoliisissa. (Helminen ym. 2005, 719.)

Telekuuntelulle ja tekniselle kuuntelulle on asetettu muutamia kieltoja. Kuuntelua ei saa kohdistaa epäillyn henkilön ja hänen oikeudenkäyntiavustajansa tai epäillyn henkilön ja papin välisiin keskusteluihin. Lisäksi kuuntelua ei saa kohdistaa vangin ja lääkärin, psykologin tai sosiaalityöntekijän välisiin keskusteluihin. Jos kuuntelun aikana ilmenee, että kyseessä on edellä mainittujen henkilöiden välinen keskustelu, tulee toimenpide keskeyttää ja mahdolliset tallenteet tai muistiinpanot hävittää välittömästi. (PKL 5a:10 §.)

Telekuuntelulla tai teknisellä kuuntelulla voidaan saada ylimääräistä tietoa, joka ei liity rikokseen tai joka koskee muuta rikosta kuin sitä, jonka tutkintaa varten telekuuntelua tai teknistä kuuntelua koskeva lupa tai päätös on annettu. Tällainen ylimääräinen tieto tulee hävittää sen jälkeen, kun asia on lainvoimaisesti ratkaistu tai jätetty sillensä. Tieto saadaan säilyttää ja tallettaa esitutkintaviranomaisten rekistereihin, jos tieto koskee sellaista rikosta, jonka tutkinnassa saadaan käyttää telekuuntelua tai teknistä kuuntelua. Sellaiset tiedot, joita ei ole hävitettävä, on säilytettävä viiden vuoden ajan asian lainvoimaisesti ratkaisemisesta tai asian jättämisestä sillensä. (PKL 5a:13.1 §.)

5.6 Peitetoiminta ja valeostot

Peitetoiminta ja valeostot ovat poliisin uudempia pakkokeinoja, joiden käyttöalaa pyritään jatkuvasti kehittämään. Poliisi sai vuonna 2001 oikeuden käyttää peitetoimintaa ja valeostoja osana esitutkintaa. Näiden pakkokeinojen kohdalla puhutaan niin sanotuista epäsovinnaisista

pakkokeinoista. Toistaiseksi kyseisiä keinoja on käytetty määrällisesti suhteellisen vähän. Peitetoiminta ja valeostot tarjoavat Suojelupoliisille ja Keskusrikospoliisille mahdollisuuden soluttautua rikollisjärjestöihin siten, että samalla luodaan poliisimiehille valehenkilöllisyyksiä. Tällaisia valehenkilöllisyystietoja on mahdollista rekisteröidä muun muassa väestötietojärjestelmään ja kaupparekisteriin. Väärien henkilötietojen pohjalta luodaan identiteettejä, jolle voidaan myös myöntää passi, ajokortti ja muita henkilöllisyystodistuksia. Huomattavaa on, että kaikista vääristä rekisterimerkinnöistä ei tarvitse neuvotella rekisterinpitäjien kanssa eli henkilöllisyyksiä on myös mahdollista luoda ennakkoon ”varastoon” ja ottaa tarvittaessa käyttöön tulevissa operaatioissa. (Korhonen 2005, 97.)

Peitetoiminnan ja valeostojen sallimisen tavoitteena on ollut antaa poliisille paremmat keinot vakavan ja järjestäytyneen rikollisuuden vastustamiseen ja toisaalta tärkeimmän poliisitaktiikan ja -tekniikan salassapitämiseen. Huomattavaa on, että perus- ja ihmisoikeuksien tarkoituksena ei suinkaan ole turvata rikollisen toiminnan edellytyksiä, vaan valtion tulisi suojata kansalaisia rikoksilta. Toisesta suunnasta katsottuna nämä pakkokeinot voivat tietyiltä osin tarkoittaa puuttumista kansalaisten perus- ja ihmisoikeuksiin, kuten esimerkiksi yksityiselämän suojaan ja kotirauhan piiriin. Tämän vuoksi säännökset on pyritty kirjoittamaan mahdollisimman tarkkarajaisiksi ja täsmällisiksi. Niitä sovellettaessa on huomioitava, ettei epäiltyjen ja muiden asianosaisten perusoikeuksia perusteettomasti loukata. (Jokela 2002, 181.)

Poliisin henkilöstöön kuuluva henkilö ei ole velvollinen paljastamaan valeostajana tai peitetoiminnassa toimineen henkilöllisyyttä koskevaa tietoa, jos se vaarantaisi joko valeostajan tai peitetoiminnassa toimineen henkilön tai hänen läheistensä elämää. Henkilöllisyyttä koskevan tiedon paljastaminen voisi aiheuttaa vaaraa turvallisuudelle, vastaavanlaisten tehtävien hoidolle taikka tiedonhankinnan onnistumiselle. (PoL 3:44.2 §.) Tuomioistuin voi kuitenkin erittäin painavien syiden vuoksi määrätä kertomaan edellä tarkoitettun tiedon. Tällöinkään tietoja antaneen henkilön tai toimintaa harjoittaneen poliisin henkilöllisyyttä ei saa määrätä kerrottavaksi, jos siitä ilmeisesti aiheutuisi vakavaa vaaraa joko hänelle itselleen tai hänen läheistensä turvallisuudelle. (PoL 3:44.3 §.)

5.6.1 Peitetoiminta

Peitetoiminnassa poliisilla on mahdollisuus soluttautua rikollisjoukkoon ja osallistua passiivisesti joukon toimintaan, mutta laittomiin tekoihin ei tällöin saa ryhtyä. Peitetoimintaa käytetään yleisesti

samanlaisten törkeiden ja yhteiskunnallisesti vaarallisten rikosten estämiseksi, paljastamiseksi tai selvittämiseksi, joissa myös telekuuntelu on yleensä sallittua. Peitetoiminnan käyttämistä pidetään kuitenkin oikeudellisesti ongelmallisena esimerkiksi yksityisyyden suojan kannalta, koska sen aikana voidaan loukata puhelinsalaisuutta ja muita teknistä tarkkailua koskevia pakkokeinolaisten rajoituksia. Myös soluttautujalle itselleen saattaa toiminnasta aiheutua riskejä. Yhtenä riskinä mainitaan, että soluttautujaa saattaa uhata samaistuminen rikollisjärjestöön ja sen edustamiin päämääriin. Lisäksi rikollisjärjestöön soluttautuessa on riski paljastua ja joutua kostotoimenpiteiden kohteeksi. Kaksoiselämän viettäminen voi myös johtaa ongelmiin perhe-elämässä ja normaalielämään sopeutuminen voi olla operaation jälkeen vaikeaa. Etenkin silloin, jos soluttautuja osallistuu rikollisiin operaatioihin, syntyy usein myös moraalisia ongelmia. Kriittisesti on arvioitu, ettei Suomessa solutuksella olisi käytännön tasolla suuria käyttötarkoituksia. Vastapainona solutuksen tarpeellisuudelle on toisaalta perusteltu, että tietojen hankkiminen järjestäytyneestä rikollisuudesta olisi muuten erittäin vaikeaa tai jopa mahdotonta. (Jokela 2002, 179-180.)

Peitetoiminnan tavoitteena on muun lisäksi ollut yhdenmukaistaa Suomen lainsäädäntöä muiden EU –maiden kanssa, huomioiden erityisesti rikollisuuden kansainvälistyvät ilmenemismuodot ja koko poliisitoiminnan kansainvälistyminen. Suomessa poliisi käytti peitetoimintaa ensimmäisen kerran vuonna 2002, jolloin toiminnan kohteena oli alle 10 epäiltyä. Seuraavana vuonna peitetoiminta alkoi hieman lisääntymään, mutta yhä edelleen sitä käytetään suhteellisen suppeasti, keskittyen lähinnä törkeiden huumausainerikosten selvittämiseen ja paljastamiseen. Huomattavaa kuitenkin on, että tutkinnanjohtajien arvion mukaan sekä peitetoiminta, että valeostot ovat olleet erittäin merkityksellisiä esitutkinnan suuntaamisen kannalta. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2003, hakupäivä 8.8.2011.)

Peitetoiminnalla tarkoitetaan jatkuvaa tai toistuvaa yhteen henkilöön tai henkilöryhmään taikka tämän toimintaan kohdistuvaa tiedonhankintaa soluttautumalla (PoL 3:28 §). Poliisimiehellä on oikeus peitetoimintaan, jos se on tarpeellista pakkokeinolaissa tarkoitettujen rikosten tai niiden rangaistavan yrityksen estämiseksi, paljastamiseksi tai selvittämiseksi. Lisäksi peitetoiminta on mahdollista, jos tiedonhankinnan kohteena olevan henkilön käyttäytymisen perusteella tai muuten on perusteltua aihetta epäillä hänen syylistyvän kyseiseen rikokseen. (PoL 3:31a.1 §.) Tällaisilla rikoksilla tarkoitetaan muun muassa valtiopetosta, törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, tappoa, murhaa, ihmiskauppaa ja törkeää rahanpesua (PKL 5a:2 §). Asunnossa peitetoiminta on sallittua, jos peitetoimintamiehen siellä oleskelu tapahtuu asuntoa käyttävän henkilön aktiivisella

myötävaikutuksella (PoL 3:31a.1 §). Törkeän laittoman maahantulon selvittämiseksi ei kuitenkaan ole oikeutta käyttää peitetoimintaa (PoL 3:31a.2 §).

Peitetoiminnan tavoitteena on peitteen tarjoaman suojan avulla päästä mahdollisimman lähelle kohdetta ja tällä tavoin saada tietoa rikoksesta tai rikollisryhmästä. Poliisimies voi esimerkiksi toimia peiteammattissa, kuten tarjoilijana tai autonkuljettajana. Peitetoiminnan tulee pysyä salaisena, jotta se olisi mahdollisimman tehokasta ja turvallista. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2003, hakupäivä 8.8.2011.)

Käytännön esitutkinnassa peitetoimintaa ei voi luonnehtia jokapäiväiseksi pakkokeinoksi, sillä sen käyttö on erittäin harvinaista. Myös poliisiorganisaation sisällä peitetoiminnasta tietävä henkilöpiiri on erittäin suppea perustelluista syistä. Peitetoiminnan käyttömahdollisuus on vain Keskusrikospoliisilla ja Suojelupoliisilla. Jos peitetoiminnan käyttöön päädytään, koskee esitutkinta tällöin erittäin vakavia rikoksia. Peitetoimintaa voidaan käyttää yhtäjaksoisesti jopa useita kuukausia. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Peitetoiminnasta päättää Sisäasiainministeriön asetuksella säädetyn poliisiyksikön päällikkö (PoL 3:32a.1 §). Yhteistä peitetoiminnassa ja valeostoissa on, että niistä päättäneen poliisiyksikön tulee laatia toiminnastaan selvitys Sisäasiainministeriölle, joka puolestaan antaa joka vuosi eduskunnan oikeusasiamiehelle kertomuksen peitetoiminnan ja valeoston käytöstä (PoL 3:32a.3 §).

Peitetoiminnan laillisuusvalvonnassa ongelmat ovat hyvin samantyyppisiä kuin telepakkokeinojen valvonnassa, jotka aiheutuvat muun muassa toiminnan salaisuudesta johtuvista erityispiirteistä. Kuitenkin valvontajärjestelmän tehokkuus on salaisuudestakin huolimatta korostuneesti tärkeää. Toisaalta käytännön kentällä peitetoiminnassa on kysymys sen tyyppisestä toiminnasta, että erittäin merkityksellistä on peitetoiminnassa mukana olevien henkilöiden koulutuksellinen ja muunlainen pätevyys. Lisäksi huomiota tulee kiinnittää toiminnan ohjaukseen. Näin ollen on perusteltua, että peitetoiminta otetaan käyttöön vasta huolellisen valmistautumisen ja koulutuksen jälkeen. Suhteellisuutta asiaan tuo se, että peitetoiminta ei jatkossakaan voi kuulua poliisin jokapäiväiseen pakkokeinovalikoimaan. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2003, hakupäivä 8.8.2011.)

5.6.2 Valeostot

Poliisin käytännössä tekemillä valeostoilla on merkitystä lähinnä huumausainerikosten selvittämisessä, jolloin agenttina toimiva poliisi voi tilata huumausainetta markkinoilta. Sen jälkeen, kun välittäjä toimittaa tilatun huume-erän, voidaan hänet ottaa kiinni ja samalla takavarikoida hänen hallussaan olevat huumeet. Huomattavaa on, että poliisi ei saa yllyttää valeoston kohdetta mihinkään uuteen rangaistavaan tekoon. Provokaatio on tämän vuoksi kiellettyä toimintaa, jolla tarkoitetaan rikollista toimintaa harjoittavan henkilön houkuttelemista johonkin uuteen rikokseen, jotta hänet voitaisiin paljastaa. Näin ollen kiellettyä on esimerkiksi se, että valepukuinen poliisi esiintyisi huumausainekauppiaana. Potentiaalisen asiakkaan ostaessa huumetta voitaisiin hänet pidättää tämän oston perusteella. Valeosto itsessään on oikeutettua sen vuoksi, että kyseiset huumeet ovat jo valmiiksi tarjolla markkinoilla ja niitä välittävät henkilöt jo valmiiksi mukana rikollisessa toiminnassa. Tällöin poliisi pyrkii vain estämään rikollisen toiminnan jatkamista ja poistamaan kyseiset huumeet pois markkinoilta. (Jokela 2002, 180.)

Valeostolla tarkoitetaan rikoksen estämiseksi, paljastamiseksi, selvittämiseksi tai rikoksella saadun hyödyn takaisin saamiseksi poliisin tekemää ostotarjousta. Mahdollista on myös näyte-erän luonteiseksi katsottavan esineen, aineen tai omaisuuden ostaminen, jos tilanne ei välttämättä vaadi näyte-erää suurempaa erää tai vastaavasti esineen, aineen tai omaisuuden ostamista yhtenä tiettynä kokonaisuutena. (PoL 3:28 §.) Poliisimiehellä on oikeus valeostoon, jos se on tarpeen kätkemisrikoksen, varkauden taikka sellaisen rikoksen estämiseksi, paljastamiseksi tai selvittämiseksi, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Lisäksi valeostoon voidaan ryhtyä, jos edellä mainittujen rikosten vuoksi laittomasti hallussa pidetty tai kaupattu esine, aine tai omaisuus halutaan löytää tai tällaisella rikoksella saatu hyöty halutaan saada takaisin. (PoL 3:31b §.) Valeostoa on mahdollista käyttää muun muassa kaikkiin huumausainerikoksiin (Jokela 2002, 180). Valeostosta päättää poliisilaitoksen, Keskusrikospoliisin tai Suojelupoliisin päällikkö taikka hänen määräämänsä päällystöön kuuluva poliisimies (PoL 3:32a.2 §).

Käytännön esitutkinnassa valeostoja käytetään pakkokeinona selvästi peitetoimintaa useammin. Valeostojen avulla pyritään paljastamaan esimerkiksi laitonta tai varastettua omaisuutta. Valeostoja voivat käytännössä toteuttaa vain siihen liittyvän erityisen koulutuksen saaneet poliisimiehet. Vastaavasti määräyksen valeoston käyttöön voi antaa vain erityisen koulutuksen

saanut tutkinnanjohtaja. Valestojen kesto aika on tyypillisesti muutamia päiviä. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

6 ESITUTKINTA- JA PAKKOKEINOLAINSÄÄDÄNTÖ UUDISTUU

6.1 Uudistuksen taustasta

Rikosten esitutkintaa sääntelevät esitutkintalaki ja pakkokeinolaki tulivat molemmat voimaan vuonna 1989. Kumpaakin lakia on muutettu moneen otteeseen niiden säätämisen jälkeen. Eduskunnan lakivaliokunta on yleisesti todennut, että esitutkintaviranomaisten toimivaltuuksien useassa vaiheessa tapahtunut laajentaminen on johtanut lopulta vaikeaselkoiseen säännöskokonaisuuteen, jonka vuoksi esitutkintalaki ja pakkokeinolaki on syytä uudistaa kokonaisuudessaan. Perustuslakivaliokunta on todennut, että telepakkokeinojen käyttöä koskeva koskeva lainsäädäntö on yleisesti ottaen vaikeasti sovellettavaa, jonka vuoksi pitäisi ryhtyä toimiin kyseisten säännösten kokonaisuudistuksen aikaansaamiseksi. Lisäksi samalla on myös ennakkoluulottomasti arvioitava nykyisiä oikeusturva- ja valvontajärjestelmiä. Jo vuonna 2005 eduskunta hyväksyi lausuman, jossa edellytetään poliisilain kokonaisuudistuksen valmistelusta siten, että sääntelystä tulee mahdollisimman selkeä ja johdonmukainen. Lainsäädännön selkeyden lisäksi on esiin nostettu turvallisuusviranomaisten toimivaltuuksien ulottuvuus ja käyttämisen edellytykset, kansalaisten oikeusturva sekä yksittäiset lainsäädännön tarkistamistarpeet. (HE 222/2010 vp, 12.)

Tarvetta muuttaa tai täydentää lainsäädäntöä saattaa olla myöskin teknisen kehityksen vuoksi. Tarve liittyy esimerkiksi tietoverkkoon ja sähköisessä muodossa olevaan aineistoon kohdistuviin etsintöihin, takavarikoihin ja niihin kohdistuviin salaiseen tiedonhankintaan. Vaikka kaikkien pykälien muuttamistarvetta ei olisikaan niiden uusiin lakeihin ottamisen yhteydessä, saattaa yksityiskohtaisten perustelujen muuttamiseen ja täydentämiseen olla aihetta. Tämä johtuu parin vuosikymmenen aikana kertyneestä soveltamiskäytännöstä ja sinä aikana annetuista ratkaisuista. Lainsäädännön muuttamisen kannalta tärkeitä asiakokonaisuuksia ovat salaisten pakkokeinojen käytön ja poliisin tiedonhankinnan edellytykset mukaan lukien niihin liittyvät oikeussuojajärjestelyt. (HE 222/2010 vp, 12-13.)

Esitutkintalain ja pakkokeinolain kokonaisuudistuksella on perusta myös edellisen hallituksen hallitusohjelmassa, jonka mukaan kokonaisuudistuksella on tarkoitus tehostaa ja nopeuttaa vaativien rikosasioiden esitutkinta-, syyteharkinta- ja oikeuskäsittelyä. Tämä on tarkoitus toteuttaa

lisäämällä syyttäjien osallistumista esitutkintaan ja varmistamalla tähän riittävät voimavarat. (HE 222/2010 vp, 13.)

Esityksen mukaan ehdotetaan säädettäväksi nykyisin voimassa olevat lait korvaavaksi uusi esitutkintalaki ja uusi pakkokeinolaki, jonka lisäksi esityksessä ehdotetaan tehtäväksi kyseisiin lakeihin paljon teknisluonteisia muutoksia. Uudistuneissa laeissa eri viranomaisten toimivaltuuksia pyritään sääntelemään nykyistä tilannetta täsmällisemmin ja kattavammin, mutta toisaalta uudistuksen tavoitteena on myös paremmin huomioida perus- ja ihmisoikeuksien suoja sekä rikostorjunnan tarpeet. Lisäksi yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteita käsittelevää sääntelyä pyritään nostamaan asetuksesta lakien tasolle. (HE 222/2010 vp, 1.)

Esitutkinta- ja pakkokeinolakien mahdollinen sirpaleisuus ei ole tutkinnanjohtajan mukaan näkynyt häiritsevästi käytännön esitutkinnassa. Näiden lakien soveltamista käytännön tilanteisiin ei pidetä hankalana. Lakien uudistamista odotellaan hieman varauksella, sillä muutosten ennakoidaan aiheuttavan lisähankaluutta, monimutkaistumista ja byrokratisoitumista. Käytännön näkökulmasta turha byrokratia tulisi karsia pois, eikä käytännön työtä tulisi enää lisää vaikeuttaa. Oikeusturva ei kärsi, vaikka lait pidettäisiinkin nykyisellä mallillaan. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Tuomioistuimen näkökulmasta esitutkintalain uudistaminen ei vaikuta käräjäoikeuden työhön kovinkaan paljon, vaan kyseisen lain uudistaminen vaikuttaa lähinnä poliisin työhön. Sen sijaan pakkokeinolain uudistaminen vaikuttaa myös käräjäoikeuden työhön. Voimassaolevaa pakkokeinolakia pidetään yleisellä tasolla suhteellisen toimivana. Käytännössä tulee kuitenkin vastaan tilanteita, joissa pakkokeinolaista ei saa suoraan kunnan vastausta käsiteltävään oikeudelliseen asiaan. Näin ollen pieniä uudistustarpeita nähdään käytännön kannalta pakkokeinolaissa olevan. Nykyisin voimassaolevan pakkokeinolain nähdään antavan käytännön työhön niukasti tulkinnanvaraa, joten lakia on tulkittava sananmukaisesti. Syntynyt oikeuskäytäntö ohjaa pakkokeinolain tulkintaa voimakkaasti. (Karjala 30.9.2011, haastattelu.)

Uudessa esitutkintalaissa säädettäisiin tarkasti esitutkintaviranomaisten alueellisesta toimivallasta, esitutkintatoimenpiteiden siirtämisestä ja esitutkinnan keskeyttämisestä. Uudessa laissa pyrittäisiin sääntelemään esitutkintaperiaatteista hyvin suurelta osin nykyisin voimassa olevan lain mukaisesti. Lakiin otettaisiin uutuutena säännökset epäillyn oikeudesta olla myötävaikuttamatta oman rikoksensa selvittämiseen, suhteellisuusperiaatteesta ja edunvalvojan

määräämisestä lapselle. Myös oikeutta käyttää esitutkinnan aikana avustajaa ja esitutkinnassa käytettävää kieltä koskevia säännöksiä muutettaisiin ja täydennettäisiin. (HE 222/2010 vp, 1.)

Pakkokeinolain arvioinnissa korostuu esitutkintalakea voimakkaammin perus- ja ihmisoikeusnäkökulma. Monilla pakkokeinoilla voidaan esitutkintatoimenpiteitä tuntuvammin ja perusoikeuksien ydinalueelle menevästi puuttua pakkokeinon kohteeksi joutuvien ihmisten oikeuksiin, kuten esimerkiksi salaisia pakkokeinoja käytettäessä. Ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisukäytännön merkitys korostuu perus- ja ihmisoikeuskysymysten arvioinnin lisäksi yleisesti pakkokeinolain soveltamisessa, selkeydessä ja kattavuudessa, joissa on havaittavissa puutteita ja säännöksissä muuttamisen tarvetta. Nämä kysymykset koskevat erityisesti takavarikkoa, etsintää sekä salaisia pakkokeinoja ja näiden suhdetta poliisilaissa säädettyihin tiedonhankintakeinoihin. Taustalla vaikuttaa voimakkaasti perustuslain pykälä, jonka mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. (HE 222/2010 vp, 71.)

Esitutkinnalla on tärkeä merkitys virallisen syyttäjän toimintaan ja rikosoikeudenkäynnin valmisteluun, joka käytännössä ilmenee siten, että syyttäjän asema ja mahdollisuus osallistua esitutkintaan huomioidaan useissa esitutkintalain säännöksissä. Oikeuskirjallisuudessa korostetaan yleisesti syyttäjän vastuuta huolehtia esitutkinnan asianmukaisuudesta. Syyttäjän tehtäviä katsotaan yleisesti olevan muun muassa esitutkinnan lainmukaisuuden toteutumisen seuraaminen. (HE 222/2010 vp, 29.) Poliisin esimerkiksi tulee syyttäjän pyynnöstä toimittaa esitutkinta, lisätutkimuksia sekä noudattaa syyttäjän esitutkinnan turvaamiseksi antamia määräyksiä (ETL 15.2 §). Kyseinen säännös antaa syyttäjälle erittäin vahvat mahdollisuudet ohjata esitutkintaa. Lisäksi syyttäjän asemaan esitutkinnassa liittyy asianosaisten henkilöiden mahdollisuus vaikuttaa esitutkinnan kulkuun syyttäjän kautta (HE 222/2010 vp, 30). Syyttäjä voi esimerkiksi pyytää poliisia suorittamaan esitutkintatoimenpiteen, johon poliisi ei ole asianosaisten pyynnöstä huolimatta suostunut (ETL 15.2 §).

Poliisin ja virallisen syyttäjän yhteistyöhön ja sen käytännön toimivuuteen on viime aikoina suuresti kiinnitetty huomiota Suomessa. Kansainvälisen vertailun tietojen pohjalta on esitetty, että syyttäjä toimii monissa valtioissa tutkinnanjohtajana useammin kuin Suomessa. Näin ollen myös Suomessa voitaisiin esittää perusteita syyttäjän toimimiselle tutkinnanjohtajana ainakin vakavampien rikosten tutkinnassa. Tällainen toimintamalli pakottaisi syyttäjän ja poliisin yhteistyöhön juuri niissä asioissa, joissa yhteistyötä pidetään tärkeimpänä. Tämän järjestelyn

perustellaan myös selkeyttävän tutkinnan johtosuhteita, joka helpottaisi esimerkiksi aikataulujen laatimista. (HE 222/2010 vp, 30-31.)

Vaikka useaan otteeseen on harkittu esitutkinnan siirtämistä syyttäjälle, ei se kuitenkaan ole toteutunut käytännössä. Syyttäjän tutkinnanjohtajuus vaatisi syyttäjälaitokselta nykyistä parempia voimavaroja. Näin ollen käytännössä tarvittaisiin lukumääräisesti lisää syyttäjiä. Lisäksi näiden syyttäjien tulisi olla kykeneviä tutkinnanjohtamiseen, johon kuuluu muun muassa pakkokeinojen käytöstä päättäminen. Ainakaan tällä hetkellä syyttäjälaitoksen voimavarat eivät riitä kovin suureen syyttäjän roolin kasvattamiseen esitutkinnassa. Lisäksi yhtenä perusteluna on, että nykyinen yhteistoiminta ei ole ainakaan vielä tuonut syyttäjille sellaista tutkintakokemusta, jonka avulla syyttäjät kohtuullisessa ajassa pystyisivät tosiasiallisesti ottamaan vastuun tutkinnan johtamisesta. Arvioinnissa lähtökohtana voidaan pitää sitä, että esitutkintalain syyttäjän toimivaltaa koskevat säännökset antavat syyttäjälle laajat toimivaltuudet esitutkinnassa. Tämä on perusteltu väite siitakin huolimatta, että syyttäjä toimii tutkinnanjohtajana vain poikkeustapauksissa eli poliisirikosten tutkinnassa. (HE 222/2010 vp, 31.)

Tulevaisuudessa syyttäjän asemaa esitutkinnassa voidaan vahvistaa entisestään, vaikka syyttäjistä ei tulisikaan muodollisesti esitutkinnan johtajaa. Lisäksi on tarpeellista lisätä yhteistyövelvoitetta ja sitoa syyttäjää tutkinnan suuntaamiseen liittyviin sekä muihin tutkintaratkaisuihin aiempaa enemmän. Tällä tavalla syyttäjäkuntaan kehittyvä vähitellen myös aiempaa parempi asiantuntemus esitutkinnasta ja kokemus esitutkintaratkaisusta. Tämän hallituksen esityksen valmistelun yhteydessä ei tullut esiin sellaisia vahvoja perusteita, jotka johtaisivat käytännön tasolla syyttäjän aseman uudelleenarviointiin. Huomioitavaa on se, että syyttäjällä on pidättämiseen oikeutettuna virkamiehenä laajat toimivaltuudet pakkokeinojen käyttämiseen. Näin ollen syyttäjän toimivalta rinnastuisi edelleen käytännössä tutkinnanjohtajan toimivaltaan. (HE 222/2010 vp, 31.)

Myös käytännön esitutkinnan kannalta esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän yhteistyön tiivistämistä pidetään tarpeellisena ja etenkin vakavien rikosten esitutkinnan aikana on aina selvää, että myös syyttäjä osallistuu prosessiin jo esitutkintavaiheessa. Uhkana kuitenkin nähdään, että syyttäjällä ei välttämättä olisi esitutkinnan kannalta välttämätöntä kokemusta pakkokeinoista. Lisäksi vaarana on, että syyttäjä sekoittaisi esitutkinnan ajatuksen syytekynnykseen, joka kuitenkin on aivan eri asia. Erityisesti vakavampien pakkokeinojen, kuten vangitsemisen kohdalla, pidetään merkittävänä yhteistyötä syyttäjän kanssa. Yhteistyön merkitys

korostuu entisestään, kun pidetään mielessä esitutinnan tarkoitus, eli esitutinnan aikana on tarkoitus saada näyttöä syyttämistä varten. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.) Esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän yhteistyötä on käytännössä tiivistetty paljon jo viimeisten kymmenen vuoden ajan. Mallia tiivistämiselle on haettu Ruotsista. Yhteistyön tiivistämisellä pyritään ennen kaikkea esitutinnan ohjaamiseen ja sen laatuun. Näin ollen tuomioistuimen näkökulmasta katsottuna esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän yhteistyö on jo nykyisellä mallilla tiivistä. Yhteistyön lisätiivistäminen nähdään pelkästään positiivisena asiana, jos sillä saadaan aikaan lisää nopeutta ja laadukkaampaa esitutkintaa. (Karjala 30.9.2011, haastattelu.)

6.2 Muuhun kuin vapautteen kohdistuvia pakkokeinoja koskevat muutokset

Uudessa pakkokeinolaissa tulisi suuria muutoksia etsintää koskeviin säännöksiin. Tarkoituksena on tiukentaa etsinnän edellytyksiä erityisesti silloin, kun etsintä kohdistuu kohteeseen, jossa on syytä olettaa olevan salassapitovelvollisuuden tai –oikeuden piiriin kuuluvaa tietoa. Lisäksi asuntona käytettävän kodin asemaa etsintäkohteena korostettaisiin entisestään. Paikkaan kohdistuvaa etsintää ehdotetaan uudistuksessa jaettavaksi yleiseen kotietsintään, erityiseen kotietsintään (jonka kohteeksi valikoituu salassapitovelvollisuuden tai –oikeuden piiriin kuuluvaa tietoa) sekä paikanetsintään. Lisäksi läsnäoloa ja etsintämenettelyä koskevia säännöksiä tarkennettaisiin ja täydennettäisiin. Ennen erityisen kotietsinnän suorittamista tulisi määrätä asiantunteva etsintävaltuutettu huolehtimaan siitä, että takavarikko tai asiakirjan jäljentäminen ei kohdistu sellaiseen tietoon, jota koskee salassapitovelvollisuus tai –oikeus. Uudistuksen myötä erityisestä kotietsinnästä ja etsintävaltuutetun määräämisestä päättäisi jatkossa pääsäännön mukaan tuomioistuin. (HE 222/2010 vp, 2-3.) Etsintävaltuutetun käyttöönottamisella nähdään esitutinnan kannalta olevan byrokraattisia seurauksia. Lisäkysymykseksi nousee myös, kuka henkilö on sopiva toimimaan etsintävaltuutettuna. Ajatusmalli prosessiin mukaan tuleviin lisähenkilöihin nähdään tulevan ulkomailta. Salassapidettävä tieto nähdään olevan abstrakti käsite, johon ei ole yksiselitteisiä vastauksia. (Soronen 14.9.2011, haastattelu.)

Erityisenä kotietsinnän suojaa nauttivana paikkana nousevat esiin asianajotoimistot ja muut vastaavat paikat, joissa säilytetään tietoa, joka kuuluu salassapitovelvollisuuden tai –oikeuden piiriin. Tällöin kysymys ei ole enää pelkästään etsinnän kohteena olevasta paikasta vaan myös etsinnässä noudatettavasta erityisestä menettelystä. (HE 222/2010 vp, 101.) Valtioneuvoston apulaisoikeuskansleri on puuttunut tähän kysymykseen ratkaisussaan, joka koskee asianajotoimistossa suoritettua kotietsintää (HE 222/2010 vp, 103). Ratkaisun mukaan

asiamiehen tai oikeudenkäyntiasiamiehen hallussa olevan aineiston takavarikoinnissa arka vaihe on takavarikoitavan aineiston etsintävaihe eli kotietsinnän toimittaminen. Tilanteessa halutun aineiston löytäminen edellyttää etsimistä, jolloin käytännössä poliisin tietoon tulee helposti myös todistamiskiellon piiriin kuuluvia tietoja, jotka voivat vielä koskea kyseisessä asiassa täysin ulkopuolisia henkilöitä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on useissa ratkaisuisaan edellyttänyt etsinnän kohteena olevan aineiston yksityiskohtaista rajaamista päätöstä tehtäessä ja etenkin etsintävaiheen yksityiskohtaista sääntelemistä. (Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus oikeuskanslerin virkatoimista ja lain noudattamista koskevista havainnoista vuodelta 2003, 80.)

Lainsäädäntöuudistuksen selvityshenkilön selvityksessä on asetettu kyseenalaiseksi nykyisin vielä voimassa olevan pakkokeinolain mukaiset kotietsinnät siltä osin, kuin on kysymys sellaisesta paikasta, jossa ”rikoksentehtäjillä on tapana oleskella”. Tällaisen sääntelyn katsotaan perustuvan vanhakantaiselle epäilyolettamalle. (HE 222/2010 vp, 102.)

Kansainvälisen vertailun tietojen mukaan kotietsintää koskeva päätöksentekomenettely vaihtelee eri maissa. Esimerkiksi Ruotsissa kotietsinnästä päättää joko tuomioistuin, tutkinnanjohtaja tai syyttäjä. Tanskassa lähtökohtana on tuomioistuimen tekemä ratkaisu kotietsinnästä. Manner- ja Etelä-Euroopassa päätöksentekovalta kuuluu tuomioistuimelle tai tutkintatuomarille. Yhteistä eri maiden oikeusjärjestelmille on se, että poliisi voi ryhtyä kiireellisiin kotietsintöihin eikä tällöin vaadita enää syyttäjän tai tuomioistuimen tekemää ratkaisua asiasta. Suomalaiseen järjestelmään ei ole kohdistettu arvioita, jonka mukaan päätöksenteko kotietsinnän toimittamisesta pitäisi siirtää tuomioistuimelle. Kotietsinnästä päättämisen siirtäminen viralliselle syyttäjälle tai tuomioistuimelle olisi voimavarakysymys viranomaisissa. Lisäksi kotietsinnän suorittamistarve voi olla rikoksen selvittämisen turvaamiseksi niin välitön tai kiireellinen, että poliisimiehellä tulisi jatkossakin olla mahdollisuus suorittaa kotietsintä ilman tuomioistuimen antamaa määräystä. Käytännössä hyvin usein rikoksen selvittäminen ja esitutkinnan turvaaminen edellyttävät, että toimenpiteeseen ryhdytään kiireellisesti. On myöskin asetettu kysymyksenalaiseksi se, missä määrin tuomioistuin kykenee tosiasiallisesti tutkimaan kotietsinnän edellytyksiä. Tämä kysymys on aiheellinen etenkin rutiiniluonteisten rikosten kohdalla. (HE 222/2010 vp, 105.) Myöskään tutkinnanjohtajan näkökulmasta katsottuna ei pidetä perusteltuna siirtää kotietsinnästä päättämistä käräjäoikeuden päätettäväksi (Soronen 14.9.2011, haastattelu).

Aiemmasta huolimatta voidaan esityksen mukaan kuitenkin pitää perusteltuna, että tuomioistuin liitettäisiin mukaan päätöksentekomenettelyyn eräiden paikkaan kohdistuvien etsintöjen osalta.

Tämä toteutettaisiin kansalaisten ja eräiden ammattiryhmien oikeusturvaan liittyvistä syistä. Tämä koskee sellaista etsintää, jossa eritoten etsinnän kohteena olevien tilojen vuoksi on etsinnän kohteeksi syytä olettaa joutuvan tietynlaista tietoa. Tällaisella tarkoitetaan tietoa, josta oikeudenkäymiskaassa tarkoitettu henkilö ei saa todistaa oikeudenkäynnissä. Tällaisella tarkoitetaan myös tietoa, josta oikeudenkäymiskaassa tarkoitettu henkilö saa kieltäytyä todistamasta, jolloin tietoa koskee takavarikointikielto tai asiakirjan jäljentämiskiello. Näin ollen kysymyksessä olisi erityinen kotietsintä. Jotta salassapitovelvollisuus tai -oikeus voidaan turvata, on perusteltua, että tuomioistuin tutkii tällaiseen tilaan kohdistuvan etsinnän edellytysten olemassaolon. Samalla myös tuomioistuimella olisi mahdollisuus määrittää se, mitä tilasta etsitään, ja mitä siellä tutkitaan. (HE 222/2010 vp, 106.)

Toiselta puolen asiaa tarkasteltaessa myös erityisissä kotietsinnöissä tulee ottaa huomioon välttämättömyys- ja tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat. Esimerkiksi tilanteissa, joissa vasta yleisen kotietsinnän aikana huomataan, että etsinnän kohteeksi joutuu salassapitovelvollisuuden tai -oikeuden piiriin kuuluvaa tietoa, tulee myös huomioida etsintää koskevat erityiset säännökset. Käytännössä tällaisissa tapauksissa erityisestä kotietsinnästä voisi päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Kiireellisistä etsinnöistä voisi kotietsinnän ja paikanetsinnän yhteydessä päättää myös poliisimies. Jotta erityisen kotietsinnän tarkoituksen saavuttamista ei vaarannettaisi, tulisi asia ratkaista tuomioistuimessa kuulematta sitä henkilöä, jonka luona etsintä toimitettaisiin. Myös muuten tuomioistuinkäsittelyä koskevien säännösten osalta voidaan soveltuvin osin hyödyntää niitä, joissa säädellään lupa-asian käsittelystä tuomioistuimessa salaisissa pakkokeinoissa. (HE 222/2010 vp, 106.)

Uuden pakkokeinolain etsintää koskevissa säännöksissä säädettäisiin lisäksi uudesta etsintätyyppistä eli laite-etsinnästä. Siinä olisi kysymys tietokoneessa, telepäätelaitteessa tai muussa teknisessä laitteessa tai tietojärjestelmässä etsinnän toimittamishetkellä olevaan tietosisältöön kohdistettavasta etsinnästä. Myös henkilöön kohdistuvaan etsintään koskeviin säännöksiin tehtäisiin joitain täsmennyksiä. (HE 222/2010 vp, 3.)

Lakiuudistuksessa ehdotetaan luovuttavaksi vielä nykyisin voimassa olevan pakkokeinolain hukkaamiskiellosta, jonka seurauksena ainoaksi turvaamistoimeksi jäisi tällöin vakuustakavarikko. Vakuustakavarikon käyttöalaa kuitenkin laajennettaisiin siten, että omaisuutta olisi mahdollista määrätä vakuustakavarikkoon myös rikokseen perustuvan hyvityksen maksamisen turvaamiseksi. Vakuustakavarikon kohteena olevan henkilön oikeusturvaa parantaisi

uusi ehdotus, jonka mukaan henkilöllä olisi oikeus myös vakuustakavarikon aikanakin vaatia tuomioistuinta ratkaisemaan sen, onko vakuustakavarikko pidettävä voimassa. Takavarikkoa koskevat uudet säännösehdotukset säilyisivät entiseen verrattuna suurelta osin ennallaan. Asiakirjan takavarikoiminen pyrittäisiin mahdollisimman suurelta osin korvaamaan sen jäljentämisellä, josta aiheutuu lainsäädännön täydentämistarve. Lakiin otettaisiin uudet säännökset muun muassa uudelleen takavarikoimisesta tai jäljentämisestä. Lisäksi parempaa oikeutta takavarikon kohteeseen liittyvän asian käsittelyä säänneltäisiin nykyistä tarkemmin. Uudessa pakkokeinolaissa ehdotetaan säädettäväksi myös takavarikoimisen sijasta suoritettavista toimenpiteistä eli esineen hävittämisestä, ottamisesta valtion käyttöön ja myymisestä. (HE 222/2010 vp, 2.)

Uuden pakkokeinolain mukaisia salaisia pakkokeinoja olisivat telekuuntelu, tietojen hankkiminen telekuuntelun sijasta, televalvonta, tukiasematietojen hankkiminen, suunnitelmallinen tarkkailu, peitelty tiedonhankinta, tekninen tarkkailu (tekninen kuuntelu, tekninen katselu, tekninen seuranta ja tekninen laitetarkkailu), teleosoitteen tai telepäätelaitteen yksilöintitietojen hankkiminen, peitetoiminta, valeosto, tietolähdetoiminta ja valvottu läpilasku. Osa edellä mainituista keinoista olisi täysin uusia. Lisäksi nykyisin käytössä olevien salaisten pakkokeinojen määritelmiä ja käyttöedellyksiä muutettaisiin. (HE 222/2010 vp, 3.)

Uudessa laissa säädettäisiin peitetoiminnasta nykyistä tarkemmin. Tällöin lähtökohtana olisi se, että peitetoimintaa toteuttava poliisimies ei saa tehdä rikosta eikä aloittaa rikoksen tekemiseen. Peitepoliisilla olisi kuitenkin mahdollisuus vapautua rangaistusvastuusta, vaikka hän olisi syyllistynyt tehtävän toteuttamisen aikana vähäiseen rikkomukseen. Peitetoimintatehtävässä oleva poliisimies voisi rikollisryhmän toimintaan osallistuessaan erittäin tiukoin ehdoin ja rajoitetusti vaikuttaa ryhmän toimintaan, esimerkiksi hankkimalla ryhmälle kulkuvälineitä. Tällöin kuitenkin edellytyksenä olisi, että kyseinen toimenpide tehtäisiin muutenkin, se ei tule aiheuttamaan tiettyä vaaraa tai vahinkoa ja että se merkittävästi edistää peitetoiminnan tavoitteen saavuttamista. Myös tällaisissa tilanteissa peitetoimintaan osallistunut poliisimies voisi vapautua rangaistusvastuusta. Uudistuksen myötä tuomioistuimella olisi valta ratkaista, onko tutkittavana oleva rikollisuus sellaista, jonka tutkinnassa peitetoimintaa on mahdollista käyttää. (HE 222/2010 vp, 3.)

Yleisesti ottaen salaisten pakkokeinojen käytöstä ilmoittamisesta säädettäisiin nykyistä tarkemmin. Kun harkinnassa olisi ilmoituksen lykkäämistä tai kokonaan tekemättä jättämistä,

esimerkiksi peitehenkilönä toimineen poliisimiehen hengen tai terveyden suojaamiseksi, olisi tällöin arvioinnissa otettava huomioon myös asianosaisen oikeus puolustautua asianmukaisesti tai muuten valvoa asianmukaisesti oikeuttaan oikeudenkäynnissä. Uudistuksen myötä myös niin sanotun ylimääräisen tiedon käyttämisestä säädettäisiin nykyistä laajemmin ja tarkemmin. (HE 222/2010 vp, 3.)

Hallituksen esityksen pohjalta hyväksytyt esitutkinta- ja pakkokeinolait on vahvistettu 22.7.2011. Näiden lakien ja muiden samaisen hallituksen esityksen pohjalta hyväksytyjen lakien on määrä tulla voimaan 1.1.2014. (Eduskunta, hakupäivä 13.11.2011.) Tuomioistuimissa tullaan kouluttamaan henkilöstöä lakimuutoksista ja niiden seurauksista ennen lakimuutosten voimaantuloa (Karjala 30.9.2011, haastattelu).

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyön teoriaosuudessa on selvitetty, millaisia muuhun kuin vapauteen kohdistuvat pakkokeinot ovat erityisesti esitutinnan aikana. Työn tarkoitus on ollut saada yksiin kansiin perusasiat kertova teos, joka huomioi vallitsevan lainsäädännön lisäksi tulevat lainsäädäntöuudistukset. Opinnäytetyön tutkimusmenetelmä on lainoppi. Teoriaperusta on luotu voimassa olevan lainsäädännön, hallituksen esitysten, oikeuskirjallisuuden, oikeuskäytännön ja asiantuntijakirjoitusten avulla. Keskeisimmät lähteet työssä ovat esitutkintalaki ja pakkokeinolaki. Käytännön näkökulmaa työhön tuovat kaksi teemahaastattelua, joissa haastateltavina ovat Keskusrikospoliisin rikosylikomisario ja käräjäoikeuden tuomari.

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä pyrittiin selvittämään, mitä esitutkinta on ja millaisia piirteitä siihen liittyy. Esitutkinta on yksi osa laajempaa kokonaisuutta eli rikosprosessia, joka tarkoittaa rikoksen oikeudellista selvittelyä. Esitutinnan päätarkoituksena on saada selvitystä epäilyistä rikoksesta, jonka jälkeen voidaan syyttäjän toimesta suorittaa syyteharkinta ja valmistella mahdollinen rikosoikeudenkäynti. Esitutinnan aikana tulisi saada koottua kaikki se todistusaineisto, jota tarvitaan rikosprosessin myöhemmissä vaiheissa. Esitutkinnalle voidaan löytää useita tehtäviä. Sen aikana pyritään selvittämään rikos, sen teko-olosuhteet, aiheutunut vahinko ja mahdollinen hyöty, asianosaiset ja muut seikat. Lisäksi selvitetään asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, mahdollisuus palauttaa rikoksella saatu omaisuus ja mahdollisuus käsitellä asiaa kirjallisessa menettelyssä. Esitutinnan aikana asia tulee valmistella niin perusteellisesti, että asia on mahdollista ottaa pääkäsittelyssä vastaan yhdellä kertaa. Rikosprosessin kaikissa vaiheissa käytetään pakkokeinoja, jotka tulee kertoa esitutkintapöytäkirjassa. Pakkokeinojen tarkoituksena on hankkia ja varmistaa prosessiin liittyvää aineistoa, turvata prosessin häiriötön kulku ja estää mahdollinen rikollisen toiminnan jatkaminen.

Esitutinnan aloittaminen edellyttää aina syytä epäillä –kynnyksen ylittymistä ja pääsääntöisesti esitutinnan käynnistää poliisille tehty rikosilmoitus. Esitutkintaviranomaisten pitää suorittaa esitutkinta, kun aloittamiskynnys ylittyy. Pääsääntöisesti esitutinnan suorittaa poliisi, joka on yleinen esitutkintaviranomainen. Käytännössä paikallispoliisi tutkii suurimman osan poliisin tietoon tulleista rikoksista. Muita esitutkintaa suorittavia poliisiyksiköitä ovat Keskusrikospoliisi, Suojelupoliisi ja Liikkuva poliisi. Esitutinnan voivat suorittaa myös erityiset esitutkintaviranomaiset, joita ovat rajavartioviranomaiset, sotilasviranomaiset ja tulliviranomaiset.

Esitutinnan johtaminen kuuluu tutkinnanjohtajalle, joka on pidättämiseen oikeutettu virkamies. Hän myös virkamiehenä vastaa mahdollisten pakkokeinojen käytöstä. Lisäksi tutkinnanjohtajalla on vastuu esitutinnan oikeellisuudesta.

Virallinen syyttäjä ei ole rikosprosessin asianosainen esitutkintavaiheessa, vaan sen jälkeen, kun hän on päättänyt nostaa syytteen. Pääsäännön mukaan poliisin tulee ilmoittaa syyttäjälle tutkittavaksi tulleesta rikosasiasta, jos jotain henkilöä epäillään syylliseksi rikokseen. Syyttäjän tehtävänä on työskennellä esitutkinnassa yhteistyössä poliisin kanssa. Vaikka syyttäjä ei kuulukaan varsinaisiin esitutkintaviranomaisiin, on syyttäjälle annettu mahdollisuus vaikuttaa erilaisin tavoin esitutinnan kulkuun. Myöskään tuomioistuin ei ole esitutkintaviranomainen, vaikka sille on annettu lainsäädäntöuudistusten myötä oleellisia tehtäviä esitutkinnan aikana. Pääsääntöisesti esitutkintaa suorittava viranomainen esiintyy pakkokeinovaatimuksen esittäjänä ja hakijana tuomioistuimessa. Syyttäjä ja tuomioistuin toimivat myös yhteistyössä, sillä syyttäjän tulee toimittaa tuomioistuimelle esitutkintapöytäkirja, todisteet, todisteena käytettävät esineet ja muut tarpeelliset asiakirjat. Nämä toimitetaan joko haastehakemuksen yhteydessä tai välittömästi syytteen nostamisen jälkeen.

Suomen lainsäädännön mukaan julkisen vallan käytön pitää perustua lakiin ja eri viranomaisten toimivaltuudet yritetään säätää mahdollisimman yksityiskohtaisesti laintasolla. Laintasoinen sääntely on erittäin merkityksellistä esitutkinnan aikana käytettävien pakkokeinojen ja muiden vastaavanlaisten viranomaistoimien kohdalla, koska niiden vaikutukset kohdistuvat yksityisiin henkilöihin. Perusoikeudet ovat saaneet jalansijaa erityisesti kahden viimeisen vuosikymmenen aikana, kun tuomioistuimet ja muut viranomaiset ovat alkaneet käyttämään perusoikeussäännöksiä yksittäisissä ratkaisuisissa. Perusoikeussäännösten tarkoituksena on turvata ihmisarvon loukkaamattomuus, yksilön vapaus ja oikeudet ja edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Jo perinteisesti kansalaisille on turvattu perinteisiä vapausoikeuksia, kuten esimerkiksi sananvapauden ja omaisuuden suoja. Julkisen vallan tulee turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen, joten julkisen vallan edustajien pitää itse pidättäytyä loukkaamasta perusoikeuksia ja heidän tulee aktiivisin toimenpitein edistää näiden oikeuksien toteutumista. Lisäksi ihmisoikeussopimukset ovat osana Suomen oikeutta, joten niihin liittyvät sopimusmääräykset ovat rinnastettavissa valtion sisäisen lain säännöksiin ja myöskin sovellettavissa niiden tavoin.

Toisena tutkimuskysymyksenä oli selvittää, mitä rikosprosessuaaliset pakkokeinot ovat ja miten niitä voidaan esitutkinnassa hyödyntää. Yleisellä tasolla puhuttaessa rikosprosessuaaliset pakkokeinot ovat sellaisia toimenpiteitä, joilla on mahdollista puuttua yksilön lailla suojattuihin oikeushyviin jopa fyysistä pakkoa käyttäen. Pakkokeinojen käyttäminen edellyttää, että on tapahtunut tai epäillään tapahtuneeksi rikos. Poliisin suorittamassa esitutkinnassa pakkokeinot ovat erittäin merkityksellisessä asemassa. Pakkokeinot ovat haastattelun mukaan välttämätön työväline poliisin toiminnassa. Pakkokeinoja on mahdollista käyttää kaikissa ja kaikenlaisissa poliisin tutkimissa rikosjutuissa. Rikosprosessuaalisia pakkokeinoja on mahdollista käyttää myös esitutkintavaiheen päättymisen jälkeen. Pakkokeinojen käyttämiseen liittyy paljon toimivaltaan ja määräaikoihin liittyviä sääntöjä, jotka nähdään käytännön työn kannalta selvinä ja positiivisesti käytännön työtä ohjaavina.

Pakkokeinolainsäädännössä rikosprosessuaaliset pakkokeinot jaotellaan kahteen ryhmään, vapautteen kohdistuviin ja muuhun kuin vapautteen kohdistuviin pakkokeinoihin. Vapautteen kohdistuvia pakkokeinoja ovat muun muassa vangitseminen ja matkustuskielto. Muuhun kuin vapautteen kohdistuvia pakkokeinoja ovat puolestaan takavarikko ja tutkimuspaikan eristäminen, hukkaamiskiello ja vakuustakavarikko, kotietsintä, henkilöön kohdistuva etsintä ja henkilötuntomerkkien ottaminen, telekuuntelu, televalvonta ja tekninen tarkkailu sekä peitetoiminta ja valeostot. Haastattelun pohjalta erittäin merkityksellisiksi pakkokeinoiksi nousivat niin sanotut salaiset pakkokeinot, kuten telepakkokeinot. Pakkokeinojen olemassaoloaikojen välillä voidaan nähdä suuria ajallisia vaihteluita, sillä vapautteen kohdistuvat pakkokeinot ovat ajallisesti kaikkein vanhimpia. Peitetoiminta ja valeostot puolestaan ovat tulleet vasta 2000 – luvulla. Pakkokeinojen välillä voidaan nähdä vaihtelua myös niiden kestoajan välillä. Esimerkiksi kotietsintä nähdään haastattelun mukaan hetkellisenä pakkokeinona, kun taas takavarikko ja telekuuntelu pitempikestoisia pakkokeinoina. Pitempikestoisia pakkokeinoja rajoittaa kuitenkin laissa säädetyt määräajat.

Yhteistä kaikille rikosprosessuaalisille pakkokeinoille on se, että niiden kautta on mahdollista puuttua sellaisiin yksilön oikeushyviin, joita pääsäännön mukaan lainsäädäntö suojaa erilaisia viranomaistoimenpiteitä vastaan. Näiden pakkokeinojen käyttäminen vaatiikin laintasoista toimivaltasäännöstä. Lisäksi näihin pakkokeinoihin on mahdollista alkaa vain laissa säädetyin tarkoituksen puitteissa ja säädettyjen edellytysten täytyessä. Yhteistä rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttämiselle on se, että niiden käyttö edellyttää tapahtunutta rikosta tai epäilyä rikoksen tapahtumisesta. Kaikille pakkokeinoille yhteistä on myös, että jokaisen pakkokeinon

käyttöön vaadittavat edellytykset tulee täytyä aina kulloisessakin tilanteessa. Jokaiselle yksittäiselle pakkokeinolle on laintasoisesti säädetty omia erityisiä edellytyksiä kyseessä olevan pakkokeinon käyttämiseen. Yhteenvetona rikosprosessuaalisiin pakkokeinoihin liittyvistä edellytyksistä voi tutkimuksen perusteella todeta sen, että niiden avulla pyritään turvaamaan pakkokeinon kohteeksi joutuvien henkilöiden oikeusturvasta. Pakkokeinojen kiireellisyys, mahdollinen lyhyt kestoajka ja pakkokeinojen salaisuus luovat kuitenkin omat haasteensa oikeusturvan valvomisessa.

Esitutkinnassa ja pakkokeinoissa noudatettavat periaatteet ohjaavat laajassa mittakaavassa käytännön toimia. Näistä periaatteista ei välttämättä voida johtaa mitään yksiselitteistä ja konkreettista ratkaisua käytännön ongelmaan, mutta niiden avulla pyritään hahmottamaan suuntaviivoja yksittäisille ratkaisuille. Esimerkiksi vähimmän haitan periaatteen mukaan esitutinnan aikana ei kenenkään henkilön oikeuksiin saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä. Esitutkinta pitää myös hoitaa siten, ettei kenellekään aiheuteta tarpeettomasti haittaa tai vahinkoa. Tällä periaatteella pyritään korostamaan sitä, että käytännössä toteutettavalla pakkokeinolla ei saa olla rankaisullisia päämääriä. Pakkokeinoja on mahdollista käyttää vain lain mukaisessa prosessuaalisessa tarkoituksessa.

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että rikosten erilaisuus vaikuttaa käytettäviin pakkokeinoihin ja koko esitutinnan kulkuun. Suhteellisuusperiaatteen mukaisesti mitä ankaramman pakkokeinon käyttäminen on kyseessä, sitä ankarammin rangaistavaa rikosta sen käyttö edellyttää. Lisäksi käytännön työssä vakavamman pakkokeinon käyttäminen vaatii enemmän harkintaa ja näyttöä tukevia indisioita. Tuomioistuimelta lupaa haettavalle pakkokeinolle laki asettaa tiukat edellytysvaatimukset, jotka ohjaavat luvan myöntämisestä pakkokeinon käyttämiseen. Vaikka vallitseva oikeuskäytäntö ohjaakin vahvasti käytännön työtä, tarvitaan harkintaa erityisesti lain sanamuotojen tulkinnassa. Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännöstä löytyy paljon todennäköisyyden astetta kuvaavia ilmaisuja, joita esitutkintaviranomaisten tulee tulkita ammattitoiminnan myötä kertyneellä elämäkokemuksella. Haastattelun pohjalta näyttäisi siltä, että käytännössä tutkinnanjohtajan on suhteellisen helppo valita eri tilanteisiin sopiva pakkokeino. Valintatilanteita silmälläpitäen suuren painoarvon saa työvuosien tuoma kokemus pakkokeinoista.

Kolmantena tutkimuskysymyksenä oli selvittää, millaisia muuhun kuin vapautteen kohdistuvat pakkokeinot ovat ja miten niitä pystytään käytännössä hyödyntämään. Muuhun kuin vapautteen

kohdistuvat pakkokeinot –termi käsittää suuren joukon erilaisia pakkokeinoja, jotka kaikki ovat käytännössä tarpeellisia ja käyttökelpoisia.

Tutkimuksen mukaan takavarikkoa käytetään käytännössä hyvin usein tilanteissa, joissa esineellä tai asiakirjalla on todistusarvoa. Takavarikkoa käytetään myös, jos kohde on viety joltain henkilöltä rikoksella. Tyypillisesti takavarikko liitetään huumausainerikoksiin ja kirjanpitorikoksiin. Takavarikon edellytyksenä ei pääsääntöisesti ole, että tutkittavasta rikoksesta olisi säädetty jokin enimmäisrangaistus. Lisäksi takavarikointi on mahdollista kohdistaa kaikenlaatuiseen omaisuuteen ja hyvin tyypillistä on takavarikoida erilaisia rikoksen tekemiseen liittyviä välineitä. Laajennettu rikoksesta saadun hyödyn menettäminen merkitsee käytännössä, että takavarikon kohteeksi voi joutua sellaisetkin henkilöt, jotka ilman tätä säännöstä eivät joutuisi takavarikon kohteeksi. Tutkimuspaikan eristäminen puolestaan on käyttökelpoinen pakkokeino silloin, kun jokin tietty alue halutaan sulkea rikoksen selvittämiseksi. Käytännössä sitä hyödynnetään erityisesti vakavien rikosten tutkinnassa ja sen tyypillinen kestoaika on muutamia vuorokausia. Poliisilla on oikeus eristää tutkimuspaikka, mutta lainvastaisiin määräyksiin ei tällöin ole kuitenkaan luvallista mennä.

Hukkaamiskieltoa ja vakuustakavarikkoa käytetään yleisesti saamisten turvaamisena. Laajasti näitä käytetään erityisesti talousrikosjutuissa turvaamistoimena. Nämä pakkokeinot ovat selvästi tuomioistuinpainotteisia. Tuomioistuin määrää henkilön omaisuutta laitettavaksi hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon tietyn rahamäärän arvosta. Pakkokeinon kohteeksi joutuvien rahasummien määrä vaihtelee suuresti. Mielenpitoiset neljän kuukauden määräajan keston riittävydestä vaihtelivat selvästi haastateltavien välillä. Poliisin näkökulmasta katsottuna määräajan pidennyspyynnöt ovat lisätyöllistävä seikka, kun taas tuomioistuimen näkökannasta katsottuna kyseinen määräaika on riittävä ja ihmisten oikeusturvaa korostava seikka.

Kotietsintä on selkeästi poliisin toimivaltaan kuuluva pakkokeino. Kotietsinnässä voidaan etsiä sekä esinettä, että jotain henkilöä. Esineellinen kotietsintä edellyttää kuuden kuukauden vankeusrangaistusuhkaa ja sen tarkoituksena voi olla etsiä mitä moninaisempia asioita ja esineitä. Tyypillisesti käytännössä etsitään esimerkiksi muistiinpanoja, kännyköitä, rikoksentekovälineitä, tietokoneita ja kirjanpitoaineistoa. Haastattelun mukaan myös jokin hyvin mitättömältä vaikuttava esine voi olla esitutkinnalle merkityksellinen. Kotietsinnällä on vahva liittymäkohta takavarikkoon, sillä takavarikko voi monesti edellyttää kotietsinnän tekemistä. Kotietsintä henkilön löytämiseksi tehdään esimerkiksi silloin, kun halutaan tavoittaa kiinni otettava

tai tuomioistuimeen tuotava henkilö. Henkilöllistä kotietsintää ei pääsäännön mukaan ole asetettu riippuvaiseksi rikoksen suuruusluokasta. Tutkimuksen mukaan henkilöllinen kotietsintä kohdistuu käytännössä tyypillisesti epäillyn henkilön lähiomaisiin ja seurustelukumppaneihin.

Tutkimuksen mukaan kotietsintä on pakkokeinona paljon käytetty. Jos vaadittu kuuden kuukauden vankeusrangaistusuhka täyttyy, suorittaa poliisi hyvin tyypillisesti kotietsinnän. Käytännössä poliisilla on siis hyvin pieni kynnys lähteä suorittamaan kotietsintää. Sivullisen henkilön luona tehtävä kotietsintä edellyttää tietysti korkeampaa etsintäkynnystä. Kotietsinnästä päättää pääsääntöisesti pidättämiseen oikeutettu virkamies. Tavallisesti kotietsintään osallistuu vähintään kaksi henkilöä ja mukana on usein myös poliisikoira. Pääsääntöisesti kotietsintä aloitetaan esittämällä kirjallinen kotietsintämääräys ja suullista määräystä käytetään lähinnä vain kiiretapauksissa. Kotietsintä tulee suorittaa mahdollisimman vähin haitoin ja vahingoin. Kotietsinnän tyypillinen kestoaika on muutamasta minuutista muutamaan päivään.

Henkilöön kohdistuva etsintä edellyttää vähintään kuuden kuukauden vankeusrangaistusuhkaa. Tätä pakkokeinoa voidaan käyttää myös apuna muiden pakkokeinojen toteuttamiselle, kuten esimerkiksi takavarikoitavan esineen löytämiseksi. Henkilöntarkastuksessa tarkastetaan tyypillisesti muun muassa taskut ja laukku. Henkilönkatsastuksessa tarkastukset kohdistuvat aina elävän henkilön kehoon ja ruumiinonteloihin. Myös puhalluskoe on tyypillinen poliisin suorittama pakkokeino. Henkilötuntemerkkejä otetaan rikoksesta epäillyistä henkilöstä tyypillisesti henkilön tunnistamista, rikoksen selvittämistä ja rikosentekijän rekisteröintiä varten. Hyvin tyypillisesti otetaan esimerkiksi sormen- ja kädenjäljet, ääninäyte, valokuva sekä tuntemerkkítiedot.

Telepakkokeinot eli telekuuntelu, televalvonta ja tekninen tarkkailu ovat siinä mielessä hieman poikkeuksellisia pakkokeinoja, että usein ne kohdistuvat myös sellaisiin henkilöihin, joita ei varsinaisesti itse epäillä rikoksesta. Telepakkokeinojen kohteena olevilla henkilöillä on mahdollisuus reagoida pakkokeinojen käyttöön vähäisemmässä määrin kuin tavallisempiin pakkokeinoihin, sillä ne toteutetaan salaisesti. Nämä pakkokeinot toteutetaan teknisten järjestelyjen avulla, jotka ovat kalliita ja käytännössä työläitä. Ne kestävät myös ajallisesti pitkään. Telepakkokeinot ovat käyttökelpoisia erityisesti huumausainerikosten tutkinnassa, mutta myös esimerkiksi henkirikosten ja talousrikosten tutkinnassa. Tutkimuksen mukaan telekuuntelu ja televalvonta ovat yleisimpiä telepakkokeinoja, kun taas tekninen tarkkailu on harvinaisempaa. Telepakkokeinojen nähdään olevan käytännön esitutkinnassa perustyökaluja, joilla on erittäin tärkeä merkitys rikosten tutkinnassa. Keskimäärin telepakkokeinojen kohteeksi joutuvat henkilöt

ovat 18-30 –vuotiaita miehiä. Oikeusturvakysymykset nousevat merkittävään asemaan telepakkokeinojen salaisesta luonteesta johtuen, joten päätöksenteko näiden pakkokeinojen käyttämisestä on pääsääntöisesti uskottu poliisiorganisaation ulkopuolelle eli tuomioistuimelle. Pääsääntöisesti pakkokeinon kohteeksi joutuneille henkilöille tulee myöhemmin ilmoittaa heihin kohdistuneista salaisista pakkokeinoista.

Kun tuomioistuin ottaa käsiteltäväkseen teknistä kuuntelua koskevan lupa-asian, se määrää julkisen asiamiehen valvomaan rikoksesta epäillyn ja muiden kuuntelun kohteeksi joutuvien henkilöiden etuja. Poliisin näkökulmasta katsottuna julkinen asiamies nähdään tässä prosessissa vain turhana opponijana, jolla ei nähdä olevan kovinkaan suurta roolia asian ratkaisemisen kannalta. Tuomioistuimen näkökulmasta julkisen asiamiehen käyttö on erittäin harvinaista käytännössä, vaikka tuomarin mukaan julkinen asiamies on positiivinen asia tuoden läpinäkyvyyttä prosessille. Käytännön kannalta nähtäisiin olevan hyvä asia, jos käytettävissä olevia asiamiehiä olisi useampi henkilö.

Peitetoiminta ja valeostot ovat selvästi poliisille kuuluvia rikosprosessuaalisia pakkokeinoja. Ne ovat kaikkein uusimpia pakkokeinoja, joiden kehittäminen jatkuu edelleen. Nämä niin sanotut epäsovinnaiset pakkokeinot kuuluvat poliisiorganisaatiossa vain Suojelupoliisille ja Keskusrikospoliisille. Vaikka niitä käytetään määrällisesti suhteellisen vähän käytännössä, on niiden käyttömahdollisuus merkityksellistä erityisesti vakavan ja järjestäytyneen rikollisuuden tutkinnassa. Peitetoiminnasta on oikeutettu päättämään vain poliisiyksikön päällikkö ja valeostoista poliisilaitoksen, Keskusrikospoliisin tai Suojelupoliisin päällikkö tai määrätty päällystöön kuuluva poliisimies. Yhteistä näille pakkokeinoille on, että ne ovat salaisia ja että niiden käytöstä tulee laatia vuosittain selvitys Sisäasiainministeriölle.

Neljäntenä tutkimuskysymyksenä oli selvittää, miten esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädäntö uudistuu tulevina vuosina. Tutkimuksen mukaan esitutkinta- ja pakkokeinolakien koetaan monien eri tahojen mukaan olevan uudistamisen tarpeessa. Hallituksen esityksen (222/2010 vp) mukaan pääpainona uudistamisessa ovat lakien ja viranomaisten toimivaltuuksien selkeyttäminen, oikeusturvan parantaminen ja lainsäädännön uudistaminen nykyisen teknisen kehityksen vuoksi. Uudistuksen tavoitteena on yleisesti ottaen tehostaa koko rikosprosessia eli esitutkinta-, syyteharkinta- ja oikeuskäsittelyä. Uudistuksessa pyritään huomioimaan paremmin perus- ja ihmisoikeuksien suoja, joka on olennainen seikka rikosprosessuaalisista pakkokeinoista

puhuttaessa. Hallituksen esityksen pohjalta hyväksytyjen uusien esitutkinta- ja pakkokeinolakien on määrä tulla voimaan 1.1.2014.

Tutkimuksessa selvisi, että poliisin näkökulmasta esitutkinta- ja pakkokeinolakien mahdollinen hajanaisuus ei näy negatiivisella tavalla käytännössä tehtävässä esitutkinnassa. Lakien uudistaminen nähdään hieman negatiivisena asiana, sillä sen pelätään aiheuttavan lisää hankaluutta, byrokratiaa ja monimutkaistavan käytännön työtä. Lakien nykyisellään pitämällä ei poliisin näkökulmasta vähennetä kansalaisten oikeusturvaa. Tuomioistuimen näkökulmasta esitutkintalain uudistus ei vaikuta juurikaan käräjäoikeuden työhön. Tuomioistuimelle on enemmän merkitystä pakkokeinolain uudistuksessa. Myös tuomioistuimen näkökulmasta vielä voimassaolevaa pakkokeinolakia pidetään melko toimivana. Pientä uudistustarvetta nähtäisiin olevan siinä, että uudesta pakkokeinolaista saisi suuremman vastauksen käsillä olevaan käytännön ongelmaan, jolloin säästyisi työaikaa muille asioille. Vielä nykyisin voimassaolevalle pakkokeinolaille on syntynyt vahva oikeuskäytäntö, joka ohjaa voimakkaalla tavalla lain tulkintaa. Uuden pakkokeinolain voimaantulon jälkeen kestää aikansa, ennen kuin uuden lain mukainen oikeuskäytäntö ehtii muotoutua.

Uudistuksessa pohditaan laajasti syyttäjän roolia esitutkinnassa. Vaikka esitutkinnan johtovastuuta on väläytely siirrettäväksi poliisilta syyttäjälle, ei se saa kannatusta ainakaan tämän hallituksen esityksen pohjalta. Syynä pidetään muun muassa sitä, että se vaatisi syyttäjälaitokselta lisää resursseja, eikä syyttäjillä katsota olevan vaadittavaa esitutkintakokemusta. Tulevaisuudessa realistisempaa näyttäisi olevan syyttäjän aseman vahvistaminen esitutkinnassa ja yhteistyövelvoitteen lisääminen poliisin kanssa. Tutkimuksen mukaan poliisin näkökulmasta esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän yhteistyön tiivistäminen nähdään tarpeellisena asiana. Uhkakuvana kuitenkin pidetään syyttäjän vähäistä kokemusta pakkokeinoista ja mahdollista esitutkinnan sekoittamista syytekynnykseen. Tuomioistuimen näkökulmasta poliisin ja syyttäjän yhteistyötä on lisätty paljon jo ennen tätä kyseessä olevaa uudistustakin. Yhteistyön tiivistäminen nähdään hyvänä asiana, jos se tuo mukanaan nopeutta ja laatua esitutkintaan.

Uudistuksen mukaan suomalaisessa oikeusjärjestyksessä kotietsinnästä päättämistä ei tulisi siirtää tuomioistuimen päätettäväksi. Syynä pidetään viranomaisten voimavarakysymyksiä ja tilanteiden kiireellisyyttä, jolloin poliisilla on mahdollisuus suorittaa kotietsintä nopeammin ilman tuomioistuimelta haettavaa lupaa. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että myöskään

poliisin näkökulmasta ei pidetä perusteltuna siirtää kotietsinnästä päättämistä tuomioistuimen päätettäväksi. Uudistuksessa kaavillaan kuitenkin tiukennettavan etsintää koskevia säännöksiä etenkin silloin, kun etsintä kohdistuu kohteeseen, jossa voi olla salassapitovelvollisuuden tai – oikeuden piiriin kuuluvaa tietoa eli kun kyseessä on erityinen kotietsintä. Tällöin tuomioistuimella olisi mahdollisuus tutkia etsinnän edellytysten olemassaolo ja määrittää se, mitä tilasta etsitään ja mitä siellä tutkitaan. Ennen erityistä kotietsintää tulisi määrätä etsintävaltuutettu, joka huolehtisi, ettei mahdollinen takavarikko tai asiakirjan jäljentäminen kohdistu salassapidettävään tietoon. Tutkimuksen perusteella poliisin näkökulmasta etsintävaltuutetun käyttöä on nähdään olevan byrokraattisia ja negatiivisia seurauksia. Etsintävaltuutetun ihanteen nähdään tulevan ulkomailta. Kiireellisissä tilanteissa erityisestä kotietsinnästä voisi edelleen päättää tutkinnanjohtaja ilman tuomioistuimen lupaa.

Lakiuudistuksen mukaan hukkaamiskiellosta pakkokeinona luovutettiin ja jäljelle jäävän vakuustakavarikon käyttöalaa laajennettiin. Takavarikkoa koskeva säännöstö pidettäisiin pääosin ennallaan ja asiakirjan takavarikoiminen pyrittäisiin korvaamaan asiakirjan jäljentämisellä. Lisäksi takavarikoimisen sijasta ehdotetaan esineen hävittämistä, ottamista valtion käyttöön ja esineen myymistä.

Salaisten pakkokeinojen määrä lisääntyy ehdotuksen mukaan. Tämän lisäksi salaisten pakkokeinojen määritelmät ja käyttöedellytyksiä muutetaan. Peitetoiminnasta pyritään ehdotuksen mukaan sääntelemään entistä tarkemmin. Lähtökohtana edelleen olisi se, että peitetoimintamiehellä ei ole oikeutta tehdä rikosta tai aloittaa rikoksen tekemiseen. Tiettyjen tiukkojen edellytysten täytyessä peitetoimintamiehellä olisi kuitenkin oikeus vapautua rangaistusvastuusta, vaikka hän peitetoiminnan aikana olisi syyllistynyt vähäiseen rikkomukseen. Merkittävää uudistuksessa on se, että tuomioistuimelle annettaisiin valta ratkaista, onko tutkittava rikollisuus sellaista, jonka tutkinnassa on peitetoimintaa pakkokeinona mahdollista käyttää. Yleisesti ottaen salaisten pakkokeinojen käyttämisestä tulisi ilmoittaa nykyistä tarkemmin. Näin parannetaan muun muassa asianosaisen oikeutta puolustautua ja valvoa asianmukaisesti oikeuttaan. Lisäksi ylimääräisen tiedon käyttämisestä tulisi säätää laajemmin ja tarkemmin.

Opinnäytetyön tuloksia voi käytännössä hyödyntää esimerkiksi silloin, kun tietoa etsivä henkilö haluaa saada perustiedot esitutkinnasta, pakkokeinoista ja näihin vaikuttavista lakiuudistuksista. Vaikkakaan tämän laajuudessa työssä ei voida mennä hirveän syvälle ja kaikenkattavasti näihin

teemoihin, voi tämän opinnäytetyön vahvuutena kuitenkin pitää sitä, että siinä annetaan lukijalle yksissä kansissa perustiedot edellä mainituista teemoista. Tutkimusta edetessä havaitsin, että tämän aihealueen asiat ovat liian paljon hajallaan ja irrallisina toisistaan, jolloin lukija ei välttämättä hahmota isoja kokonaisuuksia ja asioiden linkittymistä toisiinsa, kuten esimerkiksi esitutkintaa yhtenä osana rikosprosessia, perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamista pakkokeinojen käytön takana ja yksittäisten pakkokeinojen tosiasiallista kietoutumista toisiinsa. Opinnäytetyön vahvuutena pidän myös sitä, että sen lukemalla voi aiheeseen saada käytännön näkökulmaa, jota ei pelkästään kirjoja lukemalla voi oppia. Haastattelujen antina teorian ohella pidän erityisesti sitä, että niistä lukija voi saada perspektiiviä asioihin ja huomata asioiden erilaisia painoarvoja. Käytännön näkökulman myötä asia ei vaikuta enää yksioikoiselta, vaan haastattelujen myötä lukija huomaa, kuinka paljon tosiasiallisessa käytännön työssä tarvitaan myös pohdintaa ja erilaisten tilanteiden punnintaa.

8 POHDINTA

Opinnäytetyön tavoitteena oli tutkia rikosprosessuaalisia pakkokeinoja erityisesti esitutinnan aikana. Rikosprosessuaalisista pakkokeinoista tein aiheen täsmällisemmän rajauksen muuhun kuin vapautteen kohdistuviin pakkokeinoihin, koska vapautteen kohdistuvat pakkokeinot olivat minulle hieman tutumpia jo entuudestaan. Opinnäytetyön tarkoituksena oli saada yksiin kansiin perusasiat kertova teos, joka huomioi vallitsevan nykytilanteen lisäksi myös tulevien vuosien lainsäädäntöuudistukset. Työn laajuuden ja opiskelijan omien resurssien vuoksi aihetta joutui rajaamaan jo alkumetreillä hyvin jyrkästi, jotta työstä ei tule liian laajaa. Aiheen rajaus onnistui tekijän näkökulmasta hyvin. Opinnäytetyö sisältää paljon asiaa ja mukaan valitut asiat muodostavat selkeän kokonaisuuden. Jos työtä ei olisi rajattu, olisi tuloksena ollut vain pelkkä pintaraapaisu laajasta kokonaisuudesta. Aiheen rajaamisen avulla voin opinnäytetyössäni vahvasti korostaa sitä, kuinka nämä eri teemat rakentuvat toistensa päälle ja kuinka niille voidaan löytää lukuisia yhtymäkohtia, unohtamatta kuitenkaan erilaisuutta.

Opinnäytetyöni on laadullinen tutkimus, jonka tarkoituksena on ymmärtää enemmän aiemmin mainittuja teemoja. Opinnäytetyön tarkoituksena ei ollut saada tilastollisesti yleistettäviä tuloksia, vaan teorian syventäminen ja käytännön näkökulman saaminen teemaan. Tutkimuksen myötä laadullisen tutkimuksen valinta myös osoittautui oikeaksi vaihtoehdoksi juuri tähän aiheeseen. Tutkimusmenetelmänä opinnäytetyössä minulla oli lainoppi, joten teoriaperusta työhön luotiin lainsäädännön, hallituksen esitysten, oikeuskirjallisuuden, oikeuskäytännön ja asiantuntijakirjoitusten perusteella. Päälähteinä toimivat selkeästi esitutkinta- ja pakkokeinolait. Käytännön näkökulmaa asiaan saatiin kahdella teemahaastattelulla. Haastateltavat olivat poliisin puolelta Keskusrikospoliisin rikosylikomisario ja tuomioistuimen puolelta käräjäoikeuden käräjätuomari.

Jo heti alusta alken työn tekemisessä oli selvää aiheen kulkeminen yleisemmästä yksityiseen suuntaan. Aluksi työssä tutkittiin yleisesti esitutkintaa ja siihen liittyviä piirteitä. Tämä oli tarpeellista sen vuoksi, että lukija piti johdatella perustietoihin, jonka päälle kaikki muu myöhemmin esitetty rakentuu. Tämän jälkeen oli perusteltua kertoa yleisesti kaikista rikosprosessuaalisista pakkokeinoista, koska yksittäisten pakkokeinojen näennäisen erilaisuuden vuoksi näille keinoille löytyy myös monia yhdistäviä piirteitä, jonka pohjalle kaikki rikosprosessuaaliset pakkokeinot rakentuvat. Tämän jälkeen kerrottiin yleisesti esitutkinnassa ja

pakkokeinojen käytössä noudatettavista periaatteista, jonka jälkeen pureuduttiin yksitellen keskeisimpiin muuhun kuin vapautteen kohdistuviin pakkokeinoihin. Yhtenä teemana opinnäytetyössä oli tutkia alustavasti sitä, millaiseen myllerrykseen esitutkinta- ja pakkokeinolait joutuvat tulevina vuosina. Tämä luku oli perusteltua ottaa työhön mukaan siksi, että aihetta tulee selvästi peilata ympäröivään yhteiskuntaan, sen muutoksiin ja lainsäädännön uudistumiseen. Jos tämä luku olisi jäänyt työstä pois, olisi työ ollut muutaman vuoden sisällä jo vanhentunut. Vaihtoehtoisesti, jos olisi esitelty vain uuden tulevan lain mukainen tilanne, olisi lukijan ollut mahdotonta peilata teemoja suhteessa aiemmin voimassa olleeseen tilanteeseen.

Yhteenvedona opinnäytetyön tutkimustuloksista voi todeta, että käsite esitutkinta on hyvin laaja kokonaisuus. Esitutinnan painoarvoa lisää se, että rikosprosessin muiden vaiheiden onnistuminen aina rikosoikeudenkäyntiin saakka on täysin riippuvainen kunnolla tehdystä pohjatyöstä eli esitutkinnasta. Näin ollen on myös perusteltua, että pakkokeinoja pystytään käyttämään esitutinnan aikana. Rikosprosessuaaliset pakkokeinot ovat jokapäiväisiä työvälineitä, joita käytetään päivittäin rikosprosessin vaiheissa. Pakkokeinojen kautta on mahdollista mennä hyvin vahvalla tavalla ihmisten sellaisille elämänalueille, jotka pääsääntöisesti ovat turvattuja ulkopuolisilta puuttumisilta. Tämän vuoksi pakkokeinojen käyttöä säädellään tarkasti. Muuhun kuin vapautteen kohdistuvat pakkokeinot ovat värikäs joukko erilaisia toimenpiteitä, joille löytyy paljon myös yhdistäviä seikkoja. Nämä pakkokeinot eroavat toisistaan muun muassa edellytysvaatimusten, käyttötavan, kestoajan ja käytön yleisyyden perusteella. Yhdessä ne muodostavat toimivan moniosaisen väripaletin. Esitutkinta- ja pakkokeinolakien tulevien vuosien uudistus ei pääpiirteissään tuo kovin isoja muutoksia käytäntöön. Uudistuksen vaikutus taitanee olla tiettyjen periaatteellisten seikkojen korostamisessa, viranomaisten yhteistyön lisäämisessä ja lainsäädännön selkeyttämisessä. Lisäksi uudistus osoittaa rohkeutta vallitsevan tilanteen kriittiseen arviointiin.

Opinnäytetyö on mielestäni onnistunut sen vuoksi, että työn myötä onnistuin selvittämään vastauksia niihin kysymyksiin, mihin olin alunperin lähtenytkin hakemaan vastausta. Jo heti alusta alkaen oli selvää, että valitsemani aihe on erittäin teoreettinen, laaja ja haastava. Nämä ennakkotiedot toisaalta toivat lisähaastetta työn tekemiselle, mutta osaltaan auttoivat siinä, että haastavan paikan eteen tullessa saattoi lohduttautua ajatuksella aiheen vaativuudesta. Haastavan aiheesta teki se, että se pohjautuu erittäin voimakkaasti sellaiseen lainsäädäntöön, jota ei paikoin ollut aiemman elämäkokemuksen perusteella helppo ymmärtää. Vaikka oikeuskirjallisuus pyrki aukaisemaan asioita lisää, huomasin työtä tehdessä, että kunnollinen

käytännön kokemus pakkokeinoista ja niiden käyttämisestä auttaisi paljon työn tekemisessä. Lisäksi haastattelujen yhteydessä huomasin, että heikolla pohjatiedolla matkaan lähtiessä, kaiken teoriassa kerrotun ottaa vastaan kriittittömästi eli asioita ei kokemuksen vähyden vuoksi osaa suhteuttaa omille paikoilleen verrattuna muuhun. Haastatteluissa minulle selvisi se seikka, että pakkokeinoja voidaan käyttää sekä poliisilain että pakkokeinolain näkökulmasta katsottuna. Tämän työn painopiste eli ”jälkikäteen” tapahtuva pakkokeinojen käyttö ohjasi minut tutkimaan pakkokeinolain näkökulmaa asioihin.

Näin ollen käytännössä tehtyjen haastattelujen merkitystä en voisi liikaa olla korostamatta työn onnistumista mietittäessä. Jälkikäteen ajateltuna valitut haastateltavat olivat mielestäni onnistuneesti valittu ja saman valinnan tekisin myös uudestaan. Haastattelujen yhteydessä tuli vastaan tietoa, joka auttoi minua itseäni jäsentämään ja lisäymmärtämään asiaa. Opinnäytetyössä teoriatiedot saivat hyväkseen roppakaupalla käytännön näkemystä asioihin. Haastattelukysymykset olivat mielestäni onnistuneita, vaikka kaikkiin kysymyksiin ei saanut suoraa vastausta johtuen joko salassapidon vaatimuksesta tai yksinkertaisesti siitä syystä, että käytännössä tilanteet vaihtelevat keskenään niin suuresti. Haastatteluista rikosylikomisarion haastattelu kesti ajallisesti selkeästi pitempään, kuin käräjätuomarin haastattelu. Kestoero johtui siitä, että poliisin näkökulmaa tarvittiin enemmän työn pääpainopisteen ollessa esitutinnan aikaisessa rikostutkinnassa.

Kaikenkaikkiaan opinnäytetyö oli prosessina haastava ja melko työläs, mutta samaan aikaan erittäin avartava, uutta opettava ja mielenkiintoinen. Verratessani tällä hetkellä tietojani esitutkinnasta ja siinä käytettävistä pakkokeinoista tilanteeseen, jossa olin ennen opinnäytetyöprosessin alkamista, ei näitä tietotasoja voi verrata lähellekään toisiaan. Pakkokeinoiniin liittyy paljon tarkkaa ja yksityiskohtaista sääntelyä, jota on ensisilmäyksellä hankala hahmottaa. Näin ollen pakkokeinojen kunnollisen oppimisen vaatisi luonnollisesti se, että niiden parissa työskentelisi käytännön tilanteissa. Toisaalta minua opinnäytetyön tekijänä lohduttaa tieto siitä, että myös viranomaiset turvautuvat lakiin virkistäessään muistia ja tarkistaessaan tietoja. Eli siis onneksi kaikkea ei tarvitse osata ulkoa!

Opinnäytetyö oli prosessina minulle uusi, sillä en aiemmin ollut tehnyt mitään näin laajaa tutkimusta. Pulmatilanteiden ratkaiseminen ja työn eteneminen osoittivat konkreettisesti ponnistelun ja yrittämisen positiivisen voiman, joka lopulta näkyy valmiina tuotoksena. Työn edetessä kirjoittajan oma kunnianhimo kasvoi, koska mielenkiintoisesta aiheesta halusi tietää

aina vain enemmän. Aikataulullisesti työn loppuun saattaminen venyi hieman aiemmin suunnitellusta. Akuuttia kiirettä työn valmistumiselle minulla ei kuitenkaan ollut ja mahdollisesti lisäaika antoi oman positiivisen sävöksensä työn lopulliselle muodolle. Opinnäytetyötä tehdessä tuli innostus tietää vielä lisää esitutkinnasta ja siinä käytettävistä pakkokeinoista, joten jatkossa tulen mielenkiinnolla seuraamaan lakiuudistusta ja sen vaikutusta. Lisäksi lehdistä ja uutisista tulen varmasti lukemaan aiheeseen liittyvät artikkelit. Tiedon syventäminen on helppoa, kun perustiedot jo osaa.

Opinnäytetyöni jatkotutkimusaiheena voisi olla esimerkiksi se, miten uuden esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön soveltaminen on muuttanut käytänteitä verrattuna vielä toistaiseksi voimassa olevaan tilanteeseen. Mielenkiintoista olisi myös tutkia esimerkiksi yhtä tai kahta yksittäistä pakkokeinoa tarkemmin. Toisaalta jatkotutkimusehdotuksena voisi olla myös vertailla kahden pakkokeinon yhtäläisyyksiä ja eroja. Näkökulmaa laajennettaessa jatkotutkimusaiheena voisi olla myös rikosprosessin eri viranomaisten yhteistyö esitutinnan aikana. Tilastollista tutkimusta suunnitellessa olisi mielenkiintoista tutkia tarkemmin yksittäisten pakkokeinojen yleisyyttä, sekä niiden käyttämisen vaihteluita asioittain ja alueittain.

LÄHTEET

AOK 3.5.2001. Dnro 226/1/00. Hakupäivä 21.8.2011,
<http://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/foka/2001/20011535>.

AOK 7.12.2001. Dnro 1024/1/00. Hakupäivä 21.8.2011,
<http://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/foka/2001/20011617>.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2003. Hakupäivä 8.8.2011,
<http://www.oikeusasiamies.fi/dman/Document.phx/ea/suomi/toimintakertomukset/2003?folderId=%2Feoa%2Fsuomi%2Ftoimintakertomukset&cmd=download>.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2010. Hakupäivä 20.8.2011,
<http://www.oikeusasiamies.fi/dman/Document.phx?documentId=ls16011140702431&cmd=download>.

Eduskunta, Valtiopäiväasiat. Hakupäivä 13.11.2011,
http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/vex3000.sh?kanta=&OLETUSHAKU=aktyyppi%3Dhe&LYH=LYHHE&PALUUHAKU=%2Ftriphome%2Fbin%2Fvexhaku.sh%253Flyh%3DHE&haku=suppea&KAIKKIHAKU=&ASIASANAT=&TUNNISTE=HE+222%2F2010&VPVUOSI=1989*&PVMVP1=&PVMVP2=&SAADKOK=.

EOAK 28.9.2004. Dnro 2396/2/02. Hakupäivä 21.8.2011,
[http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=ereopaa&\\${BASE}=ereopaa&\\${THWIDS}=0.31/1313964991_396968&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=ereopaa&${BASE}=ereopaa&${THWIDS}=0.31/1313964991_396968&${TRIPPIFE}=PDF.pdf).

Esitutkintalaki 30.4.1987/449.

Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi. HE 222/2010 vp. Asiakirjat. Hakupäivä 20.8.2011,
<http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=HE+222/2010&base=erhe&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WORD>.

Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi. HE 14/1985 vp. Asiakirjat.

Hallituksen esitys Eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. HE 80/2000 vp. Asiakirjat. Hakupäivä 7.8.2011, <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2000/20000080>.

Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta. HE 309/1993 vp. Asiakirjat.

Helminen, K., Lehtola, K. & Virolainen, P. 2006. Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki: Talentum.

Jokela, A. 2002. Oikeudenkäynti 2. Helsinki: Talentum.

Karjala, A., kärjätuomari, Oulun kärjäoikeus. 2011. Haastattelu 30.9.2011. Tekijän hallussa.

KKO 26.9.2000 T 2104. Finlex.

Korhonen, R. 2005. Poliisin valvontakeinot ja kansalaisten yksityisyyden suoja. Helsinki: Edita.

Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä 14.3.2002/197.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689.

Laki poliisin hallinnosta 14.2.1992/110.

Laki valtioneuvoston oikeuskanslerista 25.2.2000/193.

Laki yleisistä syyttäjistä 11.3.1997/199.

Launiala, M. 2010. Syyttömyysolettamasta erityisesti esitutkinnan näkökulmasta. Hakupäivä 21.8.2011, <http://www.edilex.fi.ezp.oamk.fi:2048/lakikirjasto/7232.pdf>.

Niemi-Kiesiläinen, J. 2000. Johdatus esitutkinta- ja pakkokeinolakeihin. Helsinki: WSLT.

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4.

Pakkokeinolaki 30.4.1987/450.

Perustuslaki 11.6.1999/731.

Poliisilaki 7.4.1995/493.

Soronen, A., rikosylikomisario, Keskusrikospoliisin Oulun toimipisteen esimies. 2011. Haastattelu 14.9.2011. Tekijän hallussa.

Tilastokeskus, Pakkokeinot 2010. Hakupäivä 21.8.2011,
http://tilastokeskus.fi/til/pkei/2010/pkei_2010_2011-06-01_fi.pdf.

Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus oikeuskanslerin virkatoimista ja lain noudattamista koskevista havainnoista vuodelta 2003. Hakupäivä 13.11.2011, <http://www.okv.fi/43/okv2003.pdf>.

Viestintämarkkinalaki 23.5.2003/393.

Viljanen, P. 2007. Konfiskaatio rikosoikeudellisena seuraamuksena. Hakupäivä 21.8.2011,
<http://www.edilex.fi.ezp.oamk.fi:2048/lakikirjasto/6995.pdf>.

LIITTEET

Liiteluettelo

LIITE 1 Haastattelukysymykset Keskusrikospoliisi

LIITE 2 Haastattelukysymykset käräjäoikeus

Kertoisitteko lyhyesti ammattinne ja asemanne työyhteisössä, sekä kuinka kauan olette toimineet kyseisessä tehtävässä?

Rikosprosessuaaliset pakkokeinot

1. Millaisen merkityksen rikosprosessuaaliset pakkokeinot saavat poliisin suorittamassa esitutkinnassa?
2. Voidaanko joitain yksittäisiä pakkokeinoja nostaa tärkeydessään muita tärkeämmiksi?
3. Suhteellisuusperiaatteen mukaan ankarammaksi epäillyn rikoksen kohdalla voidaan käyttää ankarampaa pakkokeinoja. Mitä pakkokeinoja pitäisitte ankarimpana ja mitä vastaavasti lievempinä?
4. Pakkokeinoja käytettäessä käytetään paljon harkintaa.
 - Millaiset seikat käytännössä vaikuttavat siihen, mitä pakkokeinoja käytetään?
 - Voiko harkintaa luonnehtia esimerkiksi helpoksi tai vaikeaksi?
 - Millaisen painoarvon annatte käytännön tuomalle kokemukselle harkinnassa?

Muuhun kuin vapautteen kohdistuvat pakkokeinot

Takavarikko ja tutkimuspaikan eristäminen

5. Millaisissa tapauksissa takavarikkoa tyypillisesti käytetään?
6. Mitä omaisuutta takavarikoidaan yleisimmin?
7. Kuinka pitkään arvioisitte takavarikon keskimäärin kestävän?
8. Takavarikoitu esine on myös mahdollista myydä (esimerkiksi helposti pilaantuvat esineet). Millaisia esineitä tyypillisesti myydään?
9. Millaisissa tilanteissa hyödynnetään tutkimuspaikan eristämistä ja millaisia nämä kohteet ovat?

Hukkaamiskielto ja vakuustakavarikko

10. Millaisissa tilanteissa hukkaamiskieltoa hyödynnetään?
11. Millaisissa tilanteissa vakuustakavarikkoa hyödynnetään?
12. Kuinka pitkään nämä pakkokeinot keskimäärin kestävät ajallisesti?

Kotietsintä

13. Millaisissa tilanteissa ja millaisten rikosten kohdalla kotietsintää tyypillisesti suoritetaan?
14. Millaiset kohteet valikoituvat yleisimmin kotietsinnän kohteeksi?
15. Millaisia asioita tai esineitä kotietsinnässä tyypillisesti etsitään?
16. Kirjallisen kotietsintämääräyksen esittämistä pidetään pääsääntönä. Millaisissa tilanteissa käytännössä joudutaan turvautumaan suulliseen määräykseen?

Henkilöön kohdistuva etsintä ja henkilötuntemerkkien ottaminen

17. Mitkä ovat tyypillisiä henkilöntarkastuksen kohteita?
18. Mitä henkilönlkatsastuksessa tyypillisesti tutkitaan?

Telekuuntelu, televalvonta ja tekninen tarkkailu (salaisia pakkokeinoja)

19. Millaisen merkityksen ja millaissa tilanteissa käytetään
 - telekuuntelua?
 - televalvontaa?
 - teknistä tarkkailua?
20. Mitä etuja ja mahdollisia haittoja näette näiden pakkokeinojen salaisesta luonteesta johtuvan?
21. Teknisen kuuntelun lupa-asiassa tulee prosessiin mukaan julkinen asiamies. Millaisena näette hänen roolinsa?

Peitetoiminta ja valeostot (salaisia pakkokeinoja)

22. Millaisten epäiltyjen rikosten kohdalla peitetoimintaa käytetään?
23. Millaisten epäiltyjen rikosten kohdalla valeostoja käytetään?
24. Millaisia yleisiä tietoja näistä keinoista voisi kertoa salaisen luonteen estämättä?

Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädäntö uudistuu

25. Millaisia ajatuksia esitutkinta- ja pakkokeinolakien uudistaminen herättää?
26. Tulisiko mieleen jotain käytännön työstä syntynyttä uudistustarvetta, johon toivoisitte lainsäädännössä otettavan kantaa?
27. Uudistuksessa kaavaillaan esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän yhteistyön tiivistämistä. Mitä mieltä olette ehdotuksesta?
28. Uudistuksen myötä etsintää koskevia säännöksiä tiukennettaisiin tilanteessa, jossa etsinnän kohteessa oletetaan olevan salassapitovelvollisuuteen kuuluvaa tietoa (esimerkiksi asianajotoimistot) ja lisäksi ehdotetaan etsintävaltuutetun käyttöönottamista. Millaisia mahdollisia positiivisia tai negatiivisia vaikutuksia näette tällä olevan käytännön työhön?

Kertoisitteko lyhyesti ammatinne ja asemanne työyhteisössä, sekä kuinka kauan olette toimineet kyseisessä tehtävässä?

Rikosprosessuaaliset pakkokeinot

1. Rikosprosessuaalisia pakkokeinoja voidaan käyttää kaikissa rikosprosessin eri vaiheissa: esitutkinnassa, syyttäjän syyteharkinnan aikana, rikosoikeudenkäynnin aikana sekä oikeudenkäynnin päätyttyä.
 - Millaisia pakkokeinoja tyypillisesti käytetään esitutkintavaiheen päättymisen jälkeen?
 - Käytetäänkö pakkokeinoja esitutkintavaiheen jälkeen laajasti, vai onko kysymyksessä enemmänkin poikkeus pääsäännöstä?
2. Pakkokeinoja käytettäessä tarvitaan paljon harkintaa.
 - Voisiko tästä harkinnasta kertoa joitain tilanne-esimerkkejä?
 - Jos yksittäistapauksessa ollaan kahden vaiheilla, annetaanko pakkokeinon käyttämiseen lupa, niin kunpaan suuntaan asia yleensä ratkeaa?
 - Millaisen painoarvon annatte käytännön tuomalle kokemukselle harkinnassa?

Muuhun kuin vapauteen kohdistuvat pakkokeinot

Takavarikko

3. Takavarikkoa voidaan käyttää mm. silloin, jos valtio julistaa esineen tai asiakirjan valtiolle menetetyksi. Millaisia takavarikoitavat kohteet tai rahasummat käytännössä ovat?
4. Yksittäisen takavarikoinnin kestoaika on kerrallaan neljä kuukautta.
 - Haetaanko tälle määräajalle käytännössä pidennyksiä?
 - Voiko näistä tilanteista kertoa joitain esimerkkejä (esimerkiksi tyypillinen kokonaiskestoaja, tietyt esineet)?

Hukkaamiskielto ja vakuustakavarikko

5. Tuomioistuin määrää päätöksessään siitä, että vastaajan omaisuutta on pantava hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon tietyn rahamäärän arvosta, jolloin tuomioistuin ei määrää mitään yksittäistä esinettä vakuuden alaiseksi. Millaisista rahasummista tällöin käytännössä puhutaan?
6. Hukkaamiskiellon ja vakuustakavarikon kestoaika on kerrallaan neljä kuukautta.
 - Haetaanko tälle määräajalle käytännössä pidennyksiä?
 - Voiko näistä tilanteista kertoa joitain esimerkkejä (esimerkiksi tyypillinen kokonaiskestoaja)?

Telekuuntelu, televalvonta ja tekninen tarkkailu (salaisia pakkokeinoja)

7. Voidaanko joitain näistä keinoista nostaa tärkeimmiksi ja käytetyimmiksi?
8. Pääsääntöisesti lupa näihin pakkokeinoihin haetaan tuomioistuimelta, jolloin käsittelyssä on henkilökohtaisesti paikalla myös vaatimuksen esittänyt virkamies. Näiden käsittelyjen salaisen luonteen huomioiden kysyisin:

- Käytännön pohjalta arvioiden onko tavallisempaa hyväksyä vai evätä virkamiehen esittämä vaatimus?
 - Millaisen rikosten kohdalla lupaa näihin keinoihin tyypillisesti haetaan?
 - Millaiset seikat painavat vaakakupissa, kun harkitaan luvan myöntämistä?
9. Teorian mukaan teknisestä tarkkailusta päättää esitutkintaviranomainen sellaisissa tapauksissa, joissa toimivalta niistä päättämiseen ei kuulu tuomioistuimelle. Olisiko jotain tilanne-esimerkkejä, milloin toimivalta näistä päättämiseen kuuluu tuomioistuimelle ja milloin ei?
10. Kun tuomioistuin ottaa käsiteltäväkseen teknistä kuuntelua koskevan lupa-asian, on tuomioistuimen määrättävä kuuntelun kohteena olevan rikoksesta epäillyn ja muiden kuuntelun kohteeksi mahdollisesti joutuvien etuja valvomaan julkinen asiamies.
- Millaisena näette hänen roolinsa tässä prosessissa?
 - Millaisiin asioihin julkinen asiamies virkamiehenä tyypillisesti ottaa kantaa?

Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädäntö uudistuu

11. Millaisia ajatuksia esitutkinta- ja pakkokeinolakien uudistaminen herättää?
12. Tulisiko mieleen jotain käytännön työstä syntynyttä uudistustarvetta, johon toivoisitte lainsäädännössä otettavan kantaa?
13. Uudistuksessa kaavaillaan esitutkintaviranomaisten ja syyttäjän yhteistyön tiivistämistä. Mitä mieltä olette ehdotuksesta?
14. Uudistuksen myötä etsintää koskevia säännöksiä tiukennettaisiin tilanteessa, jossa etsinnän kohteessa oletetaan olevan salassapitovelvollisuuteen kuuluvaa tietoa (esimerkiksi asianajotoimistot) ja lisäksi ehdotetaan etsintävaltuutetun käyttöönottamista. Millaisia mahdollisia positiivisia tai negatiivisia vaikutuksia näette tällä olevan käytännön työhön?